

T A R T A L O M

▶	3	KÜRTI LÁSZLÓ	
		hálótárs, álom és cekker, köd	versek
▶	6	BANNER ZOLTÁN	
		Magyar pokol	vers
▶	7	HÁY JÁNOS	
		DCM, Szereplő	vers, novella
▶	10	SIMAI MIHÁLY	
		Március, 1957, Haiku-füzér	versek
▶	14	ZÁVADA PÉTER	
		Az illúzió gyarmatosítása	vers
▶	15	FECSKE CSABA	
		talicska szén, öreg öröm, emlékeink, nem felel	versek
▶	18	SZABOLCSI VIKTÓRIA	
		A betolakodó, Átjárás, Vietnámi balzsam	versek
▶	21	NAGY KOPPÁNY ZSOLT	
		Nincs már balzsam Gileádban	novella
▶	26	DEBRECZENY GYÖRGY	
		kútjából a kétségbeesésnek: egy jó szó sistereg, disznóröfögés	versek
▶	30	NYERGES GÁBOR ÁDÁM	
		Kedves ismerős	vers
▶	32	NAGY ATTILA	
		Tandori	vers
▶	33	DEMUS GÁBOR	
		kimaradok a „sivatagi show”-ból, három hónaposan, ha fölébredt, visít a pókhas	versek
▶	36	MESTERHÁZY BALÁZS	
		Mediterráneum-jegyzetek	próza
▶	38	DEMETER ARNOLD	
		Tragédiaközeli, Ismertesd meg magad az egyetlennel, Miben hisz, aki, Míusz negyven	versek
▶	40	PÉTER ERIKA	
		Kórterem, A vonat, A malom	versek
▶	42	MOLNÁR DÁVID	
		Tavaszi és nyári, Sínek mellett, [Nem láttam még...]	versek
▶	44	NAGY-LACZKÓ BALÁZS	
		Virtuális halál, Miért kell a sünnnek meghalnia	novellák
▶	50	FARKAS ARNOLD LEVENTE	
		a látszat	vers
▶	51	GYÓRI ORSOLYA	
		Aranyóra, Transzmutáció, Meccs után	versek

PAPÍRHAJÓ

- ▶ 53 **BORSI BÁLINT**
Szesztina a büdös lefolyóról, Tengerre néző versek
- ▶ 55 **VÁRFALVY EMŐKE**
Legyen tavasz!, Hogyan teremtsünk békét? gyerektörténetek
- ▶ 57 **MACH IGOR**
Véletlen döntések – *Fehér Boldizsár: Vak majom* kritika

MŰHELY

- ▶ 63 **FALUSI MÁRTON**
A légtornász leesik, majd visszaszerzi egynsúlyát – Szabó Lőrinc első kötetéről tanulmány
- ▶ 69 **FRIED ISTVÁN**
Vázlat a Szűzmáriás királyfiról tanulmány
- ▶ 76 **MÁRKUS BÉLA**
Bekebelezett tudatok – *Cseres Tibor: Parázna szobrok* tanulmány

*

- ▶ 89 **EGRI MÁRIA**
Ezüst György kiállítása elé megnyitóbeszéd
- ▶ 95 **VARGA TAMÁS**
Több mint helyi érték. Ezüst György békéscsabai festőművész esszé

SZÍNHÁZ

- ▶ 97 **MÁRTON LÁSZLÓ**
Nibelungok – Második rész: Kriemhild bosszúja (1. felvonás) dráma

FIGYELŐ

- ▶ 107 **KOLOZSI ORSOLYA**
A hosszú 19. század szerelmi történetekbe oltva – *Szilasi László: Tavaszi hadjárat* kritika
- ▶ 110 **BARÁTH TIBOR**
Kiégett középkorúak klubja – *Nagy Koppány Zsolt: Lórúgás gyomorszájra* kritika
- ▶ 113 **PÁL-LUKÁCS ZSÓFIA**
Nemzedéki sorsesemények – *Nagy Koppány Zsolt: A vendégmunkás (és a) dalai* kritika
- ▶ 117 **TIMÁR KRISZTINA**
A kimondott szó ereje – *Halász Rita: Mély levegő* kritika
- ▶ 120 **PAPP ATTILA**
A távollét kegyelme – *Závada Péter: Gondoskodás* kritika

Haló társ

te a jövő, én a múlt miatt szorongtam,
háiba nyugtattál, minden emlékek ott van.
vigasztaltalak előre, nem volt még
semmi baj,
nem láttuk a jövőt, csak éreztük,
hogy csikar.
munka, ny váross, munka és szaladás,
szorongani egyedül, padlóstéri kis lakás.
hajn kolódunk erekéig, két hajótörött,
derékakon,
feldőrt, mint benned a riadomány,
magamat kéne szalnom,
hogy nem vagyok fogton ott, jelen,
öszkös mindenedhez,
nem lehetne jól sosem, mindeken
engem kéll ennél.
most pedig dühöngni, gyűlölsz
és ott kószol, maradtam
rühös, mint a hajnal, te pedig
fogton változol.
nézlek, magán föld a tengert,
tajték és haborgás,
háiba vágyunk vissza, magán a haló társ.

hálótárs

te a jövő, én a múlt miatt szorongtam,
hiába nyugtattál, minden emlék ott van.
vigasztaltalak előre, nem volt még semmi baj,
nem láttuk a jövőt, csak éreztük, hogy csikar.
munka, új város, munka és szakadás,
szorongani egyedül, padlástéri kis lakás.
hánykolódtunk évekig, két hajótörött, deszkákon,
feltört, mint benned a hiány, magamat kéne szánnom,
hogy nem vagyok folyton ott, jelen, örökös mindenednek,
nem lakhatsz jól sosem, szüntelen engem kell enned.
most pedig dühöngsz, gyűlölsz és átkozol, maradtam,
hűvös, mint a hajnal, te pedig folyton változol.
nézlek, nyári hold a tengert, tajték és háborgás,
hiába vágynánk vissza, magány a hálótárs.

álom és cekker

nem tudom, hogy kiket láttam,
ültek a tartályban nyitott szemmel.
köszöntem, mintha a szomszéd
szőke nő lenne, két gyerekkel.

térdük alá ért le a karjuk, a színük
meg fénylőn zöldessárga.
kézenfogva jöttek, velem szemben,
elég széles volt hozzá a járda.

vagy nem is jöttek, lebegtek éppen,
akár az angyalok, üvegtartályban.
úgy sejtem, éltek, csak pihentek,
meg-megrándult a nagyobbik lába.

széles volt pedig, akár a járda,
talán éppen a boltból jöttek.
nehogy beszélni kelljen hozzám,
földig ért karján a színes cekker.

kérdeztem, hogy ők meg? kik lehetnek?
az egyenruhások vállat vontak.
tudták, hogy elszálllok mindjárt én is,
akár egy úrbéli, titkos mondat.

köd

egy valószínűtlenül ködös kedden
kocsival indulsz a városba.
ködlámpák biztonsága mögül
arra gondolsz, hogy végül is
meg kellett sebezned azt, aki túlszeret.
mert ördögi a bátorság,
kiktől is bitorolt el magának kúszva
és sziszegve? egyszer minden tárgy,
rang, birtok bosszút áll:
földre zuhan, ripityára törik,
fölveri a gaz. egyszer minden tulajdon
kipereg, mint a homok, elfolyik,
betölteni névtelen árkokat.
a sebek kivéreznek, hiába szorítod,
emelnéd magad fölé, akit szeretsz.
ködös úton csak anyázhatod
az előtted bénázót, mert hiába
zöld a lámpa, folyton belefékez. mennél,
haladnál, menekülnél, de birtok vagy még,
el nem peregsz, nem zuhansz,
nem ver fel a gyom, de már az irányjelzőt
tennél, mellékutakon félrehúzódva.
ütni a kormánykereket, hogy minden
kárba veszett, és majd csak aztán
omlasz, ahogy a köd oszlani kezd.

magyar pokol

magunkkal hordozzuk
ezer éve
s mindig akkor kap lángra
a magyar pokol
mikor a példát
felmutatni –
éppen rajtunk a sor

füstök, zászlók
fények és üvöltések
kavargásában
germánok, szlávok,
törökök, tatárok
halálukból visszanéznek:
ezek még élnek?

túléltünk minden idegent
és művészetünkben
otthonra lelt a világ
de hiába száll föl a páva
a varjú rárikácsolja:
kár!

talán az Úr
küldi a próbát –
vállalod-é a kereszthalált?
a magyar feltámadás
a poklon
a magyar poklon
vezet
át

2018. december

DCM

Mesterszonett a Dunai Cementművekről

Hatodfeles jambus A
Hatodfeles jambus B
Hatodfeles jambus B
Hatodfeles jambus A

Hatodfeles jambus B
Hatodfeles satöbbi C
C
B

C
D
C

D
C
M

Szereplíra

Minden lírai költemény szereplíra, de vannak, amiken jobban látszik, mert egy csomó szerepről azt gondoljuk, hogy az maga a szerző. Szóval, hogy nem szerep például, hogy szerelmes, hanem tényleg szerelmes, holott könnyen elképzelhető, sőt, valószínűsíthető, hogy nem az, csak szexuális okokból ír olyan verset, amiben szerelmesként tűnik fel, vagy hazafias költeményt, hogy megszerezze a nemzet szeretetét és az azzal együtt járó díjakat, mert különben abszolút nem érzi magát a nemzet napszámosának vagy egy eszme zászlóvivőjének, netán lángoszlopnak, ami persze nem vihet zászlót, mert rögvest lángra lobbanna, aztán mire a követőivel az ellenség elé ér, addigra minden elég, még az oszlop is. De kétségtelen vannak olyan szerepek, amiről még a naív (jambus, ezért térünk el az akadémiai helyesírástól), még a naiv olvasó is tudja, hogy nem lehet igazán a költő, mert az a költő, mondjuk, konkrétan, nem juhász, nem unokája Dózsa Györgynek, nem a szépség

koldusa, aki jóllakottan szépséget koldul az utcasarkon, s közben egy elég csúnyán nyomtatott hajléktalan magazint kínál cserébe. Vagy senki nem hiszi el egy mai költőről, hogy régen élt, mondjuk a római korban, mert ez is egy szereplehetőség, hogy régi költők köntösbén (esetleg tógában) lép fel az alkotó. A szereplíra előnye, hogy automatikusan megteremti azt a távolságot, amivel biztosítva van a szerző számára a rálátás a témára. Kicsit ugyan lehet azonosulni, hogy én egy kicsit, azért, mondjuk, nőcsábász vagyok vagy iszákos vagy forradalmár, de ha ügyesek vagyunk, még időben ki tudunk lépni a szerep mögül, és nem kell, mondjuk, lelövetni magunkat utcai harcok során fiatalon vagy netán beleragadni az alkoholfogyasztás fertőjébe. Szóval kicsit azonosulunk azzal, hogy, mivel is? Na, mi legyen a szerepem? Ez az első versszak, és nem döntöttem még el. Ez egy hibás szereplíra, helyesebben egy rendkívül modern szereplíra, amiben nincsenek kiosztva a szerepek. Ez a bármilyenszereplíra. Bárki vagyok. Úgyhogy ne kötekedj velem, mert nemcsak ötvenkilós bölcsészhallgató vagyok, hanem egy bérgyilkos is. A bérgyilkosoknak is vannak érzelmeik, azért gyilkolnak, hogy a feladatért kapott pénzből utána megélhessék az érzelmeiket, és elfelejthessék, milyen úton jutottak ehhez a megéléshez.

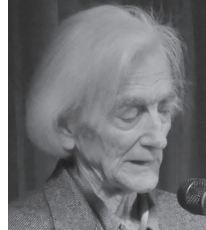
A második versszakban rögvest jeleznem kell, hogy a vers szereplője nem bérgyilkos, csak az is, ahogyan más is. Érdemes második versszakot írni? Ez is egy szerep, a közlésben hinni nem tudó alkotó szerepe. A nyelv már nem jelent semmit. Az igazság elmondhatatlan stb. Mi a fasznak bármit is leírni, itt módosult a közlésben kételkedő szerepe, a közlés értelmetlensége felé. Alig fizetnek érte, tényleg, ha semmit nem csinálnék, már azzal is többet keresnék, mint egy verssel. Hálátlan nemzet költője vagyok, ez egy kicsit elavult szerep, de a magyar irodalom rendkívül konzervatív, így aztán mindig kellene ilyen régi-módi szerepek is, mert sokan csak azzal tudnak azonosulni. Ahogy megyek bele a szerepbe, úgy romlik a tudóm, végül egy vírus (ez még nem a koronavírus, mert annál régebben vagyunk), egy vírus (ez viszont már a koronavírus, mert közben aktualizáltuk a verset), egy vírus (bármilyen vírus, mert a vers itt általánossá válik), egy vírus hatására (végre) teljesen összeomlik, rátesznek a nemzeti lélegeztetőgépre, de persze nem arra, ami jól működik, mert arra a milliomosokat rakják, és jól meghalok, de nem szabad elfelejteni, ez csak egy a szerepek közül, a többi szerepem még él, például én vagyok a haza bölcse, mert szép kort éltem meg, és mint Arany János a Nemzeti Múzeum előtt, úgy üldögélek egy padon a vérmezőn, s ha valaki kérdez tőlem valamit, akkor versben válaszolok, ha ki tudom még nyitni a szám, mert az is lehet egy szerep, hogy saját szobrommá válok, és a szobrok, ugye, nem tudnak beszélni, azok a szobrok sem, amelyek hasonlítanak az igazi emberhez.

Tulajdonképpen (harmadik versszak), egy naplopó vagyok, aki egyáltalán nem szeret dolgozni, azért ír verseket, hogy valamilyen ösztöndíjhoz hozzájusson, vagy hogy otthon alibit szolgáltatson a feleségének, hogy miért nem dolgozik. Annak a nőnek, akihez szólnak a szerelmes versek, amelyek szintén szerepversek, mert ez a szerző azt a nőt egyáltalán nem szereti, csak függ tőle, mert másképp nem tudja biztosítani ezt az életmódot. De ez nem derülhet ki a nemzet számára, hogy tulajdonképpen az, ahogyan ez a szerző él, nem gyötrődés nullahuszonnégyben a nemzetéért, hanem egyszerű naplopás. Nem, ez a költő szenved, hogy szegénységben élnek emberek, szenved, hogy egy kicsi nemzet tagja, amely nemzet mindig is ki van szolgáltatva a nagynemzetek arroganciájának, szenved, mert tudatlanság uralja a hazáját, szenved, mert senki nem tud már rendesen magyarul, csökkennek a megértés esélyei, szenved, mert hamispróféták tartják kezükben a nemzet

gondolkodását, szenved, mert... itt lehetne tovább folytatni, esetleg egy ironikus fordulatban visszafogni ezt az érzelmi hevültséget, de ezt mi, a költemény szereplői, az a sokaság, ami mi vagyunk, nem tesszük meg, mert nem szeretnénk elhittelteleníteni a szerepeink őszinteségét. Mi, a szereplőre szereplői őszintén azonosak vagyunk magunkkal. És nemcsak a közösségi szerepvállalást képviseljük, hanem a magára maradt ént is, mondjuk, azt kicsit nehéz, mert annyian vagyunk, hogy mindig összefutunk, és ilyenkor kockáztatjuk az én magányát, de erről nem beszélünk, ez is egy szerep. Csak ritkán szólalunk meg, mert unjuk magunkat, pedig az unalom ritkán is unalom, és ami között van, a hallgatás, az is rohadt unalmas.

A lét, mint az unalom háza, ez lenne a negyedik versszak, de ahhoz már nincs kedvem. A saját maga unalmából is kiábrándult költő szerepe is megjelenhetne a negyedik versszakban, ha lenne negyedik versszak, de nincs. Hogyhogy, miért nincs? Eleve, milyen dolog visszakérdezni? Azt hiszed, azért, mert van internet, bármit meg lehet kérdezni, meg bárkihez lehet szólni, hát nem. Amúgy meg azért nincs negyedik versszak, mert ez a vers három versszakos, és többet ne tegyél fel hülye kérdéseket, mert megkereslek és pofán verlek, mert van egy olyan szerepem is, és akkor veszem elő, amikor kedvem van. Köpdösheted majd a fogaidat, és nem lesz jó fogatlanul libacombot enni. Jó, nem akarom ilyen agresszív szereplővel zárni a szerepverset. Ezt a szereplőt elfogja a rendőrség, és börtönbe kerül, börtönlírikus lesz, ezért elengedik a büntetése felét, de ez már tényleg nem része a versnek, mert csak, mint mondtam, három versszakos. És pont itt a vége. Vége.

Persze megemelhettem volna egy kicsit a végére, hogy például nem szeretem egyik szerepemet sem, mindenből már régen kiábrándultam (nemcsak az unalomból, mint fentebb), semmiben nem hiszek, és csak azt várom, hogy végre gyaluljon le az élet. Minden öröme való fogékonyságomat elvesztettem, mindent csak azért csinálok, mert kell, semmivel nem tudok azonosságot vállalni, nemhogy bármely szereplő lennék, hanem semelyik sem vagyok. Nekem már minden feladat kényszer, nem szeretek senkit és semmit. Valójában lehánynám az egész világot, csak azért nem teszem, mert nem merem. Nem merem megmutatni a bennem lévő rosszat, hogy mindent utálok, mert viselkedek, mindenhez jópofát vágok, köszönök és megköszönök. Mindenki egy kedves embert lát bennem, egy aranyos férfit, ha férfi vagyok, holott mindenkit megvetek. És ez nem szerep. Nem szerep. Nem szerep. Ha van olyan, hogy nemszerep.

Március, 1957

(Fekete Pálnak, a legbátrabb, legigazabb magyarnak, a fegyvertelen hősnak, a kristályszívű forradalmárnak, aki Muhit, Mohácsot, Majtényt, Világost, Döblinget, Trianont egyszerre élte meg 1956 misztériumában és mártíriumában – a szabadság csillagóráiban, a megtorlás évtizedeiben és a mártírok emlékének megőrzésében-megírásában)

I.

Zászlait bontja, tüntet a tavasz.
Szirom-hóval a meggyfám behavaz.

Virág-ének és madárdal-kokárda
lázít reményre, hitre, bátorságra.

S azt kívánja tőlem az Örök Kezdet,
hogy egy dermedt tavaszra emlékezzek –
ne feledjem a nekem legszentebbet,

amikor egy tankok-tiporta ország
még álmodta, hogy megfordítja sorsát...

még a falakon fölfénylett az eszme,
még mozdult a Nemzet fájdalomteste,

még melengette összetört szívünket:
hátha... lehet még e hazában Ünnepest!

még reméltük, még hittük, még üzentük,
hogy MÁRCIUSBAN ÚJRAKEZDJÜK!!

II.

Amit akkor a tavaszi szél diktált,
néhány verssorban továbbadtam mindjárt.

Jó szerencse, hogy ki-ki elégette,
s nem került be ez is a „Fehér Könyvbe”...

...mert tavasz nem jött! zord orosz telet
zúdított hazánkra a hongyülölet !

...és tél lett és csönd és hó és halál...
nagyobb, mint azt a Legnagyobb megírta már...!

De évről évre, jöttén márciusnak,
azok a sorok újra föltolulnak.

Azt kívánja tőlem az Örök Kezdet,
hogy egy elégett álmon elmerengjek...

Állok fényszomjas szívvel rendületlen
a tavaszodó élet-rengetegben
– s míg élek, újraélem azt a versem:

Hol vannak hát a lyukas zászlaink...?!
Március napja harcba hív megint!

Március azt akarja, újra éljünk!
Szent akarattal virágzik a vérünk...

Akárhogy fogyunk, vérzünk, fájunk, veszünk:
nincs vége...! MÁRCIUSBAN ÚJRAKEZDJÜK !

s ha meghalunk, ha érte meg kell halnunk,
örök tavaszként él a forradalmunk!

///.

Voltak már s lesznek márciusok szebbek,
nekem az az egy marad a legszentebb,
mert egy lélekkel l é l e k z e t t a Nemzet!

...s ahányszor tavaszi szél vizet áraszt,
újra moccan egy fájdalomtest bennem,

és szárnyat bont és elrepül a lelkem
megölelni lelkét Fekete Pálnak ,
a csabai Ötvenhat hőroszának,

Éltesse-áldja Isten és a nemzet –
 hűséges hőstét a honszerelemnek!
 – mert Ő szívében minden új napon
 egy nagy, szent forradalmat újakezdett!

Haiku-füzér

KÖZérdekű KÖZlemény

mi köze..?! mi közöd..?! mi közöm...?!
 – a közöny-özön
 beköszön –

HÁROM HATÁR-FOLYÓM

a Körös a Tisza és a Léthe
 három határfolyóm között szerettem bele az emberlétbe
 a Pillanat a Soha és Örök gyötrelmes-gyönyörű háromszögébe

IDŐ-ZAVAR

az én nyomtalanul eltűnt időm
 a te nyomtalanul eltűnt időd
 nyomában

SZEGÉNY KISFAUN TÉLI DALA

ha most
 nem fáznék
 – nimfáznék!

VIZSGA-UNDOR

Leg-nem-kedvencebb profomon
nem hagy nyomot a pofonom
(persze csak álmomban pofozom)

ABSZURD RÍMEK

nehány
trehány
egymásra hány

IDŐ-ZÓNÁK

mikor az Élet ölbbe vesz
mikor az Élet átölel
– mikor az Élet halálra ölel –

TÉR-ELMÉLET

minden filozófia
annnyit ér
amennyire végtelen benne a Tér

Az illúzió gyarmatosítása

A leopárd mozgása túl valóságos,
mikor az oltárhoz somfordál,
jelenléte besűrűsödik,
rést üt hiszékenységgel.

Újra és újra betör a templomba,
tisztára nyalja az áldozati kelyhet,
beleiszik a szenteltvízes medencébe,
mígnem ő is a ceremónia részévé válik.

Eddig az illúzió gyarmatosította a valóságot,
de most a valóság követeli vissza képzeletünket,
pedig nincs külön illúzió és külön valóság,
csak a dzsungel van, és mikor a dzsungel
föltekeredik önmagába, saját szemébe néz
mely miénk s a leopárdé.

Mikor éjjelente belopózik a szentélyrács mögé,
bundáján nyomok, ráíródások.
Mégsem látom jelnek, csak annak, ami:
tekintetén át magamtól távolodom.

talicska szén

hetvenhárom évem úgy eltűnt
mint a holdfénynek támasztott seprű
a szemetes udvarból
beleveszett az éjszakába akár
az éhes kutya ugatása –
nagy elszánással fogtam bele
hátralévő életembe mely szénfalként
feketéll előttem a dúcolatlan időben
és bármelyik pillanatban maga alá temethet
kapkodva szedem a levegőt mintha
egyszerre akarnám magamba gyúrni az egészet
mielőtt elfogy a tüdőm
tevehátként púposodik mögöttem a meddő
s az eredmény jó ha egy talicska szén

öreg öröm

az élet nem habostorta
talán azért is nem lettem cukrász
csak cukros bár az se akartam
szaharinnal iszom a kávé
kézremegésem – Parkinson-kór – miatt
csőrös pohárból mint a kisgyerekek
ahogy öregszem úgy gyerekszem
kibámul belőlem két csipás riadt szem
ma reggel kacsára vettem a cipőmet
kétfelé mentem a sörözőbe
Gambrinusnak áldozni
öreg cimboráimmal
akik tudják gyógymódját
prosztatának szorulásnak
reménytelen szerelemnek

és eldicsekednek hét halálhoz elegendő
sokféle betegséggel
én pedig örülök hogy láthatom őket
még ha így aszottan őszén is
míg szép lassan átcsordogál rajtunk mint a sör a lét

emlékeink

mint
csésze alján összegyűlt
teaüledék

nézek utánad
mint a becsukott ajtó
elrejt a hátad

a csönd szívébe
döf az első napsugár
rigódzik a kert

mennyivel könnyebb
elviselni a mások
szenvédéseit

mi volt a neved
nem tudom már de tudom
egyetlen voltál

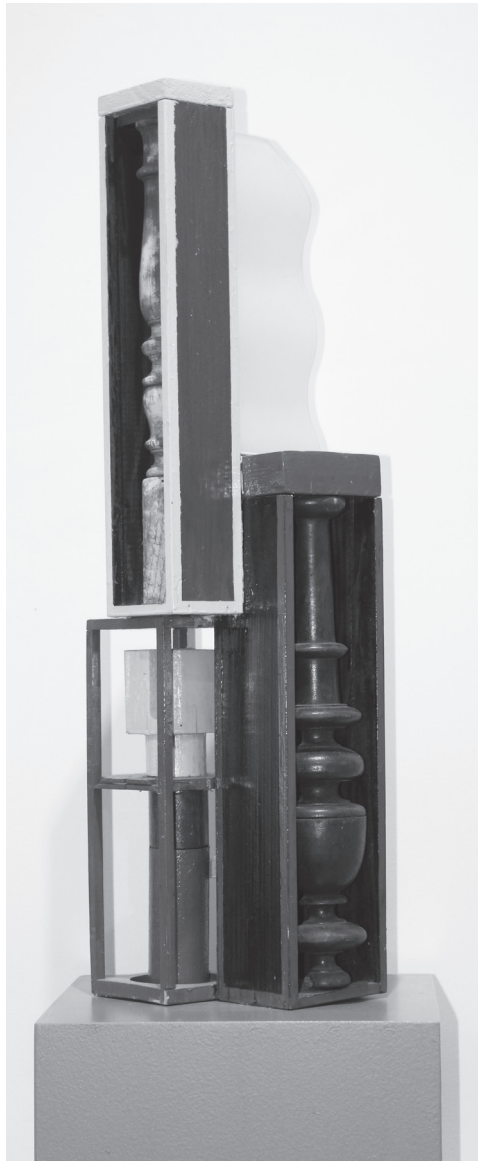
nem felel

a világ olyan szanaszét
nem tudod fonákját színét
csalóka minden ami szép
mutatóba kerül eléd

kinyúlsz utána és kezéd
csak a semmit markolja meg
mögötted árnyékod libeg
szolgálja vagy a semminek

a fűben tücsök ciripel
sorsa ez ciripelni kell
míg önfeledten hallgatod
fölszikkáznak a csillagok

a csúcsra föl hiába jutsz
legördül a kő Sziszifusz
az aljban kövér csönd hever
hiába kérded nem felel

Bábos térkompozíció (2004; vegyes anyagok és technika; 72 cm; Ezüst György örököseinek gyűjteménye)

A betolakodó

Éjszakánként bejár valaki a pincébe.
Sárgásbarna vonalak jelentek meg a falon,
mintha levizelték volna, és az üres alutasakokat
valaki miszlikbe tépte. Nincs nagy rend
odalent, de azért nem örülünk a betolakodónak.
Reggelre mindig eltűnik a kitett étel és ital.
A hűgyszagot már kezdjük megszokni. Egy
éjszaka lelopódtam, és rajtakaptam. A szennyes
ruhákon aludt összegömbölyödve, szőke haja
csapzott volt és koszos, vágott seb vöröslött
az alkarján. Félig kinyitotta a szemét, rám
nézett, majd másik oldalára fordult. Álmában
nyöszörgött kicsit, én meg hallgattam még
egy darabig a falhoz lapulva. Aztán másnap
valamilyen állat széthordta a szemeteszsákot
az udvaron. Mint kibelezett tyúk körül a tollak,
heverték piszkos papírzsebkendőink és egyéb
intim dolgaink, amik viszontlátására senki nincs
felkészülve. Zavartan álltunk, lesütött szemmel.
Azóta minden este kiteszem a vacsorát a pincébe.
Soha nem hagy meg semmit, még a csontokat
is nyom nélkül eltünteti. Éjszakánként, ha nem
tudok aludni, néha hallom a pinceajtón a kaparását.

Átjárás

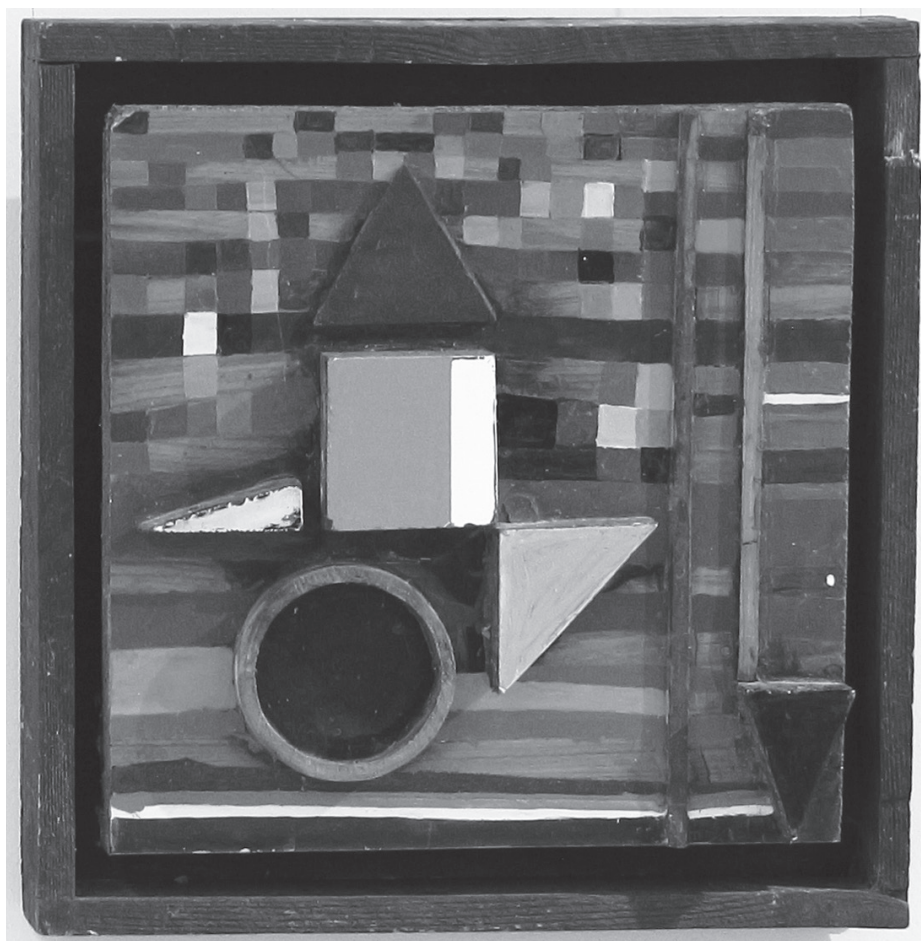
Az első anyák napját, amit veled ünnepeltem,
elverte a jégeső. Mogyorónyi jégdarabok pattogtak
a fűben a gyermekláncfű között, mint megannyi
fehér bolha egy zöld szőrű állaton. Az ablakból néztük,
te minden erőddel belém kapaszkodtál, nem akartál
beleülni az etetőszékbe, amikor pedig átnyúltam előtted
valamiért, elkaptad a karom, és beleszívtál, apró
bevézéseket hagyva ott magad után. Sokáig esett, egész

fehér lett a terasz, mint hóesésben, a gyümölcsfákról pedig mind lement a virág. A szirmok éppúgy fehérlettek a fűben, mint a leesett jég. Ahogy vége lett, dörzsölni kezdted a szemed, ölbe vettelek, áfonyától kék nyálad a blúzomra folyt, körmeid vadul belém mélyesztetted, állad a vállgödrömbe esett, és elaludtál. Tavaly ugyanezen a napon a kanapén kucorogtam sírva, hallgattam a neten rendelt ultrahangkészülékkel a szívverésed, ahogy, mint pókháló két fa közé, észrevétlen növekedsz bennem, és nem akartam, hogy kibújj onnan. De persze kinőttél belőlem, mint hagyma burkaiból a virág. Kongó üreg maradtam utánad, fogtalak szorosan hónapokon át, hogy összetarts. Most pedig úgy kell lefejtenem magamról a karjaid, fel ne kelj, reggelente úgy kell kilopóznom az ágyból, meg ne sejtsd, hogy épp elhagyni készüllek. A testem, ami a te burkod volt, biciklire ültetem, és messzire viszem, ahelyett, hogy köréd csavarnám. Este hazajövök hozzád, te úgy örülsz, hogy belém harapsz, hosszan gagyogsz, talán még mindig a jégesőt meséled, talán a lehullott szirmokat, talán egymást, vagy talán már rájöttél, hogy kettőnkből egy vagy, és akárhogy bújhatsz, már nincsen átjárás.

Vietnámi balzsam

az új félévben szerda reggelenként, mint borjakat a vágóhídra, a boncterembe tereltek minket. nem volt fegyverünk a halállal szemben. csak később hallottuk a negyedévesektől, hogy a vietnámi balzsam jó a szag ellen. a gyengébbek kidőltek, nekem például legalább háromszor kellett kiállnom a sorból, mire megtanultam haspréssel visszatornázni a vért az agyamba. a szagtól volt, azt a szagot nem lehet megszokni, fintorogtunk, és még utána is arról beszéltünk, nem is a lefűrészelt koponyákról meg a felszeletelt szervekről, sem a fémtálca legmélyebb pontján meggyűlő rozsdásbarna léről, hanem arról a szagról. az orrlyukainkba égett, mint egy frissen festett pad támlájához ragadt muslica. aznap is, amikor behozták a hajnalban megfagyott hajléktalant, a szagról panaszkodtunk, pedig addigra már vietnámi balzsamot is kentünk az orrunk alá. a boncmester nem vette észre, hogy a tálca alá gurult egy szikkadt zsömle, az a fajta, amit a sarki boltban tizenhárom forintért árultak akkoriban. akkor eshetett ki a zsebéből, amikor

feldobták az asztalra. a fagyhalál utolsó szakaszában nem éreznek már hideget az emberek, sőt azt mondják, bizonyos élettani folyamatok hatására egyszer csak nagyon melegük lesz, olyannyira, hogy sokszor levetkőzve és összegömbölyödve találják meg őket, mint téli álmot alvó állatokat. a szerda hajnalban megfagyott hajléktalanon semmi szokatlan nem volt, csak a zsebéből kigurult zsömle. az ott pislogott az asztal alatt, mint összeszidott kiskutyá, aki rossz helyre vizelt. a nap végén biztosan egy helyre került a kifogyott vietnámi balzsamos tégelyekkel. a vietnámi balzsam jellegzetes szagát többek közt eukaliptusz, borsmenta, szegfűszeg és fahéjlevélolaj, valamint kámfor és méhviasz adja. a szikkadt zsömlék szagát nehéz meghatározni.

Geometrikus kompozíció (2010 körül; vegyes anyagok és technika, 48×47 cm; Ezüst György örökösének gyűjteménye)

Nincs már balzsam Gileádban

– A művész úr megérkezett! – súgtak össze vidáman a recepción, miközben átnyújtották neki a 27-es szoba kulcsát.

B. Lajos igen elégedett volt. Tetszett a szobaszám is, épp feleannyi, mint amennyi idős, ez bizony jót jelent. Talán sikerülni fog festeni is végre valamit, igaz, nem ezért jött, de sosem árt a fedősztori, önmaga előtt sem.

B. Lajos valójában azért érkezett Szigligetre, az alkotóházba, mert a Magyar Művészeti Akadémia köztestületi tagja volt, és a Magyar Mecénás Program keretében az Akadémia évente tizenöt napnyi alkotói pihenőidőszakot biztosított számára (és mindenki számára, aki regisztrált!), teljes ellátással a nagy múltú és hangulatos épületben. Tényleg nem kellett érte tenni semmit, elég volt köztestületi tagnak lenni: B. Lajos élete egyik nagy sikereként értékelte mindezt. (Mindenkori irigyel engem, de irigyeljen is csak nyugodtan, gondolta sokszor.)

Nagyon készült már Szigligetre, sőt pontosabbak vagyunk, ha azt mondjuk: egész évben erre a tizenöt napra készült. Ott járt az esze folyton, és mivel csak novemberben tudott megérkezni, teljesen felajzották az évből már eltelt hónapok. Úgy gondolta, végre igazán különleges napokat tölt majd a faluban, erről kulcsörömpöl ím, a szobaszám is.

Bár pontosan ismerte az épületet és benne a szobákat, amelyekben egymást követő turnusokban írók, költők, zenészek, zeneszerzők, szobrászok, textilművészek és festők pihentek és alkottak békés zavartalanságban, a 27-es szoba elhelyezkedésére nem emlékezett. Így aztán kicsit meglepődött, mikor megmutatták neki: a földszinten volt, tulajdonképpen leghátul. Ablakán rács, és oké, hogy látszik a park, de B. Lajos az emeleten szeretett volna tartózkodni, a legnagyobb szobában, a fejedelmi lakosztálynak számító 20-asban. Úgy látszik, gondolta kissé megsavanyodva, oda nagyobb művészeket raknak.

Miközben kicsomagolt, automatikusan lepergett előtte az év: hát... nem volt valami jó év. Az asszony végleg elment, a gyerekek nem látogatták, a betegnyugdíj is kevés volt. B. Lajos tulajdonképpen vízen és kenyéren élt, hogy a számláit ki tudja fizetni. Pedig nagy híve volt a meleg ételnek. Amúgy sem túl jó árfolyamú képei rég elfogytak, újakat nem tudott festeni. Amint a vászon elé ült, olyan idegesség lett úrrá rajta, hogy pillanatok alatt elrontotta a legegyszerűbb vonalat is, ettől aztán még idegesebb lett, dührohamot kapott, széttépte a felszerelést, és egyre kevésbé tudott pénzt kiszorítani újra.

Végtelenül magányosnak érezte magát, hetekig nem beszélt senkivel, ezért is kívánczolt Szigligetre, mert itt mindig akadt valaki, többnyire egy köztestületi tagtárs, akivel tét nélkül, tehát nyugodtan, mégis értelmesen lehetett diskurálni a teraszon, a kertben sétálva, esetleg leballagva a helyre kis strandra, vagy fel a várba. Meg persze a meleg étel miatt, Szigligeten ugyanis naponként kétszer van meleg étel: egyszer ebédkor (ilyenkor még harmadik fogást, desszertet is adnak!), egyszer meg este.

B. Lajos ilyen máshol nem is tapasztalt, de kihúrolt gyomra és belei hónapok óta készültek a dőzsölésre és fenséges lakomákra. Nem győzött betelni Szigligettel, azzal, hogy

itt eléje teszik az ételt a csinos felszolgálók (ebédre és vacsorára harang hív, reggel viszont nem kongatják meg, mert a művész hölgyek és urak tudvalevőleg nagytermészetűek, és ha éjjel dorbézoltak, reggel bizonyára pihennek, ah, micsoda tapintat!), egy hét után lehúzzák az ágyneműjét, és újat raknak fel, minden második nap kiviszik a szemetét (mindig jól meggondolta, mit dob bele, nem szeretett volna szégyenkezni, ezért az alkotóházban nem is ivott – csak kicsit, de azokat a palackokat magával vitte, és elszórta a falu kukáiban), és még arról is gondoskodnak, hogy elegendő vécépapír legyen bekészítve.

Csodálatos!

(Tavaly hallotta, amint a szakácsnők az egyik helybéli érdeklődésére nagy komolyan elmagyarázzák, hogy „Itt művészek vannak és alkotnak!” Igazán jólesett neki ez a laikus és kissé fontoskodó, de szeretetteli hang, mert bár már évek óta nem tudott festeni, azért fölötte gőgös volt, és még az asszonytól is megkövetelte, hogy kedvesen-évődve, de mégis komolyan művész úrnak szólítsa. Művész úr, kérsz még egy kis levest?, meg ilyenek, már amíg el nem ment, tudniillik az asszony.)

Tényleg repesve várta már, hogy megérkezzen, és egy kicsit kényeztessék, ráfér, zakatolt benne. Még a tizenötezer forint spórolt pénzét is elhozta, egész évben rakosgatta élére a garast.

Ebédnél azonban újabb kellemetlen meglepetés érte: feltűnően kevesen voltak a házban, jóllehet ez a remek hely mindig élettől lüktetett és zsongott. Egy szótlán, szemüveges fickó – bizonyára író, mert nem ismerte –, aki folyton a telefonját babrálta, néha csóválta a fejét, kézzel kalimpált, és magában motyogott, olykor feljegyzett valamit, meg egy zeneszerző, aki mindegyre számolt – alighanem a ritmust, vagy mit szoktak ezek – az ujjain. Egyik sem tűnt beszédesnek, nem is álltak vele szóba.

Azért a leves (májgaluska) isteni volt, a második (natúr sertésborda krumplipürével) fenséges, és desszert gyanánt valami gezemicével megpakolt édességet kaptak, de jó volt az is erősen. B. Lajos mindent megevett, mindent udvariasan megköszönt, és ebéd után elégedetten leballagott a kertbe.

Szarvasbögést szeretett volna hallani, mert egy évvel korábban is hallotta, igaz, akkor szeptemberben járt itt, és gyönyörű volt, vagy látni az őzeket, azok még a kertbe is beszöknek olykor, de nem hallott és nem látott semmit, ami novemberben nem is csoda, viszont a kert aljában, a kis szigetnél annyira szorongani kezdett, hogy gyorsan visszaiszkolt a szobájába.

Kicsit később arra gondolt, felmegy a várba, az mindig megnyugtatta, a magaslati levegő, az, kacarászott. El is indult, de az első lépcsősor tetején egy daruskocsit látott, amely miatt lezárták a további lépcsőket, a munkások épp villanyt szereltek. Mivel másik utat nem ismert, kissé tétován elindult a hegy oldalában tekergő girbegurba utcácskákon, de eltévedt, és mire felvergődött a várba, bezárták.

Hazakullogott.

A vacsora (zsebes karaj) isteni volt, ám a kifogástalan modorú, ugyanakkor kedvesen távolságtartó felszolgáló hölgyekkel nem sikerült szóba elegyednie. Ez, mondjuk, nem csoda, mert B. Lajosnak módjában állt évekig megfigyelnie, hogy egyik-másik idősödő és kapuzárasi pánikkal küszködő vendég milyen ocsmány módon udvarol nekik: olyan is volt, aki még a kezüket is megpróbálta elkapni!

Este valaki megzörgette az ablakát, amitől B. Lajos majdnem infarktust kapott, mert éppen háttal állt, és egész éjjel nem tudott aludni. El nem tudta képzelni, ki lehet ilyen

infantilis idióta. Másnap reggel, a finom reggelinél (citromos tea, feketeerdő sonka, tojáskrém, zöldpaprika – két pohár teát is ivott, mert ingyen volt és meleg) szúrósan nézett a másik két vendégre, de azok annyira elváltak magukkal, hogy rögtön látszott: nem ők ijesztgették. Hát akkor ki? Nem tudott rájönni, játékosan a kastély halott úrnőjére gondolt. Már ha van neki ilyen egyáltalán.

Lement a Balatonhoz, megszemlélte kedvenc strandját (a szigligeti strand kicsi és bensőséges, családias hangulatú), kicsit kolbászolt Oszi bácsi keszogsütödéje előtt, és reménykedett, hátha nyitva van még a kocsmá, ahol olcsón mérik a jó fröccsöt, de persze nem volt. Jó, nem olyan olcsón, tékápe négyszázötven forint a rozé hosszúlépés, de akkor sem hatszázhetven (ötötven a bor, százhusz a két deci szóda), mint az Aranypatkóban, ahol végül hármat ivott, a 2010-es számlára még 190 forint borraivalót is adott, és még csak meg sem részegedett tőle, szédült bele a felismerésbe.

Este egy kicsit sírt, aztán viszonylag pihentető, mély álomba merült.

Harmadik nap megpróbált festeni, de jött a személyzet, pontosabban jöttek a lányok, hogy elvigyék a szemetet, amitől megzavarodott, és hagyta a fenébe az egészséget. Különböző okádott magától, a stílusjegyeitől, mindentől, amit eddig festett, ráadásul meggyőződése volt, hogy ő már mindent megalkotott, ami benne volt, és mégsem változott meg semmi a világon, akkor meg mi a bűdösistenfaszának.

Úgyhogy estig az ágyon hevert, és végtelenítve hallgatta Terry Oldfield *Shadow Dancer* című számát. A zenelejátszás sajnos mindegyre megakadt, mert a 27-es szobában nem volt elég erős a wifi, a mobilnetjét pedig novemberre már mind elhasználta. A fuvola rendben van, de pánsíp egy kicsit giccses benne, állapította meg szakértő szakállvakarással, ugyanakkor a piccsa zengő hangja azért rendesen oda van téve.

Aznap este végiggondolta, hogy egyetlen másik településhez sincs köze ebben a rohadt országban, csak Szigligethez, tehát milyen jó lenne ideköltözni végleg. Persze, erre esély sem volt, Budapesten is albérletben lakott, mióta az asszonyt ki kellett fizetnie.

Negyedik nap kezdett szédülni, és úgy tűnt, mindenhol járt már, többször is, arra meg, hogy elmenjen a tapolcai Tescóba vagy Aldiba, esetleg a Hévízi Tófürdőhöz vagy más ilyen vagány helyre, nem volt pénze, kocsija meg végképp nem volt. Ette tehát a finomabbnál finomabb ételeket (bár úgy érezte, kétszer ennyit is meg tudna enni), aztán beült a könyvtárba, de elég hamar meguntta azt is.

Újra elindult a várba, ezúttal fel tudott menni, a daruskocsi már nem volt ott, de a munkások elég szar melót végeztek, mert egy vezeték szinte a földet súrolta. B. Lajos megvonta a vállát, felment a várba, a fogát szívta, miközben kipengette az ezerforintos belépőt, cserébe aztán órákig nézelődött, hogy ne vesszen kárba a pénz. Legnagyobb meglepetésére a szemüveges, fejét rázó és magában motyogó írócskát is ott találta, végig figyelnie kellett, hogy elég nagy ívben kerülje.

Volt még egy idős házaspár a kissé fogyatékos férfiember-gyermekükkel, és sziszegve keresték a vécét; B. Lajos boldogan és részletesen igazította útba őket. Meg sem köszönték, csak bólintottak, és magára hagyták, pedig szívesen beszélgetett volna velük.

Az egyik lőrésen keresztül alaposan megnézte a mohával borított várfalat, amit még a repkény is befutott, megcsodálta a nyitott illemhelyet meg a kis bumfordi öntöttvas ágyúkat, nyugi, már egyik sem működik, a hajdani őrszobában sok érdekes és tanulságos dolgot olvasott a Balaton melletti végvárakról, szám szerint ötről, majd belenézett a ciszternába is, de azt a föld szintjénél lezárták, így sok minden nem látszott, bár remélte, hogy egy mély kút vagy valami vagy bármi van ott.

Egy kisfilmen megtekintette, hogyan robbant föl a vártorony a felhalmozott puska- porba belecsapó villám miatt, a fejét csóválta. Mikor valamivel arrébb a kőfalak közé berendezett szobában szemmel lemérte az ágy és a kemence távolságát, megállapította, hogy itt aztán nagy meleg nem lehetett annak idején. Örült, hogy a 27-esben jó a fűtés, mindig felwattolta 5-ös fokozatra, aztán kitarta az ablakot, hogy azért jöjjön be friss levegő is, jó, hogy nem kell fizetni érte.

Megtekintett egy fegyverkiállítást, szablya, kelevéz, buzogány, csákányfokos és pallos nevű férfiúnycsiklandozó tárgyakkal, de sajnos nem lehetett kihúzni őket a helyükről, csak megfogni, mert a kiállítás tervezői alulról furmányosan megfogatták a fegyvereket. Pedig melyik férfi ne játszana szívesen ezekkel, dohogott B. Lajos.

Amikor felért a legmagasabb várfokra, körülnézett, és igen tetszett neki, amit látott, amúgy tényleg kurva szép. De jó is lenne ideköltözni, mégiscsak, gondolta, még anyukáékat is elhozhatnám, ha nem haltak volna meg. Többször is körbenézett, letaglózta a Balaton, a hegyek és a dombok látványa, mintha nem is Magyarországon lennék, bazmeg, gondolta, olyan szép.

Ahogy ott állt, eszébe jutott, hogy esetleg leugorhatna, biztosan nem fáj olyan nagyon, de udvarias ember volt, és nem szerette volna felverni ezt a szép és csendes falut (ezt külön táblán köszönte meg a Szigligeti fagyraltozó – meglehet – a polgármesteri hivatal megbízásából, mármint hogy a látogatók segítenek megőrizni a település tisztaságát, nyugalmit és csendességét).

A várfokról csak sokára szállt le, aztán elindult visszafelé a várudvaron, de a Szent Mártonról elnevezett kápolnánál megállt, belépett, megilletődötten levette a sapkáját és sokáig hallgatta a magasztos egyházi énekszót, kicsit meg is tisztult a lelke. (Este próbált festeni egy Szűz Mária-képet, de nem sikerült.) Belekukkantott a vár történetét kedélyes hangnemben feldolgozó animációs filmbe is, de túl hosszúnak találta, nem volt türelme végignézni, valami hajtotta tovább.

Sokáig bámulta a száraz víztározó aljába bedobált fémpénzeket, majd aprólékosan elolvastott minden feliratot a bátor és dicső múltról és a végvári védelmi rendszerről, melynek Szigliget is része volt, és megnézte a kis legófigurászerű viaszszobrocskákból készült életképeket a tárlókban, *A mindennapi élet a késő középkorban és a végvári harcok időszakában* elnevezésű kiállítóterben.

Különösen a kocsmai verekedés tetszett neki, de csiklandósan kuncogott, mikor megtudta, hogy „a borokat ebben az időszakban még nem tudták megfelelően kezelni, így nem tudták hosszú időre eltárolni. Arra törekedtek, hogy mire kiforr az újbor, az előző évit megigják. Az óbort általában a szolgák és a katonák kapták”, vagy hogy mennyi sör jutott egy évre a várvédő katonáknak (öt hordó, körülbelül 280 liter), ami azt jelenti, hogy „mintegy 0,8 liter sört fogyasztottak naponta”. B. Lajosnak összefutott a nyál a szájában.

Megütközve olvasta, hogy „a privát fürdőt egy nagy, fából készült fürdődézsza jelentette, amelyet lepedőkkel béleltek ki a szálkák miatt. Ezt általában a lakoszoba egyik elkülönített szegletébe helyezték el. A szolgák a konyhában melegítették fel a vizet és nagy korsókban hordták fel a lakoszobához. A vár ura vagy úrnője a dézsában ülve fürdött, miközben a szolgák rájuk locsolták a vizet. Ilyen fürdőzésre évente mindössze néhány alkalommal került sor, főleg nagy ünnepek, illetve rendkívüli események (például menyegző) esetén. Az alacsonyabb rangú emberek még ennél is ritkábban fürödtek.” Ennek az volt az oka, mint egy másik tablóról megtudta B. Lajos, hogy „a kor közgondolkodása szerint a víz terjesztette a betegségeket, a bőrnek a meleg vízben kitágult pórusain keresztül szíváro-

tatta be a kórt a testbe. A teória alapján a kitágult pórusokon keresztül aztán a levegőben terjedő fertőzések is bejutottak a szervezetbe. Ezért sem tanácsolták a gyakori fürdőzést.”

B. Lajos helytelenítően és kissé lenézően csóválta a fejét, ám aztán eszébe jutott, hogy otthon, az albérletben ő is elég ritkán fürdik, de mivel Szigligeten nem sajnálta magától a jót, és tizenöt napon keresztül naponta kétszer pacsálta magára hosszan a finom forró vizet, simán hozta a várurak és várúrnők éves átlagát. Ezt is szerette itt, hogy korlátlan mennyiségben áll a köztisztületi tagok rendelkezésére a melegvíz. Ha nem lenne – tudniillik a melegvíz –, ki kellene találni, így okoskodott. Sőt, *fel* kéne találni!, tette hozzá göcögve, ami nem csoda.

Kényszerűségből ezen a napon is az Aranypatkóban ivott fröccsöt, de a másodiknál elkezdett fájni a gyomra, ezért, bár nem volt éhes, hiszen bőségesen bevacsorált, mint egy Devecseri, megkérdezte a kedves felszolgálót, nincs-e valami borkorcsolya. Az nincs, így a helyes lány, de tudok hozni hideg kacsamáját zöldségekkel. B. Lajos szégyellte megkérdezni, mennyi, és visszautasítani is szégyellte, így hát kért.

Hagymával, pirítóssal, paprikával és félbevágott paradicsommal szervírozták az ételt, és isteni volt. B. Lajos az utolsó morzsáig megette, és még három fröccsöt ivott. Amikor a számlát meglátta – 5950 forint –, szinte megállt benne az ütő, így aztán zavarában hat-ezeröttszázat adott (az utolsó előtti ötezresét is feláldozta), ami miatt egész éjjel nem tudott aludni idegességében.

Másnap megint lement a partra, milyen jó kis part, állapította meg, de elég hamar elunta. Visszafelé azon gondolkodott, hogy vajon kik laknak itt ilyenkor, tehát életvitelszerűen. Tetszett neki ez, hogy *életvitelszerűen*.

Úgy gondolta, ismét felmegy a várba, de félt, hogy a sok mozgástól túlságosan megéhezik, és nem lesz elég a mégoly meleg vacsora sem, aztán megint zabálhat kacsamáját, ezért inkább egész délután a szobájában üldögélt. Gondolta, hogy maszturbál egyet, de már olyan rég volt bármi, ami ezzel kapcsolatos, hogy inkább hagyta a fenébe az egészséget.

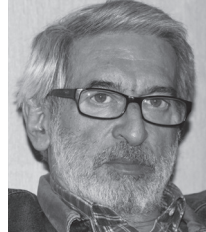
Este sokáig sírt, miután megvágta magát borotvával, és csak nehezen tudta elállítani a vérzést, de ettől legalább egészen megkönnyebbült. Megszámolta a pénzét, bár tudta, hogy még tíz napig semmi gond, utána meg majd lesz valahogy. Tervei voltak, nem nagyok, de legalább tervek.

Megrajzolta a vár körvonalait alulnézetből, tetszett neki, érezte, hogy ez jó lesz. *Szigliget novemberben*, méházott, azt hiszem, ez lesz a címe. Milyen pontos, milyen kifejező, milyen... igaz. Új festmény, teee, baszomakurvaanyádat, hahotázott hangosan a szobájában.

Másnap mégiscsak ismét felment a várba, hogy elteljen vele, és a vásznon majd hitelesen fessen. Most már nem ült annyit, mint első alkalommal, a kalodába se dugta be a fejét, pedig azt mindig meg szokta csinálni. Nézelődött kicsit, nagyokat lélegzett a harapnivalóan friss levegőből. Azért szép, a kurva életbe már, motyogta, és elindult az alkotóház felé.

Lefelé menet észrevette, hogy a munkások valóban trehány munkája miatt a lépcsők fölötti egyik erősáramú kábel valósággal a földet éri. Még megráz valakit, gondolta B. Lajos, mikor odaért, és megfogta, hogy félretegye.

Azon nyomban agyonbaszta az áram. Nem megrázta, nem megütötte, nem földelést csinált a testén keresztül, hanem agyonbaszta. Persze nem elég gyorsan, mert B. Lajos még tudott annyit gondolni, hogy hál' Istennek.

kútjából a kétségbeesésnek

Thomas Bernhard nyomán

egy jó szó sistereg

a bejárat előtt állnak
az egymásra stócolt éjszakák
a ház mögötti fákkal
beszél a Hold
kevesen énekelnek vélem
tiszteletre méltó Atya
országod bejáratánál
és vérző szívünkbe zuhannak
a szótagok az esős márciusban

*

vissza kell mennem a faluba
vagy vissza kell térnem
egy szerelembe
sonkát teszek száraz kenyérre
felébresztem panaszommal a foglyokat
a fogolymadarakat
s az éhes vetési varjakat
vizet húznék a pusztaságban
kútjából a kétségbeesésnek
mert annak vize kifogyhatatlan

*

hol a hazával kötött szerződésed
hova hánytad el
piszkos papírdarabkán szótagok
száműzetésbe vezetnek az utcák
a beteg lélek magasan suhan el
az elhagyott falvakat halni tanítják
az öregek

az öregeket halni tanítják
 gyermekeik
 hebegésemet
 semmiben lebegésemet fogadd el
 tiszteletre méltó Atya
 a te országodba nincs bejárat

*

keleten látom apámat
 zongorázni a virágágyban
 hadifogságban a szív
 s egy jó szó sistereg
 törött ágon gubbaszt a madár
 túl későn múlt el a reggel
 túl későn múltak el az évek
 a szétzúzott darufülkék
 elrálkosodott gégéjébe zuhannak
 hol vannak azok a koszos
 papírdarabkák
 azok a bemocskolódott
 széttépett papírcetlik?

*

a halak beszédét akarom hallani
 a halak ünnepi beszédét
 akarom hallani
 amikor átadják az ellopott utat
 amely az új halfeldolgozó
 üzemhez vezet
 látom apámat a régi úton
 nagyon messziről jön haza
 keletről keletre
 beszél vele a Hold

disznóröfögés

átabotában
 a rigó alkonyi állapotában
 mindig ugyanaz az orgonazúgás

a nyár repedt hintalova
csendben repedezik tova
fénylő kupakokból isszuk
mindannyian a boldogságot
az angyalok röptétől riadtan
hallgasd hogy ég a bozót
fehér vánkosokon
másodperceg a stopper

*

láttam a harangszót meghalni
a szobákban
ki vigasztal majd
ha jönnek a völgyekből
a halott rigók akiket
halott malomkerekek kísérnek
és melyik út vezet itt
hé paraszt
budira
Budára
anyám ablakába

*

ha meghalsz kabátodba bújnak
a fenyvesek
kalapodat elemelik a parasztok
abban mennek vasárnap a misére
keleten látom magamat
kabát nélkül
kalap nélkül
síromnál állva
szétverték azt a parasztok
majd feltámadunk a tűzben
és megtisztulunk a tisztítóban
a tisztító tűzben
a nagy kalpatűzben
a nagy kalaptűzben
a kalapos kirakatában

*

halad a gyászmenet
a söröskorsóban kétségbeesetten
méltatlan vagyok én

a nyár repedt hintalovát
meggyászolva meglovagolni
nem halok meg mielőtt
nincs csordultig gyásszal a korsóm
vörös gesztenyefák alá temetem
ezt az egyedül magam
kitalálta világot
de a gesztenye tüskéit el nem temetem
nektek adom

*

sokakért szólottál
ó disznóröhögés
sokakért felszólaltál
széthulló nyarunk húsában dalolsz
elvégre ma pihenőnap van
és minden gyalázatos
a halotti torok telt korsóiból
a halotti korsók teli torkából
gyöngyözik a kacaj
hallom amit most hallanom kell Uram
hangod az én hangom lesz
disznóröhögés
ó disznóröhögés
mindannyiunkért felszólaltál

*

láttam az orgonazúgást
láttam meghalni a harangszót
a kalapos kirakatában
halad a gyászmenet
gyöngyözik a kacaj

láttam a harsonaszót
és láttam az angyalt
síromnál állva
hallom amit most hallanom kell Uram
hallom a disznóröhögést

Kedves ismerős

Minden rendben van
épp az életében. Főz
levest, rendel más
napokon. Dolgozik,
szabadidejében olvas,
kirándul.

Minden rendben.
Aztán néha, esős, őszi
délutánokon hirtelen
eszébe idéződnék
tizenöt, húsz éve történtek.

Családja, akiket nem látott,
mióta kiköltözött. Akik
meghaltak, már azóta,
még előtte. Régi barátok,
de bútorok, utcák is,
egész enteriőrök. Egyik-
másik férfi, afféle majdnem-
szerelme.

Mindez érthető.
Gyereket vár, nem is az elsőt.
Érzelmek vannak, másabbak
a szokottnál, szépiásabbak,
erőteljesebbek. Érthető.
A hormonok.

Mégis, egy idegen ország,
mint otthon. Egy idegen
nyelv, amit még nem beszél
jobban a sajátjánál. Még.

Azzal a férfival,
vagy azzal a másikkal –
mereng el néha. Azokkal is
lehetett volna legalább ennyire
boldog. Anyanyelvi szinten.

Milyen lett volna
akkor, és milyen
lenne most?
Melyik utcákon
sétálnának, hogy
is hívták azt az utcát,
azt a valahanyadik
kerületi boltíves részt,
ahova most behúzódhatnának,
és aggódhatnának, amiért
már túlórázik a bébiszitter.

Néznék este a híradót.
Barázdálnák homlokaikat a
gipszként kötő, hazai problémák.
Amikről most együttérzően
igyekeznek értesülni, mikor
nem felejtik el, mindenféle
forrásokból. Spórolnának
néha több, néha kevesebb
sikerrel. Másképp hívná fel
az anyját, más hangon, egy
közelebbi, durvábban
bensőséges tónusban.
Bosszankodnának áramszüneten,
tömegközlekedésen, kormányon.

Nincs elkeserítőbb, keseredik el,
mint a vendégeknek, kedves
ismerősöknek szánt, tapintatos
udvariasság. Hogy vagy, köszönöm,
azt képzeld, hát itt meg, igen, még
emlékszem. De azt képzeld! Igen.

Nem boldogtalan.
Határozottan minden rendben
az életében. Sétál, néha elmosogat.
Neveli a gyereket, elszundít
napközben is, olvas, moziba jár.
Hozzábújik a férjéhez, küld
és kap fényképet otthonról.

De magában
pár percig még elsírdogál.

Tandori

*Ad Tatár Sándor: Környezettanulmány
i. m. Tandori Dezső (fotó)**

Tandori áll a Duna-parton
Egy se ide-se oda
Félszeg mosolyban

Fekete-fehér a fotó – időtlen
A póz a visszatartott alkar
Uszályok távolabb a Dunán
És a Hol Honnan Hová felirat

Tandori mögött fekete táblákon
Hófehéren – mintha anagrammák –
(És nem dördülnek el már
Lövések)

Nézem Őt, és néz Ő engem
Férfi akit már létezése véd
Ott ahová a lelke távozott –

Kicibzározott dzsekiben, hogy
Hogy jöhettek már – én várlak!
Tandori áll a Duna-parton
A valódi a zseni a szerény Poeta Doctus
Mintha Füst Milán kozmikus féltéseiben

Életművön túl naponként
Csak annak adatik meg mosolya
Aki rányitja teljes életét

Marosvásárhely, 2021. december 16.

* Vö. *Bárka* 2021/6, 17. o.

kimaradok a „sivatagi show”-ból

(eszeveszett gazdag és csontig sivár rutin),

munkából jőve csak esti arcát látom,
nappali dűnék hajló élet.

a mocskos kis vacsorát.
habosan a vizet, végtelenül
egyszerű, ahogy belerobban
egy fogkefe, ahogy csöpög.
és az édes meztelenkedés,
paplanba huppan és kotrás,
bajusz a vajgumi hón alatt,
„görgő” (azt hittem, tudom,
ma már hallom, milyen) kacaj,
fuldoklás szabad pélóval, kezd
lapulni a szeme, utolsót
még gyürkőzik pelenkázáskor,
aztán cumi, mintha *herceg*, kiküld,

álmába az anyja fekteti.

az anyja NAPI DŰNÉKBE ZÁRTAN (kelés,
etetés, szarás, megfeszült figyelem élre, hőre, fulladásra,
éhségre, szomjra),
a nyitást és a szenvedélyt,
s a nyitás szenvedélyét is vésszesen

veszíti. de egyszerre a SHOW. mikor először

kimutat, a babakocsiból: halál pontosan,
mintha gazellát egy busman, hozza a városi
szirénát: „íííííííí, me, íííííííííí, me”.

háromhónaposan, ha fölébredt, helyből

mosolygott,
később, ha föl-fölsírt is, még
elég volt egy simítás, és elnyugodott.
félévesen már mindig görbült a szája,
fél percre csak,

de érezhető a változás: már emlékezik.

gyűlnek a traumák (trauma lenni, bár
irgalmatlanul gazdag), *kissé melegebb
fürdővíz, nem a követelt pillanatban
kapta a kaját, s mert még időtlen, ha nincs
társasága, a magány, fölfoghatatlan.*

egy ekkora világnak, ennyi már halál.

*

mások mást mondanak, csillagállást, előző
sorsokat: „bak-oroszlán, rengeteg haja
lesz, ezek makacsok, sírva követelnek”.

lehet. („bak-oroszlán”, én meg „kos-meg-valami”,
anyu sokáig vajúdott, nincs pontosan kép-
ben az óráim megmondani, vagyok.) ha fürdik

(fürdetem), kis pöcse körül és minden hajla-
tát is gondosan mosogatom, nemhogy *bakot*
(édesen izgató a szagos lábacska),

egy *szüzet* se finomabban. mondják, „szorongunk
majd *oroszlánketrechen vagy birkakarámban*”.
egyelőre, nekem van igazam.

visít a pókhas, ötletelsz,

hajnali három, rázod a tápot,
azt se kívánja. egyszerre

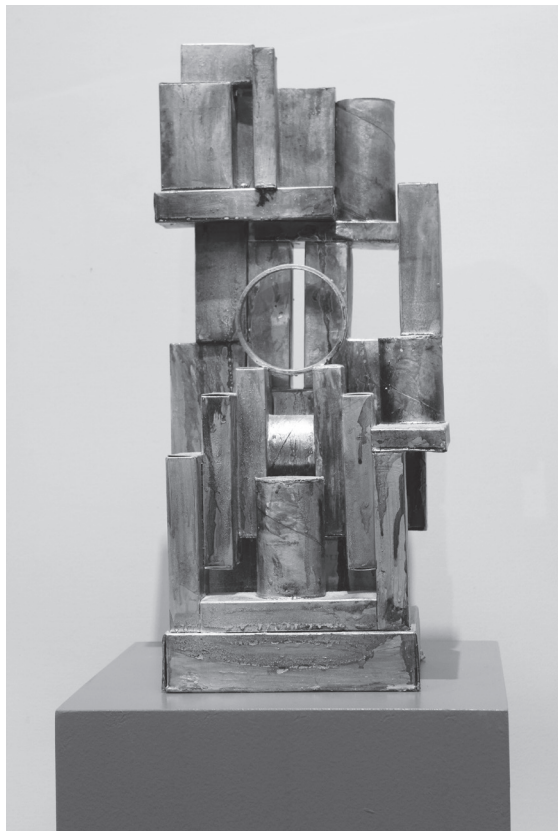
böffent és nyugodt. néha ennyi.

fölfoghatatlan „szabad szemmel”
a keze, japán óramű,
szirmok, porzónyi csavar, ín,
elektronika és csontocskák

(egy régész a maradvány meszet vehetné észre.)

félig nyitva a szem, „figyel”, mindig így alszik.
ha éber, az írisz zaj és cirmok nélkül,
öntött csokoládé, közepén

a lágyult úr, mintha örökre ült el a vihar.

Ezüst térkompozíció (2015 körül; akril, papír; 53 cm; Ezüst György örököseinek gyűjteménye)

MEDITERRÁNEUM-JEGYZETEK

„Az olyan tengereket is ismerjük, amelyeket soha meg nem látunk,
és amelyekben soha meg nem mártózunk.”

(Predrag Matvejević)

(5)

Krk-ön a teraszunk a tengerre nézett. A kis öbölben néhány csónak, vitorlás, színesen imbolygó bóják. A partra, egészen a vízig, árnyékot borítanak a kabócás, cserregő fenyőfák. Az öbölhöz kis út visz le, ezt látni a teraszról, ez adja a bejáratát az alkalmi strandnak. Mindig azt akartad, hogy teraszunk legyen, a vízre nézzünk, és szóljon a zene. Kipakolunk reggel az asztalra, víz, bor, füge, abból pálinka is: *rakijasmokve*. A szomszéd utca végében lévő kis pékségből reggelire *burek*. Én a sajtos-túrósat szeretem, te inkább a húsosat. Joghurttal. Mindenkinek máshogy. A kredencben talált tarka porcelánban olivát is rakunk ki mellé. Nem szólunk, eszünk. És szól a zene, és lecsukod a szemed, és az arcodon látom a fényt, a halandó lét végtelenségét. Szemben, az öböl másik oldalán *Malinska*, légvonalban két, talán három kilométer. A parton sem több ötnél, hatnál. Kicsit távolabb, balra fordulva, a tengertől fátyolos levegőn keresztül látom remegni *Rijekát*. Mediterrán teraszon lenni, ott tölteni az időt, az lakozás. *Teraszozva lakozik az ember*. Mondjuk. Létmód ez, elidőzés. Az idő töltésének, a véges idő kitöltésének, az étellel, az annak végességével való eltelés formája. Erre mondtuk azt egyszer, inkább csak ironizálva, hogy *a terasz filozófiája*. A terasz jól körülhatárolt tér. Szélei tiszták: kezdet és vég. Akár az élet. Játéktér. Ahol megtörténhetnek a dolgok. *Az élet allegóriája*, ahogy azt egyszer csak belemondod a csendbe. És akkor mintha hirtelen meglebbenne a mozdulatlan levegő. A tenger felől fuvalat jön. A terasz mozdulatlanság és történet. Imbolygó hangulat. Az árnyékban ülve is elérhető fény. Visszahúzóds és kiemelkedés. Itt, ennél a pontnál felállsz. Kifújod a füstöt a víz felé, megpördülsz a tengelyed körül, csinálsz még néhány apró mozdulatot, a karjaidat széttárod, úgy mutatod, hogy ez van, itt élünk. Körülhatárolt, minden további összefüggésből kimetszett tér. Baudelaire csarnokot mond. Azt mutatod, hogy körénk most pont az épül. Színpad, elszigetelt tér ez. Nincsenek rajta túlnyúló ismeretek, következmények, következtetések. *A pillanat színpada. Átmenetiség. És az erről való megfeledkezni tudás*. Itt sóhajtasz egyet, mosolyogsz, már megint, aztán leülsz, és megtörjük a frissen sült burek héját.

(6)

Ahogy ott ültünk, és néztük a tengert, a teraszon, és éppen elkezdtük a széles, remegő sós levegőben a reggelt, egyszer csak, az alattunk elfutó mirtuszbokrokon túlról, a kis utcácskáról néhányan bekiabáltak, horvátul kérdeztek. Én nem értettem, te sem, de az

akkori barátnőd, félig horvát, fordított. Így derült ki, az iránt érdeklődnek, nem vagyunk-e montenegróiak vagy splitiek. Nem igazán volt világos, hogy miért kérdezik, mégis, kinek és miért fontos ez, de mosolyogtak, úgy várták a választ. Mint akik valami homályos, fontos ünnep reggelén várnak az ajándékra. Mondom, soha nem láttuk korábban őket. Egyszerűen csak megálltak, kicsit tanakodtak, és felkiabáltak. Mivel mi nem értettük a kérdést, már ezzel feleltünk is rá: nem, nem vagyunk azok, hiába, mitagadás. De te kérted, kérdezzük meg, mégis miből gondolták, hogy esetleg azok lehetnénk. Ők erre azt válaszolták, hogy napok óta figyelnek minket. Ahogy minden reggel kiülünk a teraszra. Reggelizünk, töltünk a poharakba, aztán végteleneket beszélgetünk, és nem mozdulunk. Hogy még délután is ugyanott vagyunk, egyhelyben, ahogy elkezdjük. Hogy micsoda lassúság, mondhatni, nyugalom van a ritka mozdulatokban. És hogy Horvátországban köztudott, csak a splitiekben és a montenegróiakban van efféle, ekkora lustaság. Nem hibaként érte mindezt, hanem és leginkább talán a világhoz való viszonyulás formájaként. *Lehet tehát anélkül kirándulni egy másik létezésbe, világba, hogy tennénk akárcsak egy lépést is.* Mondom elgondolkodva, és magam elé veszek a tálból egy fűgét. Mielőtt beleharapok, vörösborba mártom.

(7)

Az éjszakai vonattal érkezünk meg Splitbe. Én Budapestről mentem, te a Garda-tó melől, Rijekán keresztül. Éjszaka kettőre értünk Ogulinba, ahol felszálltál. Elraktam neked egy üveg vörösbor, hogy ha esetleg innál, legyen. De te egy kivájt kókuszdióval a kezeden érkezted, vigyorogva, és azt mondtad, valami akvaparkban vetted a Garda partján, igazi kókusz volt, a saját levével, benne szívószál. Miután kiittad a kókuszvizet, nem akartad kidobni, magaddal hoztad. Aztán ezt töltetted fel fröccsel az ogulini restiben. Éppen zártak volna, de – így mondtad – még pont becsúsznál utolsó vendégnek. A személyzet majdnem összecsuklott a nevetéstől, amikor a kókuszt felraktad a pultra, és kérted, hogy *gemisttel* töltsék tele. Az eltett vörösbor így csak hajnalban bontottuk meg, már Kninhez közeledve. Aludni nem akartunk, eldöntöttük, megvárjuk a vörösön felfelé kúszó napot. Kidugtuk a fejünket a sós szélbe, *megebolondulunk*, lehunytuk a szemünket, és faltuk a pillanatot, hogy elkezdődik, hogy újra a miénk, hogy van ilyen világ. Reggel korán, ahogy leszálltunk Splitben, a füledt, dalmát mediterrán levegő aztán úgy szakadt ránk, mintha párából szőtt leplet borítana a fejünkre valami kacagó, rendetlen isten. A sós, vibráló levegőben ott rezgett a pályaudvar mellett az öböl, a híres sétány a pálmassorral és a kikötő. Még csak most érkezünk, de már tudjuk, hogy amikor újra itt leszünk, már visszafelé, majd alig látunk a szemünkbe szökő könnytől. Hogy vége lett megint. Már előre múlt ez a megszokhatatlan jó, ez a tengerkék, elnyíló, vízbe vesző égbolt. Ahogy ott álltunk, csak annyit mondtál, hogy *nekünk mindez mindig is csak örökvolt.* Már akkor szeretnénk újra visszatérni, amikor még épp' hogy csak megérkezünk. A levegőben elér a hajókból fröcskölő benzinszag.

Tragédiaközeli

Hatalmas ez a domb, alatta
vízmosás, benne ordító paraszt, beragadt
a szekér. Nézd, fűzfát kapott, s majd
hazaér. Felesége kormos arcán terhes
mosoly rügyezik, kezében tördelt ágak,
kályhában friss meleg. És ott messze a távolban
már fák sincsenek. Ők most boldogok.
Hagyd, hadd múljon el.

Ismertesd meg magad az egyetlennel

*„Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra”
(Weöres Sándor)*

Hát mássz, ha egyetlen dolgod ez,
mássz. Saját valóságod a legmélyebb pont,
ahová visszaeshetsz. Földi pokol. Égi menny.

Támaszd macskakövek közé haladásod,
és ha leesnél, gondolj arra, a seregélyek
mindennap megsiratnak, így hát ne add fel.

De ha fent vagy, és angyalaid ördögnek
neveznek, mert világuk alól jöttél, tépd
le a szárnyukat. Ismerjék meg a zuhanást.

Miben hisz, aki

Miben hisz, aki nem vágyik a csodára,
kinek az éter láthatárig ér.

Isteneknek nem esdekel potyára,
 hogy a sorsa szebb legyen, amíg él.

Nem tölti idejét azzal, hogy várja,
 mikor lesz körötte végtelen a tér.
 Lehet ott túl menny és pokol románca,
 az ilyen nem akar, és nem is remél.

Az ember akkor ettől lesz földi,
 ha agyát halandzsákkal teletölti?
 Buridán számára vallások között.

Bölcsőtől koporsóig, csak ez van,
 s ki azt mondja, a lélek halhatatlan,
 nem dönt realisan az élet fölött.

Mínusz negyven

Érted jött hát, és úgy tűnik, kétségtelen:
 oka és szándéka van, hogy elvigyen.
 Mindig is így képzelted el: szerda este,
 egy lényegtelen napon, valamikor a hatvanon
 túl. Persze ebben van némi szerénység,
 százból hatvanat – valakinek odaadtál negyvenet?
 Vagy csak úgy számoltál, realista ember lévén,
 ennyi elég a boldogsághoz?

Egy ideje már mindentől elköszönsz, és
 elfogadod: nagy lánggal vagy lassú tűzön élni,
 mindegy, hisz a füst ugyanarra száll. Mostanság
 amúgy is sokat álmodsz egy szállodáról, ahol
 a portárs a halál, s ahogy neved kimondod,
 bólogatás közben említik: régóta várnak,
 és aggódva figyelték kisebb-nagyobb betegséged
 elbukását.

A napok csak teltek, nem jöttél, már-már visszamondták
 foglalásod, mint te azt a negyvenet. De most, hogy így
 eljött az idő, feltör a vigasz: az is hamar eltelt volna.
 A portárs int, és mondja: – Kérem, erre, a csomagokat
 majd ön után viszem.

Kórterem

A szobát
beszövi a csönd.
A betegek műszerek
makraméjába
csomózva fekszenek.
Vénáikba drogok folynak.
Nővérek porciózzák
a létfenntartás utolsó
slukkjait.

A látogatók
mosolyognak.
A remény tenyéryni
darabkái villannak
az arcokon.

A vonat

Mély lélegzetet vesz,
elindul, s zenél.
Jönnek-mennek
az elektromos jelek.
Integetsz, majd
kis zsebkendővé
zsugorodsz.

Simára borotvált vidéken
száguldunk a tájba,
hallom a Cantata Profana
dallamait, amint
egyik hangnemből
másikba vált.

Köszöntjük a hetvenöt éves szerzőt, és további eredményes alkotómunkát kívánunk!

A táj öle szétfeszül,
fehér virágok
borzongnak a szélben
– két város közt
egy szőke pillanat –,

nyílnak és csukódnak
a sínek összefont ujjai,
majd mikor a vonat
nyugodt gyorsaságot ér el,
szétfoszlunk a messzeségben.

A malom

*(A 2019. május 21-én leégett
békéscsabai Szent István malom emlékére.)*

Partra vetett
hajóroncs.
Fekete csonkjai
égre meredeznek,
ablakai fogatlan,
kítátott szájak.
Felkiáltójelek
a széljárta falak,
hordozzák
a téglák réseibe tapadt
lisztport,
érezik az átható
gabonaillatot,
hallják a daráló zaját,
rekedt kiáltását
molnároknak,
látják a felszálló
füstkötélzetet,
az összecsődült tömeget,
vakuk villogását,
s az ég bronzderengését,
amikor a lenyugvó nap
elolvadt a szétáradó tűzben.

Tavaszi és nyári

nem akarok még ötven tavaszt végignézni
rügyek kinyomakodását az ágakon
virágkifakadást
bezöldülést
feltámadást
csapda a mező a völgy a hegy
a part
az ágy
csapdába csal föl a magas
s a gondolat hogy ezt
leverjem Istenen
oly képtelen
mint a tévébe rúgni hatalmasat
hogy a mesefigurák meghaljanak
beszéljünk inkább a nyarokról
a nyarak tök üres kockák
na jó hát van bennük lomb
meg zúgás
a lomblevelek fickádozó halak
ez meg éppen csak azt jelenti
hogy egy tenger mélyén lebegnek
nem szabadna tudnom lélegezni

Sínek mellett

Vonatsínekkel volt szomszédos a ház, sok
állat pusztult el nálatok, a falakat megrázták
az elvágató szerelvények, annak idején
el is vettek egy darabot a kertből, hogy még
több sín legyen, amikor megérkeztem
aznap, már hiányzott a mellső
mancsa annak a szürke macskának, erek lógtak
belőle, hús és ín, a patikában „nagyobb
méretű sebre” kértem a sebfertőtlenítőt, folyt

a vörösbarna lé a hús, az erek és inak közt,
a kötés csak később jött, a friss sebre
nem tehattuk, a ház régen el lett adva,
te is eltűntél, többször láttam később,
egyszer a Nyugatinál, ott találkoztam egy
barátommal, szódásszifon-szemüvegben
ült, azt a kéregetőt, aki arcra annyira
emlékeztetett rád, anyám hallani se akart
erről, egyáltalán rólad, hiszen annyi esélyt
kaptál, és valóban, miért nem kérdezem meg
a nevét, mondta az a barátom, mikor neki
is beszéltem a hasonlóságról, az Eiffel tér
füvében ülve, nem kérdeztem, gondolom,
nem te voltál, állatorvos és fájdalomcsillapító
szerek nélkül végeztük el a, nevezzük így, kezelést,
a dolgok szerencsésen alakultak, szép lett a csonk.

[Nem láttam még...]

Nem láttam még az erdő mamutnagyságú dobogó szívét
Pedig a fák törzsét kerülgetve sokat kóboroltam
Most is az erdei utakat járom és a szántóföldeket
Te úztél ki ridegségeddel e tájra amely félig-meddig a Paradicsom
Te akinek szemei az erdőt idézik
Te aki úgy féltettél valaha mint sovány ragadozó az éltető húst
Idegen civilizáció barkácsolta a vadászlesek
Fölmászom egyre amely a mező peremén áll az erdő határában
Leülök odafönt a deszkapadra
A legelő őzeket bámulom és az elragadtatott naplementét
Ezen a vidéken tanultam meg hogy minden dolog eltáncolt mozdulat
A kuporgó kő éppúgy mint a szálló füst és a foszló falevél
Itt borul rám az éjszaka
A mező most olyan akár a kifeszített vak víztükör
Nem tudom mennyi üzemanyag lehet egy ilyen szerkezetben
Egészen közel lent a fák között motoz valami
Remélem nem perzselik meg a kicsapó lángok
Amikor a vadászles elstartol a Földtől

Virtuális halál

2021-ben egy új típusú zsarolóvírus kezdett terjedni az internet egy kisebb, eldugott szegletében – tulajdonképpen abban a bizonyos sötét sarokban, aminek a létezéséről a világ boldogabb fele még csak nem is hallott soha, és azzal se tudna nagyon mit kezdeni, ha nevének neveznék. Ám manapság már a kicsiny szegletek látogatói sem jelentenek olyan zárt közösséget, mint lehettek a messzi-messzi félévellel ezelőtti privát honlapokat és skandináv isteneket idéző keresőmotorok világában.

Újfajta fogyasztói szokásainknak hála – írják a majdani szociológusok – a zsarolóvírus már réges-régen átterjedt az internet kommersz felületeire, mire az egyes államok észbe kaptak, és elkezdték kidolgozni a maguk stratégiáit a lakossági felhasználók védelmében – hasonlóan bizonyos trójaiakhoz, akik a fellegvárba visszavonulva akkor öltötték magukra a bős sztratégosz (στρατηγός) szerepet, amikor már egy méretes faló csücsült a várudvaron a népüket hosszú évek óta gyilkoló, falait veszettül támadó, nyíltan elpusztításukra törekvő görögök megkérdőjelezhetetlen barátságossága jeleként, minden gyanú felett lefelészve, hiszen tudjuk: *ajándék lónak ne nézd a fogát...*

Egyes kormányok meglehetősen drasztikus lépéseket tettek: azonnal lekapcsolták az egész országot a nemzetközi internethálózatról, majd az első kósza hírre, miszerint a fertőzés már átterjedt a hazai szerverekre is, nyomban lekapcsoltak minden lakost valamilyen hálózatról – egyelőre meg nem határozott időre. Mások megfontoltabb döntéseket hoztak: korlátozták a legnépszerűbb nemzetközi közösségi oldalak elérhetőségét, különös gondot fordítottak a digitális bevándorlók figyelmeztetésére és tájékoztatására az egyes óvintézkedésekről és a helyes internethasználati gyakorlatról, míg a digitális bennszülöttek viszonylagos szabadságot élvezhettek továbbra is. Bizonyos posztzocialista országok, biztos, ami biztos alapon, felhívták a figyelmet arra, hogy a nemzetközi híroldalak különösen nagy veszélyt hordoznak azok nemzetközisége révén – a lakosság egy jelentős részének ezeket hozzáférhetetlenné tették, illetve időszakokban határozták meg az egyes híroldalak elérhetőségét. Kárpótolandó a veszteségért a népet, a kormányzati, állami oldalak is nekiláttak a mainstream tartalmak gyártásának és terjesztésének. Ezekben az államokban a nemzetközi webáruházak továbbra is hozzáférhetőek maradtak, ahogyan a legtöbb fizetős szolgáltatást nyújtó oldal is.

Idővel a kevésbé szigorú intézkedéseket hozók is elkezdtek figyelmeztetni a lakosságot az online kapcsolattartás mellőzésének szükségességére a vírus terjedésének megakadályozása érdekében, valamint a chatelések és chat-partnerek számának csökkentésére. Ahogy a vírus egyre terjedt, úgy születtek meg a rendeletek, melyek az online kapcsolattartást a munka- és családi közösségeken belülre korlátozták, majd technikailag is megoldották, hogy külön kis zárt hálózatokként üzemeljen ezután a *Kiss család* és a *Hűskombinát Disznó*

*A szerző a művek megírásának idején a Petőfi Irodalmi Múzeum Móricz Zsigmond-ösztöndíjasa volt.

Májás Brigád, a *Kissek és Májások* érintkezési lehetősége nélkül. Az egyes szolgáltatók folyamatosan alkalmazkodtak a különböző kormányok intézkedéseihez: a legnagyobb levelezőrendszer kizárólag az egyenesági rokonok és a közvetlen munkatársak közötti e-mail váltásokat hagyta jóvá, bocsátotta útjára; míg a legnagyobb közösségi oldal a települési csoportokba való belépéseket, azok használatát kizárólag valóban az adott település lakosainak engedélyezte,¹ mialatt a kommentelési lehetőségeket is automatikusan először az ismerősökre, majd a szoros ismerősökre, végül a hozzátartozókra, telekszomszédokra, majd egy helyrajzi számon előfordulóakra korlátozta.

A hazai lakosság igen lassan tudott alkalmazkodni a mindennapjaikat érintő változásokhoz: kezdetben sokan panaszkodtak egymásnak az intézkedésekre az internet egyes még szabadon hozzáférhető bugyraiban és a kisebb fórumszolgáltatók renitens platformjain. Gúnyos posztokat, jelentőségteljes szócikkeket és mémeket gyártottak a hatóságok és egymás kárára – ám ahogy a korlátozások mind szigorodtak, és mintegy hátraarcot vett univerzum módjára egyre csak szűkült és szűkült a virtuális tér, mind többen váltak kénytelené a személyes találkozásokra nagyszerű humorérzékük és a `maguk_részéről_határozott_dolgok_felettségük.txt` kifejezése végett.

A személyes beszélgetések számával együtt nőtt a szobák, majd a lakások és az épületek elhagyásának mértéke: az emberek fokozatosan rákényszerültek a valódi boltok látogatására, a telefonos pizzarendelésre valódi emberektől robotok helyett. Miután a bankok, posták, kórházak és hivatalok biztonsági okokból teljesen leváltak a hálózatról, a lakosság kénytelené vált időpontfoglalás nélkül, testi valójukban felkeresni az egyes intézményeket. A párkereső oldalak deaktiválásával egyenes arányban nőtt az utcai és tömegközlekedési szemezések száma, egyre többen és többen kezdtek el maguknál tollat hordani, hogy azzal adhassák meg számukat vagy éppen a találkák helyét és idejét úgynevezett fizikális térben.

Az internetes hírportálok kénytelenek voltak gazdasági okokból visszatérni a nyomtatott sajtótermékek forgalmazására, minek nyomán jelentősen megnőtt az újságos boltok nem telefonfeltöltésből eredő bevétele. A Playboy és hasonló módon kézbevehető orgánusok tőzsdei értéke az egekbe szárnyalt, mialatt a Netflix és a társai kénytelenek voltak bevásárolni magukat a már omladozó vidéki mozik világába.

Sokan, akik megválva kedves fórumaiktól hirtelen nem találták, honnan is keríthetnének saját önálló véleményt, most, hogy nincs, hol megmondják nekik, mit is gondolnak a világról, tulajdonképpen kénytelenekké váltak a papírújságokban keresni régi igazuk, esetleg könyvtárak polcain – bár ez ritka volt –, kockáztatva, hogy valaki vagy valami másba botlanak, mint a megszokott. Szerencsére ez a probléma hamar megoldódott: a véleményvezérek elkezdtek klubokat alapítani és klubhelyiségeket bérelni, ami igencsak felpörgette az ingatlanpiacot. Ahogy mind több vegyes, internet-tv-telefon szolgáltató húzta le végleg vagy ideiglenesen a rolót, úgy pörgött fel a színházbiznisz, és még az olyan eddig háttérbe szorított előadásokra is dőlt a nép, mint a pantomimek vagy a klasszikus misztériumjátékok.

Az újabb és újabb szalonok, kávézók, cukrászdák, kocsmák, olvasóegyletek és polgári kaszinók sem voltak képesek kielégíteni azt a hatalmas igényt, mely az embertömeg formájában előntötte a nevezett helyiségek utcára nyíló teraszait és az újonnan beszerzett napernyők árnyán ülő székeit – kevesen gondolták volna, hogy valaha újra így felpörög

1 Lásd: a 2021-es évi nagy Gyulai Csevegő átkeresztelés Gyulai Csevegő Csak Gyulaiaknak az ismert kiber enciklopédiában.

majd a rumoskáv é iránti igény, a biliárdasztal- és a kártyagyártás, hogy a parkokban a települések kénytelenek lesznek újabb és újabb sakktáblamintás asztalokat kihelyezni.

Nem gondolták ezt nálunk, Gyulán sem, ahol már hivatalosan is Heringparti néven hirdették a fürdő rendezvényeit, ahol minden estére jutott egy-egy újabb és újabb tematikus utcából – személyes kedvencem az egy napra beütemezett *bajor sörperec parti* és *jamaikai reggae buli* volt –, ahol valamennyi utcát, utat és teret sétálónak kellett minősíteni a turisták és a helyiek testi épsége érdekében, ahol minden lakos kávéház-, büfé-, cukrászda- és apartman-tulajdonos volt – mint eddig is –, ahol mindenki riksát gyártott, kezelt vagy javított a turisták hordására egyik betérőtől a másikig, vagy éppen idegenvezetőset játszott, utcazenélt – mint eddig is.

Az utcazenészek és teraszok után szedett helypénz, valamint az üdülési adóból befolyó mérhetetlennek tűnő összegek hamar elfolytak az újabb és újabb játszóterek, futófolyósók, bicikliutak kiépítésére, melyekre folyamatosan nőtt a lakosok és az idelátogatók igénye. Az év második felére magától értetődő, természetes elvárássá avansáltak az olyan, korábban szokatlanul számító lakossági előterjesztések, mint a házikedvenceknek létesítendő – ideértve a nyulakat és nyesteket is – rekreációs terek kialakítása; újabb és újabb ligetek létrehozása a megfelelő létesítményekkel ellátva szabadtéri zenekarok, színjátszók és táncolni vágyóknak; a csónakázható vízfelületek bővítése a további vízisportoknak... stb.

A tömegturizmus sosem látott igényeket és méreteket öltött: a szülők és gyermekek, akiket megye- vagy éppen országhatárok választottak el egymástól, kénytelenek voltak kapcsolattartási céllal egymást látogatni – újból divatba jött a locsolkodás és a karácsonyi nagy családi összejövetelek, ahogy a disznóvágások résztvevőinek száma is gyakran meghaladta a húsz főt (a sertést számításba se véve). Némelyek kénytelen-kelletlen, mások annál nagyobb örömmel kezdték el kirándulásokra, piknikezésekre szánni hétvégéiket – sőt, már a délutánjaikat is! A nemzet- és világgazdaság meg csak pörgött és pörgött a szolgáltatóipar beindulásával – újabban már hetente jártak fodrászhoz a gazdik és a kiskedvencek, hamar ráuntak a vendégek az egyes sörfajtákra és éttermekre, egyre többen mindig újat és újat kerestek – míg a világjárás, nagy, külföldi utazások beiktatása is olyan hétköznapi, kilencvenes évek újgazdagjait megszegyenítő jelenséggé vált, hogy az év végére gyakorlatilag a trópusok egésze homokos tengerparttá, kávé- és cukornádtermő vidékké vált, míg az utolsó jégsapkák és jegesmedvék is a fényképek és a múzeumok világába száműzettek a kondenzcsikrengetegből légkondicionált szállókba alásuhanó utazók mindent néző, de semmit sem látó tekintetétől kísérve – de hiába a felmelegedés drasztikus gyorsulása: Velence nem veszett el, mert a turizmusnak hála gigantikus összegek álltak a várost körülvevő hatalmas gát felépítésére.

És

már

éppen

kezdett volna pár élelmes fiatal belevágni a szakképzett postagalambok tenyésztésébe, amikor – pár szerencsés anyagi érzékkel megáldott etikus hekkernek hála – a kormányok megkezdték a fokozatos lazítást, az élet visszaterelését a szívüknek kedves mély és sáros nyomvályukba: az egyik országban csak azzal a feltétellel csatlakozhatott ismét a hálózathoz egy-egy készülék, hogy az erre kijelölt szakszerviz felkeresésével a tulajok igazolni tudták a gép tisztaságát és a megfelelő védelemmel való ellátottságát – másutt ennél lazábban kezelték a dolgokat, és egyszerűen ingyenesen hozzáférhetővé tették a megfelelő szoftvereket a lakosságnak, míg megint mások állami monopóliumként kezelték

a vírusölőt, melyet úgynevezett jutányos áron bocsátottak az azt elérni tudó tehetősebb rétegek rendelkezésére, míg a többiek polgármestereiknél érdeklődhettek a vírusölő iránt negyedéves szolgáltatásként, melyet az adott ’mester kénye-kedve szerint hosszabbíthattott meg számukra vagy sem – de ez már egy másik történet kezdete: Gyulán, szeretett városomban is egyik napról a másikra úgy rendeződött vissza minden a maga 2020-as normalitásába, mintha mi sem történt volna: a szabadtéri színpadok zöme elesett a nézőhiányban, a parkokat felette a nemtörődomség gízgaza, a túraösvényeket visszahódította minden szilvák legmorcosabbika, a szűrös kökény meg jóbarátja, a csenevész galagonya. A teraszoktól megkopasztott sétálóutca ismét felfedte csupasz bőre minden ráncát és miteszerét az arra járóknak, miközben a lakosok újra kényelmesen, odahaza élvezték kávéikat a legjobb barátaikkal és legkedvesebb ellenségeikkel chatelve, ahogy tették azt jobb esetben a munkahelyeiken is két kínai csiganyálkrém és egy-egy kripto-tőzsdeművelet lebonyolítása közben rá-rápillantva a virtuális napraforgóültetvényre is azért (kell locsolni?).

Mind fellelegeztünk, hogy végre eljött ez a nap is: elvonult fejünk fölül a vész itt az Alföld keleti zugában, minek hála nyáron, vasárnap délben, a legnagyobb kánikulában ismét csak én róttam az utam meg egy-két különös galamb, apró kis tokokkal a lábaikon egyik ablaktól a másikig.

Lehet, rosszul láttam, de mintha az egyik be is kopogott volna a csőrével a szemközti panel ablakán –, vagy csak bábosat játszott velem az augusztusi dél? Meglehet: azt mondják, hogy az ilyesmi gyakran megesik az árnytalan beton- és macskakőjárdák emberével ebben az évszakban.

Nem árt vigyázni.

Gyula, 2020. november 25.

Miért kell a sünnnek meghalnia

A boldog békebeli sonkákat mind a mai napig termő bécsiakkal, triesztiekkal, zágrábiakkal stb. közös monarchikus örökségünk a platánfa. Minden település, ami a régi Monarchiában azzal tetszelgett magának, hogy ő bizony polgári értékek adathordozója, lelkesen nevelte keblén az egyletek, kaszinók, vigadókat, ligetek és platánok sorát.

Ahol platán van, ott sünn is van. Prágában éppen úgy, mint Szabadkán, Nagyváradon vagy éppen Gyula városában. Keleti sünnnek hívják, *sünderisznónak*, még ritkábban *sünnkutyának*. Mindig is azt hittem, hogy a két süntoldalék az állat rőfögésére, ugatására utal, ám nemrég pár, a Berettyó-vidékéről érkezett ásatási munkástól megtudtam, hogy sünn**baló** is, a húsa pedig *sünnbálómász*, ahogy a sertés is *báló*, meg a sertéshús is *bálómász*.

„Ízletes csemege annak, aki tudja, hogyan kell elkészíteni!”

Mindebből egyenesen következik, hogy a sünn sokkal inkább disznónk, mintsem kutyánk. Érdekes lenne ezen a disznóságon a Húskombinátnak is elgondolkoznia sünnkolbászati szempontból, ha már amúgy is *darálják*.

Járom az utam, macskaköves utam – a huszadik század ugyan összeaszfaltozta macskaköveinket, de szerencsére itt is, ott is kátyúnak nevezett időablakok nyílnak az úttesten. Pár év, és a szorgos teherfuvarozás egészen a középkorig szélesíti majd térben és időben ezeket a kátyúkat, betekintést nyújtva végvári vitézeink mocsárra vert cölöpös és pallós hétköznapijaiba, hacsak valami újabb, buzgóbb és mócsingabb nemzedék addig a haladás szellemében egy frissebb réteg alá nem rejti emlékeinket.

De a sün, az marad, és neki mindegy, hogy egy morva fejedelmi hangyaboly vagy Murád szultán Murony sok évszázados névadója.² Itt kocog előttem a jegenyétölgyek és platánok alatt az egykori Honvédlaktanya szélében, amiről nekem mindig Krleža jut eszembe, pedig semmi köze hozzá, ahogy nekem sem. A sütőpapír színű levelek alatt keres téli menedéket – nem az imént említett horvát író, hanem a sün.

Mert a sün az ilyen: megbízik mindenféle levélben, pedig mi sem bizonyítja jobban megbízhatatlanságukat, mint hogy aláhullanak, mint azok a szintén megbízhatatlan természetű csillagok, ahelyett, hogy szépen stabilan fenn maradnának.

A sün bebújik a levél alá, szépen elhelyezkedik, ahogy kell, aztán már alszik is, amilyen mélyen csak a városi legendák kisededjei tudnak. A levelek meg csak hullnak és hullnak tovább az aszfaltra, ahogy hullottak már a macskaköre is előtte, amikor még a laktanya falai között védték a magyar hazát a román vagy éppen horvát írók és költők fegyverrel a kezükben.

Ezen a ponton érdemes megjegyeznünk, hogy a latin *forum* kifejezés piacot jelent: *Forum Romanum*, a római élet legfontosabb tere is piactér volt, nem más; ahol a nép összegyűlt, és eszméket, pacsirtanyelvet, hagymát meg más betegségeket cserélt – hogy ott volt-e, van-e sün, nem tudom, majd írja meg nekem valaki, ha tudja.

Az emberek persze ma is a fórumokon gyűlnek össze eszmét cserélni – csak hogy a mai fórumoknak megvan az az érdekessége, hogy hiába piacok meg terek, mégsem piacterek: ezeknek a tereknek nincs se római köves, se macskaköves, se kátyús aszfaltos, se semmilyen alapja. Nincs égi álló- és hullócsillagokra nyíló teteje, az embert nem környékezi rajtuk a perifériás látásában egy régi laktanya egy ott járt román és egy ott sosem járt horvát író emlékével, és – ami talán mindennél fontosabb – ezeken a fórumokon nem hullnak a platánlevelek.

Mégis, ezekre a fórumokra is eljön az ősz. Nem az idő hozza, hanem az emberek, és bár azokon a fórumokon nincs se platán, se levél, mégis csakhamar szóba jönnek, mint annyi más közügyek jöhetnek szóba a rendes piacon is az említett platánok alatt.

A fórum segít nekem eligazodni a világ dolgaiban. A fórumon tudom meg, hogy a levelekkel baj van, mert ott vannak mindenütt, és nem szedik össze őket, nem viszik el őket. A sün meg eközben alszik, és nem megy el a fórumra – ellenben a fórum eljön a sünnre: abban a világban, ahol a sün alszik, szépen elkezdik összegereblyézni a leveleket nagy halomokba, mindenféle többemeletes sünszállodákat meg sünfogadókat kreálva ezzel.

Aztán telnek a napok, és nem történik semmi, kint ősz van, köd, szürke hideg meg leginkább csend. Semmi mozgás – de bent a fórumon továbbra is izzik a parázs, és – hogy e két világ feloldhatatlan ellentétében be ne induljon valami elképesztő atomhasadás a természet törvényei szerint (lásd: dinamikus, állandó és ozmózis-nyomás) – kis járművek kezdenek el zörögni a fák alatt, enyhítve a nyugalom szorításán, míg a fórumon mind több és több békés színes őszi lombos kép idézi a szépet.

2 Murony: község a Békési Járásban, Békés megyében, ahol szarkaszerető hajó- és ágyúkedvelő (de nem hajóágyú!) emberek tanyáznak – de legalábbis egy biztosan.

Ezek a kis járművek aztán szépen elkezdik bekebelezni a sünszállodákat a bent tartózkodókkal együtt.

A süns leveleket az egyik gép kis kockákba préselve szállítja a hőerőművek udvarára, ahol előbb gyors szárításon (mumifikáláson), majd égetésen esnek át – nincs ezen semmi meglepő, ha számításba vesszük, hogy alig száz éve még javában egyiptomi múmiákat lapátoltak a gőzmozdonyokba, ezzel is bizonyítva, hogy csakis a múltunk felhasználásával roboghatunk sikerrel a jövőbe!

A másik gép, aminek tervezésében sokkal nagyobb szerepet játszott a modern környezettudatosság, mint az előbbinél, kiskockák préselése helyett zúzza és darálja a levélkupacokat minden tartalmukkal együtt. Az így keletkezett terméket azonban meglepő módon nem a helyi húskombinátba szállítják sünkolbászás céljából, hanem komposztálják, oly módon, hogy a keletkező metángázt és a rothadt masszát is felhasználják később. Előbbit szintén fűtésre, utóbbit a közterületek tavaszi füvesítésére és virágosítására.

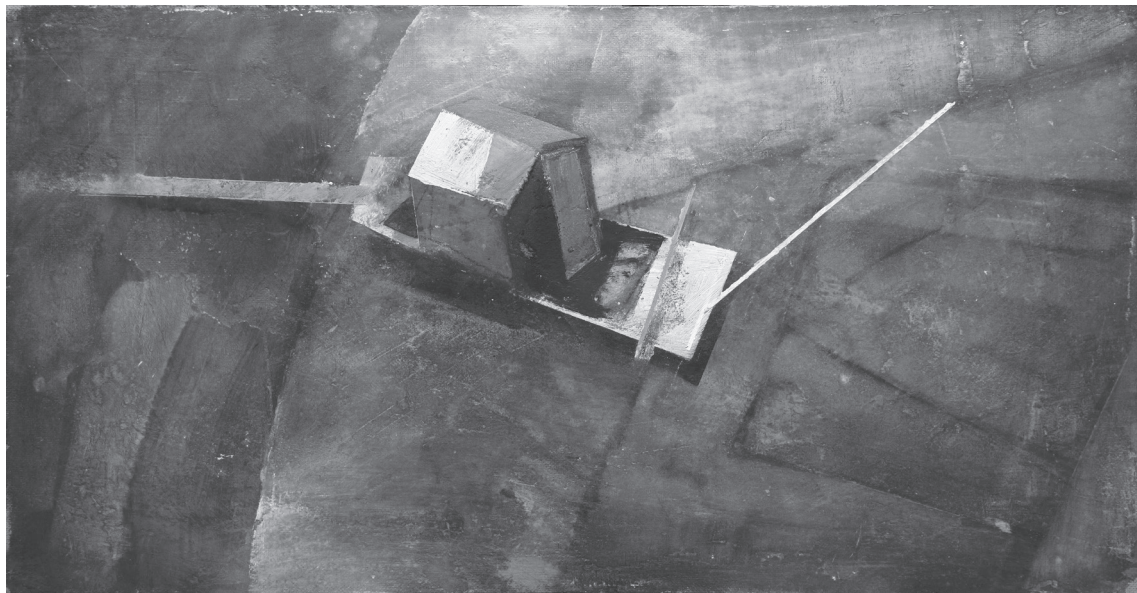
Miután elvégezték a dolgukat, a gépek továbbrobognak. A fák alatt nem marad más, csak a tar föld, felszántva, szétfagyásra készen várva a telet.

A világ rendje helyreállt, a sejtthártya két oldalán hasonló összetételű immár az oldat: a kinti levéltöbblet megszűntetve, a benti levélhiány színes képekkel megoldva.

Máshogy nem lehet, hiszen bent nincs se lent, se fent, se macskakő, se laktanya, se levélhullás, se...?

Jól működik a rendszer – ezért kell a sünnnek meghalnia.

Gyula, 2020. november 30.

Tanya (1980 körül; olaj, farostlemez; 47×89 cm; Ezüst György örökösének gyűjteménye)

a látszat

nincs többé bosszú és áldott
hála se nincs már, indulsz
újra ahol nincs alkalom
újra elindulsz, vissza se térj
soha többé mert a te házad
a nem ház, bartókbéla
nevében az él ige még
magyarul lép, félre a tájban
a kottafüzetben zongora
mellett, persze szabó lőrinc
sose tudta az angol igéket,
templomi csöndben a szent
lehetőség függönye halkan,
csúnya hazugság széptele
níti a nyelvtani törvényt

ádáz hajnal
a kertben a kígyó
nincs neki lába,
kellék illyés néma
kodály is hallgat
a cselló, torzul
a lélek mert megalázzák
van cigarettám, mégse
dohányzom bartók
dolga a zongoraverseny

alszik a szívben
a ritmust illyés
mondja kodálynak,
mindenen ott ül
a látszat lázad
méri alázat, hallgat
a csöndben a néma
a testbe beköltözik
ám a, lélek a vándor
az ősi a szűz aki
gyermeke anyja

Aranyóra

Mintha Pompei rég elfeledett, üreg-
gé vált szobraival én is együtt pihen-
nék, úgy markolom őt: míg szuszog, őrzöm az
álmát. Fogja hajam, körme hasamba váj,

támaszt talpa keres. Régi helyére nem
lel rá egyhamar. Új, friss kötelék fűzi
hozzám: anyja vagyok. Tartom öröklétig,
legutolsó levegővételig, oszlásig.

Aztán csattan az olló. Szakadék. Éhség.
Már nincsen közös ér. Ám ugyanaz kering
bennünk. S föld-puha méh-éj dalol altatót:
Gyermek, ősbizalom! Kétely, aludj! Megszült.

Transzmutáció

Ahogy karamellizálódik a kristály-
cukor, úgy formálódok újra. Már kizárt
a tévedés. Az átváltozás mostjában
vén kéz igazgat. Részeim összeállnak,

feloldódnak megint. Forró szintézis
gőze jár át. Ha nem vigyázok végig,
és ő félrenéz épp, csúcsa nincs, csak snittje,
és odakozmálódok, szénné égve,

ő meg elpárolog, nincs már sehol; alszik,
mint a tej. Ha felöntöd a cukrot, kész is
lesz a karamell. Hát így vagyunk mi egyek,

melléktermékeinkben. A többi? Szar vicc.
Királyi menyegzőt álmodtam sok évig,
a valóság helyette banális, gejl gitt,

de rágható akár a végtelenségig.

Meccs után

A party véget ért. Halomban áll sok
koszos edény, pohár. A kád merő –
ne nézz belé, csak öntsd le most. Erős
legyél! Urad hamar bealszik. Álmos.

Örülj. A nyertes meccs után verés nincs.
A cimborák meg el. Szabad vagy. Az
egyoldalú felizgatás marad
a holnapé. Te meg magadban – mégis –

a csúcsig érsz titokban, így. Ha látna,
eres kezével orrba vágna. Most
felejtéd őt. Bizsergető a „hátha

lehetne máshogyan” világa. Ott –
mint tüsszögés után a nyálkahártya –
a más utáni vágy csak tompa folt.

Kapálók (1989; olaj, vászon; 60×80 cm; Ezüst György örököseinek gyűjteménye)

Szesztina a bűdös lefolyóról

Csak forgolódsz, és ismét felidézed,
hiába nincsen hozzá semmi kedv,
a szíved vízköves, rossz lefolyó,
lemenni nem tud évek hordaléka,
az agyba felszivárog valami,
fél lábra állsz, ugrálsz, de benn marad.

Mint egy poloska ősszel, benn marad,
és emlékszel pedig, sőt, felidézed,
hogy már kitetted, mégis, valami
érthetetlen módon, mint a kedv,
a rossz, vagy mint a kásás hordalék a
csatornaparton, ott van. Lefolyó

sminked ragad, bűdös a lefolyó,
fakó a bőröd, félsz, hogy úgy marad,
hogy rád tapadt az évek hordaléka,
a vécén ülve sírsz és felidézed,
vagy elkezded, de fogy hozzá a kedv,
hogy miért is voltaképpen. Valami

megnyugtató de kéne, valami
bizonyos, mint egy rozsdás lefolyó,
miről tudod már, végsősoron kedv
kérdése az, hogy rossz meddig marad,
majd megcsináltatod. De felidézed,
mióta gyűlik már a hordalék, a

sok szemhunyásnyi éjjel hordaléka,
és hányszor történt tényleg valami,
beleborzongsz, hogyha felidézed.
A Duna-parton ülsz, és lefolyó
időd dobálsz kővel. Ez marad.
Unottan elkacsáztatás a kedv:

se rossz, se jó, se semmilyen, csak kedv.
A jobb és rossz napok sok hordaléka
is egyformán a felszínén marad,
talán oldódik közben valami,
fel ne idézd a bűzlő lefolyót,
beleszédülsz, hogyha felidézed.

És felidézed. Felbugyog a kedv
le nem folyó, nehézkes hordaléka.
Valami megy, valami ottmarad.

Tengerre néző

a szívverés a gyíkneszekre passzol,
a víztükörbe bámul ott a hegylanc,
ahogy mikor kimész (megint nem alszol),
hogy arcot moss, s egy új barázdát meglátsz,
hevült betonnak át a hézagán, ott
megannyi bizbasz szökken élni dacból,
toboz potyog le, hogyha lépsz, na látod,
a szívverés a gyík neszére passzol,
a vér kering (sirály, ha halra les),
megannyi bizbasz szökken élni dacból,
az ember botlik egyet, transzba es,
megannyi bizbasz szökken élni dacból,
hevült betont feszítve, bármi áron,
a szívverés a gyík neszére passzol,
és szenderülsz kabóca-áriákon.

Legyen tavasz!

Pompás fényben ragyogott a hajnal.

Anyaisten csak állt behunyt szemmel, és élvezte, ahogy az arcán végigsimítanak a langyos fénysugarak. A paplanok és a párnák is kényelmesen elterülve szívták magukba a friss levegőt és a langymeleget.

Aztán egyszer csak valami különös hang szólalt meg.

Anyaisten egy darabig csak fülelt, próbált rájönni, honnan jöhet. Még nem akarta megszakítani azt a kellemes néhány percet, amit minden hajnalban kiévezett a Mennyei Műhely előtt állva a végtelen nyugalomban és csendben.

A különös hang újra és újra megszólalt.

Egyre erősebb és egyre különösebb lett.

És határozottan a műhely falai közül érkezett.

Ahogy még egy percig lehunyt szemmel figyelte, Anyaisten egyre inkább úgy érezte, ez a hang tökéletesen illik a hajnali pillanathoz. A langyos fénysugarak simogatásához, a békéhez, a friss ruhaillathoz.

Anyaisten kinyitotta a szemét, és ruganyos léptekkel elindult a dolgozószoba felé.

Nem tévedett.

A különös hang egyre nagyobb harmóniában újra és újra megszólalt.

– Hogyhogy ilyen korán dolgozol? Még nem is reggeliztél – tette kezét Anyaisten Atyaisten vállára.

– Volt egy ötletem, amit azonnal ki akartam próbálni. És azt kell, hogy mondjam...

– ... tökéletes lett – mosolygott Anyaisten a munkaasztalra.

– Most túlzol – mormogta Atyaisten szerényen –, még nem is hallottad az egészet.

– Amit eddig hallottam, az is tökéletes volt, de ha szeretnéd, mutasd meg, halljuk!

Ezer meg ezer széncinege kezdett egyszerre énekelni: *nyitnikék!*, *nyitnikék!*.

– Azt hiszem, ez a teremtésötleted lesz az új kedvencem. Éneklő állatok! Fantasztikus vagy, drágám, és milyen szépek – simított végig Anyaisten óvatosan néhány kismadár hátán. – Gyönyörűen mutatnak a fákon, kár, hogy elszállnak róluk.

– Oh, hogy erre nem gondoltam eddig, hiszen ez pompás, pompás! – lelkesedett Atyaisten az új gondolattól, miközben le sem tudta venni a szemét Anyaisten kardingánjának a mintájáról.

– Ide tudnád adni nekem ezt a kötött pulóvert, drágám?

– Mit akarsz a kardigánommal? – nézett gyanakodva Anyaisten Atyaistenre.

– Támadt egy újabb ötletem, amit...

– És mi lesz a reggelivel?!

– Amíg megfő a kávé, ígérem, kész leszek vele! Arra gondoltam, hogy ezekből a színek-ből itt tehetnék a fákra, bokrokra meg oda a fűbe is. És az illat! Ha az állatoknak lehet hangjuk, miért ne lehetne a fáknak, mondjuk, ilyen illata, mint a pulóverednek?

– Kardigánillata? De ezenkívül azt kell mondjam, ez nagyon jól hangzik. A Föld sokkal szebb lenne ennyi színnel, mint csak fehér, kék meg zöld takaróval. Ha pedig még hangokat is teszel hozzá, azt hiszem, ez lesz a legpompásabb világ, amit valaha is teremtettél.

Hogyan teremtsünk békét?

Atyaisten arra ébredt, hogy valaki horkol.

Eltartott egy darabig, amíg rájött, hogy a saját horkolása ébresztette fel ebéd utáni szunyókálásából.

De hallott még valamit. Halk ciripelést, méghozzá a dolgozószoza felől.

Mikor benyitott, meglepődve látta, hogy Anyaisten nem a por eltüntetésével bíbelődik, hanem a dolgozóasztal felé hajol, jobb kezében apró csipeszt tart, mellette pedig piros mintás kistányér, amiben csinos halomban áll sok-sok apró, aranyosan csillogó valami.

– Mi lesz az uzsonna? – kérdezte Atyaisten könnyed hangon.

Anyaisten nem válaszolt. Újabb apró, aranyfényű tüskés izét pottyantott a halom tetejére, majd óvatosan letette a bal kezében tartott figurát egy felhőpamacsra.

Atyaisten szórakozottan rakogatni kezdte az eszközeit, aztán, mikor az egyre erősödő zaj sem látszott kikökkenteni Anyaistent a koncentrációból, Atyaisten megköszörülte a torkát.

– Igen, az embereken dolgozom – mondta Anyaisten határozott hangon, és újabb figuráért nyúlt. – Még 2 675 999 880 hátra van ebből a féltekéből. Be kell fejeznem, mielőtt felkel náluk a nap.

– Mit is? – hajolt át Atyaisten Anyaisten válla fölött, hogy jobban rálásson a munkaasztalra.

Megdöbbsent.

– De... – dadogta.

– Nincs de! – mondta Anyaisten ellentmondást nem tűrően. – Régóta mondom neked, és te mindig megígéred, hogy persze, majd megcsinálod, de még előtte megtanítod őket vetni, aratni. Aztán meg arra, hogyan készítsenek maguknak segítőtársakat fémből, aztán meg, hogy ne csak nézzék, el is ériék a csillagokat. Megtanítottad őket arra is, hogy képesek legyenek azt a sok-sok tudást, amit kaptak, megosztani egymással az egész bolygón. Erre megint mit csinálnak? Édenkertet? Örök jólétet és boldogságot? Dehogy, inkább lebetonoznak mindent, és egymást gyepálják, hogy elmondhassák, ők a leghatalmasabbak a bolygón.

– De mégis...

– Mégis, mégis... Én ezt már nem bírom nézni! Már lassan az őrangyalok is többet fekszenek a gyengélkedőn, mint amennyit a levegőben vannak! Nem várok tovább arra, hogy majd egyszer kiszereled azt a kis meglepetést, amit Luciferke belecsempészett a tervrajzodba, te meg azt mondtad, nem lesz belőle baj, mert a hatalomvágy igazából segíti a fejlődést, meg az tulajdonképpen az ambíció, ami előre visz és... Most nézd meg, mit csinálnak!

– Jó, de...

– Nincs de! Ezt még befejezem, utána pedig szépen átveszed, és a pénzhétség-protokollal is kezdesz valamit, különben egy morzsát sem ehetsz az aranygaluskából, amit uzsonnára sütöttem.

Véletlen döntések

Fehér Boldizsár: *Vak majom*

Nézzünk először a cím két szava mögé. A *vak majom*-jelenet a cselekmény egy rendkívül fontos pontja. Ez mutatja be képletesen azt, hogy hogyan lehet elkülöníteni magunkat a környezettől, a döntésektől. Mert a regény főszereplője végső soron a döntésképtelenség miatt takarja el maga előtt a világot. Miért pont vak ez a majom? Miért nem éppen siket? Érdekes kérdés, ugyanis a történetben az arc eltakarása nemcsak a látás, hanem a hallás ellehetetlenítésével is jár. Azonban a vakság köznyelvi értelme túlmutat a fogyatékosagra értett jelentésen. A vakság lehet mindenféle külső inger befogadására való képtelenség, tehát a külvilág kívül tartása is. A vak ember nem képes felfogni azt, ami körülötte történik, és ezért még inkább képtelen azt irányítani. Ez a helyzet könyvünk főhősével is. Ő azonban nem a nyilvánosságtól való félelem miatt zárkózik el, hanem sokkal inkább a döntések iszonyatos nyomása előtt menekül.

Döntések. Térjünk ki röviden a döntéshelyzetekre, helyesebben mondva talán inkább a döntésképtelenségre, amely a főhősre leginkább jellemző. Az AESDORC-kal kapcsolatos nagy döntéseket, a folyamatok irányítását kiadja a kezéből, mert képtelen átlátni a cégóriás belső működését. A házasságát egy pusztán véletlen folytán köti meg (éppen egy gyűrűt vett Lilinek ajándékba), mert nem tudja kimagyarázni a helyzetet, és nem elég erős ahhoz, hogy ellentmondjon Lilinek. A La Régence hotel-beli eseményekben is igyekszik főhősünk nem törődni a problémák forrásával és magával az emberkísérlettel. A meg nem hozott döntések természetesen utol is érik, és ez végül személyi szabadságába kerül. A cselekmény során két döntést hoz. Az első a repülőgép ranch-ra cserélése, amely az apja iránt mutatott szeretetét és törődését mutatja. A második a mű befejezése, az, hogy feladja magát a hatóságoknak, és elismeri a hibáit. Ez egy nagyon fontos üzenet a könyv írója részéről, de a könyv stílusa, továbbá a főszereplő hozzáállása elkövetett bűneihez hiteltelenné teszik ezt. Főhősünk végig szajkózza ugyanis, hogy neki ehhez

Magvető, Budapest, 2018

nincsen semmi köze, nem ő lopott, ő csak szerződéseket írt alá, mindig azt, amit a képe alá toltak. Azonban van egy határ, amin túl ez már befolyásolja az ember életét. És nem a hírnév és a vagyon vezette ehhez a végállomáshoz, hanem sokkal inkább az alapvető emberi kapcsolatok kiépítésére való képesség hiánya: egyáltalán nem érdekelt, hogy a kezében lévő gyeplőket ki-ki kedvére rángatta, vagy éppen húzta el teljesen, és végső soron a döntésképtelensége vitte a társadalom szélére, a közönséges bűnözők, csalók szintjére. Emiatt a végső döntés miatt lesz a mű rendkívül tanulságos, főleg a fiatalabb olvasóközönség számára.

A döntések kapcsán vizsgáljuk meg a főhős jellemét és jellemfejlődését. Ebben a műben egyértelműen pozitív irányú fejlődésről beszélhetünk. A történetet a fiatal férfi tizennyolcadik születésnapjától követhetjük részletesen. Az addig kialakult viselkedésére, gondolkodásmódjára nagy hatással vannak a szülei. Az anyja, aki a történet első pontján elhagyja a fiát és a férjét egy görög jégkaparó-milliárdos, Argosz Xyotisz kegyeiért vagy csak a szerelmi szabadságért. Az apja, aki konkrétan részt sem vesz a gyermekkori nevelésében. Az ő szerepe pusztán egy elmeelborulás vagy genetikai betegség stádiumainak végigkövetésére szolgál. Az elbeszélő nyitva hagyja az apa halála körülményeinek kérdését. Annyi biztos, hogy a hivatali nyilvántartás szerint öngyilkosság történt, önszántából vezette a fának a Jégkrémvarázs vállalat sárga fagyaltoskocsiját. Az olvasó szemszögéből ezt inkább az apa szellemi állapotából tudjuk magyarázni. Ne feledkezzünk meg viszont a vér szerinti apáról, Finkelmann Rudolfról sem. Ő borította rá a terhet a fiatal felnőtt vállára azzal, hogy a világ legnagyobb cégbirodalmát, az AESDORC-ot minden előkészület nélkül ráhagyta. Így ennek a három személynek a hatása érezhető a főhős jellemén. Mindenképpen elszigetelné magát a társadalomtól, mint az apja; nagy vagyonnal rendelkezik, és élvezi is, mint Finkelmann; és nem találja a helyét a saját világában, mint a Görögországba dobbantó anyja. Plusz ugyanannyira nem érdeklik őt feleségének, Lilinek a tulajdonságai, mint az anyját az apjáéi. És végsősoron ez a veszébe is viszi a szerelmi életében.

Érdeemes megvizsgálni a cselekmény felépítését is. A műben a cselekményszálak időben és térben összevissza vannak szőve, a párizsi La Régence hoteltől a görögországi nyaraláson át a jelenig, ahol a ranchon a főhős megírja könyvét. Az átfogóbb kép alkotásához érdemes szétszedni, csoportosítani a szálakat. Fontos és hosszasan taglalt rész a család története, majd az AESDORC utáni élet, Lilivel és Mendi kutyával. Aztán van a jelen szála. És végül a legkidolgozottabb cselekményként az, ahogyan a La Régence hotelbe kerül, és ott mi történik vele.

Ezek közül vegyük górcső alá az utóbbit. A főszereplőnk egy Szandra nevű oknyomozó újságíró segítségével még azelőtt megszökik a hatóságok elől, mielőtt az egész cég romokba dőlne. „Miközben a hotelhez sétálva végigmentem a Champs-Élysées-n, már az AESDORC egész igazgatótanácsa bilincsben volt. De engem nem kaptak el.” Ugyanis Pintér Péter világhírű magyar író nevében Párizsba utazik, mert a név valódi viselőjét belepítették a Halhatatlanok Csarnokába. Ennek okán jut el a világ korábban leggazdagabb embere az öt csillagos La Régence hotelbe. Ott aztán egy hihetetlen emberkísérletnek leszünk tanúi. Azért hihetetlen az egész, mert egyszerűségétől lesz érthetetlen.

Meg is magyarázom ezt a mondatot. A hotelben lévő, azért elég jómódú és híres társaságot von kísérlet alá két Nobel-díjas professzor, Hans Fritzenwanker és Rudolf Hürlimann. A kísérletről semmit nem árulnak el a résztvevőknek, csupán annyit, hogy van, és ne feledkezzenek meg róla. Szó szerint: „Szeretnénk elmondani, hogy az elkö-

vetkező napokban a La Régence hotel egy tudományos kísérlet helyszíne lesz. Ennek a kísérletnek akarattól függetlenül önök is résztvevői lesznek... A kísérlet ma ebéd után kezdődik, és ennél többet sajnos nem is áll módunkban megosztani róla önökkel.” Ettől a kijelentéstől az alapvetően is megfoghatatlan kísérlet megfoghatatlanul misztikussá válik. Nem tudjuk, mi a kísérlet, de nagyon is érdekel minket, olvasókat, ahogy az összes jelenlévőt, a főhősünket kivéve. Ő inkább felmenne aludni minden lehetséges pillanatban. Ez a misztikum hamar megszűnik, ugyanis hősünk beavatást nyer a kísérlet titkába, pontosabban abba, hogy van kísérlet, csak a tudósok nem szándékoznak tenni semmit. Azt vizsgálják, hogy mit tesznek az emberek ilyen nyomás alatt. A mű ezen része erősen utal Dürrenmatt *A fizikusok* című drámájára, az emberkísérlettel, valamint azzal, hogy a résztvevők a külvilágtól el vannak zárva, a bent rekedt emberek között viszont sok kölcsönhatás éri őket. E kettősség, valamint rémületük miatt mind elvesztik józan gondolkodásmódjukat. Mindez végül egy rendőrségi ügybe vezet, ahol Svájc helyettes nagykövétét letartóztatják, Hodgins szemorvos úr megsebesül, sőt a felesége Mata Harit idézve meglép a titkos diplomáciai anyagokat tartalmazó bőrönddel. Nagyban eltér azonban *A fizikusoktól*, mert ebben az esetben belelátunk a kísérlet belső mechanizmusába, a tudósok ötletét is megismerjük, nem csak a résztvevő alanyok fokozatos összezavarodását és meghibbanását. Természetesen ez is megtörténik, szépen fokozatosan. Előbb gyűlést hívnak össze, majd már azt fejtegetik, hogy esetleg az ürbe lőnék ki őket, és egészen a görög mitológiai boldogok szigetére való utazás lehetőségéig jutnak. A cselekményszál kalandos és érthetetlen szövevényeken keresztül alakul, végig fenntartva a be- és összefüggés rejtélyességét.

A műben kulcsfontosságúak a más szövegekből származó idézetek. Nagyon sokszor kerülnek elő különféle művekből kiragadott részek vagy szállóigék, különféle kontextusokban, helyzetekben. Érdeemes talán kiemelni ezek közül a pogácsákban található kis cédulákra írt idézeteket. Ezeknek a segítségével érzékelteti a kísérlet valós pszichológiai hatását a szerző. Egy Neil Armstrong-idézettől már az ürbejutásról filozofálgatnak, vagyis inkább attól rettegnek a kísérleti alanyok. Mindezt egy másik idézettel megtámogatva („Az emberi faj képes lehet arra, hogy a saját pusztulását elsőrangú esztétikai élményként nézze végig.” – Walter Benjamin) már odáig fokozzák, hogy ők lesznek a világ megmentői, akiket kísérleti nyulakként kilőnek egy távoli bolygóra, túlélni. És nem akármilyen humorral fűszerezve a szerző beleszövi a főhős pogácsájában található teljesen érdektelen, szappanhasználatról szóló idézetét a paranoiás gondolatmenetbe. Ahogy mondja Barenboim: „Valahogy ez is biztosan passzol a képbe, csak még nem értünk eleget.” A szerző egyébként nagyon tudatosan használ idézetet *A fizikusokból* is a pogácsa-cetlik között. Ezenkívül még Byron *Childe Harold búcsúja* című versének részlete található a süteményekben, ez a vers azonban sokkal nagyobb jelentőséggel bír a többinél, fia elhagyását ugyanis ezen vers két sorával teszi véglegessé a főszereplő anyja. Mégpedig: „Csak az fáj, hogy mit itt hagyok / Még egy könnyet sem ér...” Ez a mondat az, amivel egy anya örökre faképnél hagyja a gyereket, vagyis hagyná, ha a fiatal felnőtté váló fiú nem lenne éppen a világ leggazdagabb embere. Ez már elég ösztönzés az anyának, hogy viszontlássa fiát.

Három fontos, a többivel nem kapcsolatba hozható idézet van még a könyvben. Érdeemes említeni azt a részt, amikor Dante *Isteni színjátékából* a Pokol kapujának elhíresült feliratát cserélné ki a főhős inkább „Minden rendben lesz”, vagy „Kár aggódni” lehetőségekkel. Mindezt a házassága megszűnésére érti, sorsát úgy értelmezve, hogy

vele már annyi kellemetlen és rossz történt, hogy még a Pokoltól se tart. Aztán érdekes még Apollinaire *A Mirabeau-híd* című versének részlete: „Jöjj el éj az óra verjen / Száll az idő itthagj engem”. Ez egy régi, Lilivel közös sétának az emlékéből villant a főhős emlékezetébe, és Finkelmann sírfeliratának szánja. Elszáll az idő, itthagj engem, valahol érthető a gyászközeli, halált mögé látó értelmezés.

A könyvnek van egy mottója is: Melville *Moby Dick* című regényének részlete. „Az én bálnavadász-utazásom kétségkívül része volt a Gondviselés nagyszabású műsorának, melynek terve régtől fogva készen áll.” A már említett gondviselést, és a gondviseléshez való utat emeli a szerző ezzel az idézettel a mű középpontjába, mintha erre a gondolatkörre építette volna fel a történetet. Ez a kijelentés, bár elsőre valótlannak tűnhet, valójában tartalmaz igazságot. A jellemfejlődés, amin a főszereplő keresztülmegy, élete döntése és a gondviselés felé, nagyon tanulságos, és kifejezetten az önmagukat kereső emberek számára mutat példát. Nyilván azzal az aprócska kitételrel, hogy ennek érdekében nem érdemes börtönbe kerülni. Ezt a példa- és iránymutató hatást erősíti azzal, hogy a regény főszereplőjét rakja a történet írójának szerepébe.

Ki a mű írója? Természetesen Fehér Boldizsár. De ki írja a regényt, ki írja a szöveget? Az egyes szám első személyű elbeszélő már alapvetően sejtetné az olvasóval, hogy a főszereplő beszéli el a vele történeteket. Ezt még inkább megerősíti a szöveg a jelen idejű szál beépítésével. Azzal, hogy azt a könyvet, amit a kezünkben fogunk, aminek mondatait fürkésszük szemünkkel, teljes valójában és szó szerint a főhős írja. A történet jelenidejű szála erre tér ki részletesen. Ahogy a ranchon a főhős megírja rövid szabad életének történetét. Többször szidja a saját írói képességeit. Ez egy jól használt eszköze a szerzőnek arra, hogy még közelebb engedje az olvasót a főhőshöz. Mert igen, lejegyez egy történetet, de az olvasó látja a szövegben a főhős fogalmazási hibáit, mégpedig úgy, hogy az kiszól a könyvet olvasók felé. Ez rendkívüli közvetlenséget eredményez.

Szerepet kapnak még a regényben különféle mitológiai utalások. A görög és a bibliai kultúrát egyaránt felhasználja a szerző. Szó van például Ádámról, akivel a Napi Hírek újság munkatársaként képzeletbeli interjút készít a főhős. A paradicsomból való kitagadás utáni pillanatot örökíti meg humoros, kissé erotikus formában. Két bekezdésben tárgyalja tudományos szöveggént a történetben szóba jövő Salóme történetét. A görög mitológia talán még többször kerül elő. Anyja görögországi luxushajóját Narkyssosnak hívják, az önmagába beleszerető alak mintájára. Ez ironikusan mutatja be az anya önmagához viszonyuló érzelmeit. A főhős a regény egy pontján Sziszüphoszhoz hasonlítja magát: „Sziszüphosz voltam, akitől elvették a követ.” Ennek alapján Sziszüphosznak jó sorsa volt, mert ő legalább a követ guríthatta, míg a főhősnek még egy ehhez hasonló, hálátlan feladat se jutott. Szóba kerül még Zeusz barlangja, ahol anyjának festészeti kiállítása volt, és ahol a főhős megfordult a feleségével, Lilivel a háromhónapos görög utazásuk során. Itt bővebben kitér Zeusz és Kronosz történetére is, igaz, nem teljes pontossággal. Szó van Krózus híres delphoi jóslatáról és annak beteljesüléséről.

A mű néhol tudományos gondolatokat is használ. Már maga az emberkísérlet is tudományos, pszichológiai téma, és ezt állítja a leginkább kidolgozott cselekményszál közepére. Aztán van szó csillagászatról, űrszondáról, a Napnak és a Földnek a viszonyáról. A két tangótáncos kapcsán kitér az argentin tangóra. Betekintést nyerhetünk a tenisz világába, Josh Daniels személye kapcsán. Dr. Sultan bemutatja nekünk a plasztikai sebészet kisebb rejtjelmeit. És végül persze a két professzor tudományát is megismerjük, azt,

hogy milyen rendszer működik Bhutánban az emberek boldogságszintjének vizsgálatával. A főhős saját háza elé rendezett tüntetés kapcsán beszél a politikáról, a kommunizmusról. Biztos, hogy ezek a tudományos bekezdések nem a szerzőtől, hanem a főhőstől-elbeszélőtől származnak. Ezt bizonyítja ez a kiszólás is: „Én ezerkétszáz kilométerre vagyok Párizstól, apám lovas ranchán, és mára abbahagyom az írást, és elmegyek aludni, mert egy óra múlva felkel a nap.” Ez, mármint, hogy a főhős írja ezeket a részeket is, megérteti az olvasóval, hogy miért nem teljesen tudományos a szöveg. Arról és úgy beszél, amiről szeretne, ami őt érdekli. És ezzel is közel engedi magához az olvasót.

Az elbeszélés eszközei közül kiemelendő a humor. Sok apró komikus elemet illeszt az elbeszélő a történetbe. Lehet ez egy név, vagy akár egy jól felépített helyzetkomikumra épülő jelenet. Rendkívül szórakoztató elem Lili és a főszereplő első randevúja, ahol a pár ellátogat egy fóti cirkuszba, megnézni a lány apját, az artistát, Mr. Univerzumot. Mr. Univerzum, már maga a név is vicces, szöges ellentétben áll az úr valódi képességeivel, és ez teszi feledhetetlen jelenetté a cirkuszi látogatást. Mr. Univerzum ugyanis leesik a kifeszített kötélről, nem egyszer, hanem háromszor. Aztán humoros a „futólag a feleségem” szövszerkezet. Elsőre felkapja a fejét az olvasó. Később megmagyarázza ugyan, de annyira hirtelen és szurreális a megfogalmazás, hogy az ember kényszeresen is viccesnek érzi. Leginkább pedig az emberkísérlet alatt történt események komikusak. Az, hogy mindenki elveszíti a fejét. Az űrbe jutásról, majd a Boldogság szigetéről ábrándoznak a résztvevők, míg a két tudós kedélyesen elbilibárdozik egymással. Ez a kontraszt, amit a tudósok és a kísérleti alanyok közé állít, a kulcsa a jelenetek humorának. Ez megtörik aztán a franciaországi szál lezárásának történeténél. Mármint nem a humor, mert továbbra is poénosak és mozgalmasak az események. A lövés, a csalás, Hodginsné meglépése a bőrönddel. Mind-mind annyira abszurd elemek, hogy a valótlanágukon elneveti magát az olvasó.

És akkor legvégül jöjjön egy kulcsidézet, már csak azért is utoljára, mert a mű első kiadásának hátoldala is ezt a két mondatot ragadja ki. „Íme, útmutató a világ gonoszainak: hogyan lehet tönkretenni egy ember életét? A válasz: adj neki oda egyszerre mindent, amiért küzdhet.” Ez, bár a regény végső tanulságaként is hangozhatna, a második fejezetben található. A kontextusa az, hogy a főhős szerint az egyetemekről a hallgatókat a hideg űrbe engedik ki, egy bonyolult, beláthatatlan világba. Azonban ezt a régi gondolatát bolondságnak nevezi a jelenben az elbeszélő. Az élete ugyanis rávilágított arra, hogy ennél sokkal-sokkal rosszabb is történhet bárkivel. „Velem meg is történt” – ez a mondat előzi meg a kiragadott idézetet. Aztán útmutatót ad a gonoszoknak arra, hogy hogyan érdemes kiszúrni egy fiatal felnőtellel. Szakítsanak minden nyomást, terhet, értéket a nyakába, amelyekért más egy életet ledolgoz, vagy amelynek a közelébe se tud kerülni soha. És mikor érdemes ezt leginkább megtenni? Az ember tizennyolcadik születésnapján, akkor, amikor az anyja elhagyja. Ez az egyik pont, ekkor szakad rá a főhősre az igazi apa, a gazdag háttér. Majd Finkelmann halálával a vagyon. Okolható-e az anya a történetekért? Annyiban mindenképpen, hogy későn szólt a fiának, így annak nem volt ideje felkészülni egy döntésképes élethelyzetre. Végső soron pedig mit tegyen egy gonosz ember azzal, akivel ki akar szúrni? Csak másolja le mindazt, ami a főhőssel történt.

Hogy milyen élmény volt a könyvet olvasni, és kinek ajánlanám?

Egyértelmű, hogy a mű ifjúsági regény, talán tizennégy éves kor felettieknek ajánlom, mert meg kell tudni érteni a döntéshelyzetek fontosságát, amelyekbe egy ennél sokkal fiatalabb gyermek nem lát bele. Fontos az is, hogy az olvasó eléggé ismerje az antik kultúrát.

Ajánlom azoknak, akiket érdekel egy ilyen misztikus és mélyen pszichológiai helyzet, mint egy emberkísérlet. Azoknak, akik szeretik a bűnügyi történeteket, érdeklik az elhagyott nyomok, az, hogy melyik szereplő mit gondol a másikról. Ezáltal annak is, aki szereti a pletykákat és a szorult helyzeteket.

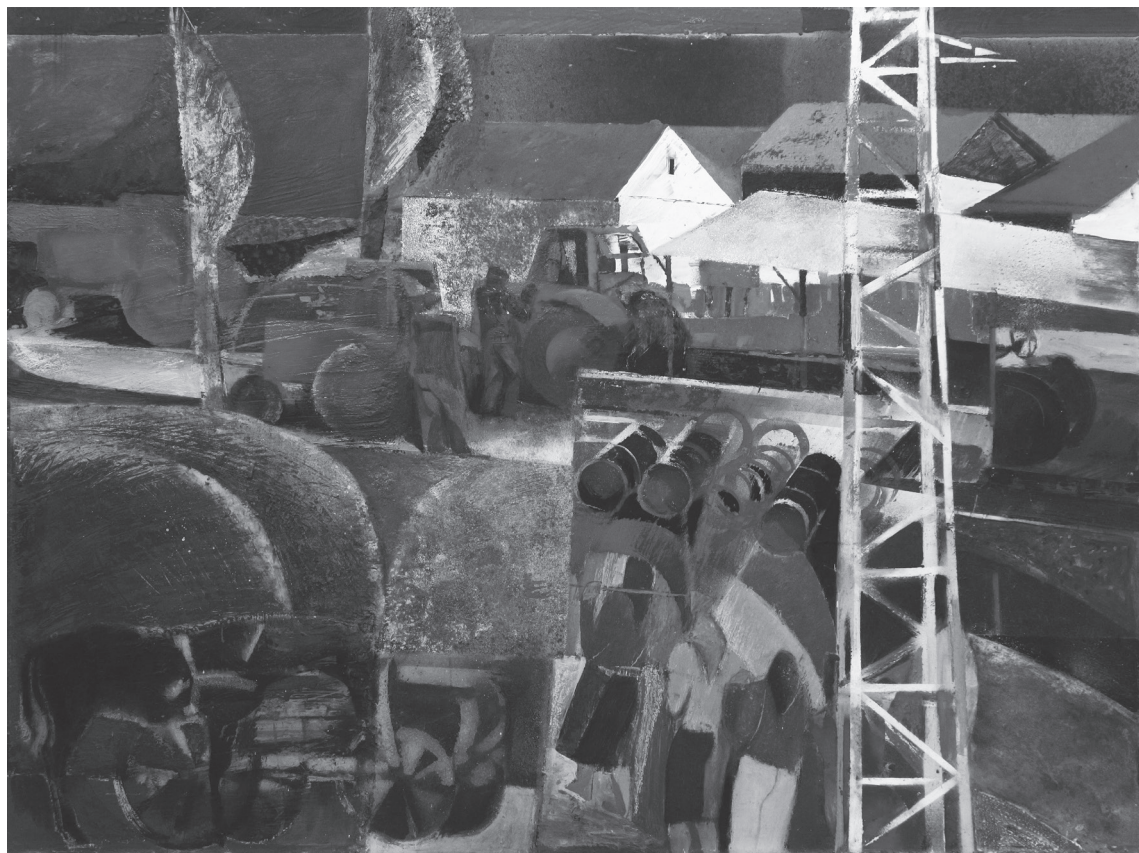
Figyelmébe ajánlom annak, aki keresi önmagát, akárcsak a könyv főszereplője. Akinek nem jön össze semmi, és úgy érzi, kivették a gyeplőt a kezéből, már nem ő irányítja az életét.

Humoros a regény, szóval, aki csak jókat akar kacagni egy-egy viccesebb jeleneten, az is megtalálja benne a maga epizódjait.

Érzelmes is a regény, a házasság és a család elvesztésével, az egyetlen valós baráttal, Mendi kutyával. Tehát aki csak zokogna egy jót egy kitalált karakter lelki fájdalmán, megtalálta a neki való olvasmányt.

A kortárs irodalom iránt érdeklődő olvasók számára érdekes lehet. Rendkívül fontos problémákat hoz össze szürreális és elgondolkoztató részekkel. A könnyű értelmezés egyetlen zavaró tényezője az idő nem lineáris haladása, de pont ez teszi érdekessé a regény struktúráját, felépítését, elbeszélésmódját.

Nem tartom letehetetlen olvasmánynak, de tény, hogy fenntartja az olvasó érdeklődését félig lezárt és rövid időkre félretett szálakkal. Ez mindenképpen érdekes lehet azoknak, akik úgy szeretik letenni a könyveket, hogy maradjon megválaszolandó kérdés holnapra is. Biztosíthatom, hogy marad egy jó pár.

Gépállomás (1990 körül; olaj, farostlemez; 98,6×121,8 cm; Békés Megyei Önkormányzat gyűjteménye)

A légtornász leesik, majd visszaserzi egyensúlyát

Szabó Lőrinc Föld, erdő, isten című első kötetéről

Vigasztalan foglalatosság olvasni. Főként, ha az olvasás a mesterségünk: ne feledjük, hogy a jó író is elsősorban jó olvasó, és egyetlen sort se adhatna közre mindaddig, amíg e téren nem kerül a legjobbak közé. Vigasztalan az olvasás, mert ahányszor csak újra a kezünk ügyébe akad egy könyv, mást veszünk észre benne; mintha az egyszer papírra vetett mű gyorsabban változna, mint mi magunk, pedig mi változunk a saját észjárásunknál is gyorsabban. Mire úgy érezzük, hogy felfogunk valamit, kezdhetnénk előlről a töprengést. Ezért nem lenne szabad csak egyetlenegyszer magunkba szívni, ami a tudat pórusait éppen eltelíti. Félve írom le, hiszen túl sok a fontos könyv, hogy folyton neki kellene veselkednünk ugyanazoknak. Szabó Lőrinc első kötete, egy hatalmas életmű nyitánya, egy nagykamasz koravén lelkének és életkorát meghazudtoló műveltségének lenyomata, szerénységre inti a mai pályakezdőket, de mindannyiunkat. Nem csupán az életmű későbbi csúcspontjairól széttekintve is látványosan magas színvonala miatt: gyöngébb megoldásai éppen az előtte tornyosuló feladatokat, a még elvégzendő munkát jelzik, a végeláthatatlan, meredek kanyarokat fölfelé és lefelé.

Első olvasásra feltűnik, hogy a kötetkompozíció mennyire átgondolt; a számozott versek akár egyetlen, szövevényes hosszúének részeit is alkothatnák. Visszamenőleg kiváló döntés-

ként vehetnénk számításba, hogy a kamasz Szabó Lőrinc a pásztoridill műfaját választja, ha nem tudnánk, a serdülőkor mennyire nincsen tisztában saját naivitásával. Mindenesetre a *Föld, erdő, isten* panaszos mélabúja nem csal mosolyt az arcunkra, mint a legtöbb elsőköteté, mert egyöntetű világgépe szándékolt stilizációnak hat. Erős gesztus az első világháború után induló nemzedék tagjától, hogy a bukolyika finoman áttetsző tónusát használja, amelyet Babits olvasónaplója a *Könyvről könyvre* lapjain impresszionizmusnak hív. 1922-ben az európai szellemi klímában – megint csak Babitsot idézve, igaz, későbbi írását, *A magyar jellemről* (1939) – „az újítások jelszavai zúgnak”: új nyelv és új logika bevezetését hirdetve megjelenik Joyce *Ulyssese*, Wittgenstein *Tractatusa*, *A nyugat alkonyának* második kötetében Spengler az avantgárd mozgalmakat citálja a történelem ítélőszéke elé, Heidegger már készül az öt évvel későbbi művében, a *Lét és időben* kidolgozott új ontológiára, amelynek mintegy társadalompolitikai vetületét Julien Benda *Az írástudók árulásában* fogalmazza meg, ugyancsak 1927-ben. Mindez a háborús pusztítás dezilluzionizmusában fogant. Ekkor a neokantiánus értékelméletből való kiábrándulás és a klasszikus szépségeszménnyel elégedetlen attitűd határozták meg az értelmi-ségi közérzületet. Jelentkezik hazánkban egy

költő – nem melleleg Babits Mihály titkára és lakótársa –, aki – legalábbis eleinte – mint-ha tudomást se venne erről a kulturális sokról, és Horatius, Vergilius modorában versel az idő tájt, amikor éppen elveszni látszik az antikvitas időtállósága iránti ösbizalom. Korántsem mondhatjuk persze, hogy a válságkultusz, amely egyúttal kulturális valóság, nem hagyta kézjegyét Szabó Lőrinc első kötetén, ám az abból sugárzó kiegyensúlyozottság és kiengesztelődés már csak a költő feldúlt párkapcsolati körülményeit mérlegelve is meglepő. *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések.* E nagyszerű könyv azzal kezdődik, hogy szerzője, Szabó Lőrinc versenként közli a *Föld, erdő, isten* élettrajzi háttérét. „Ezekben a versekben a babitsi közös életünk hangulata és gondolatvilága kapott feldolgozást, máris keveredve tiszabecsi nyaralási emlékekkel és antikra hangolt balatoni elragadtatásokkal és valami szerelmi panteizmussal.” Vajon méltatlanul intézi el utólag ennyivel első kötetét a költő? Megengedhető-e, hogy hitelt adjunk a szerző önbírálatának vagy – más esetben – öndicséretének? S ha utóbbinak nem, miért az előbbinek?

A kötet címe is megelőlegezi, hogy az ember, a természet és a transzcendencia légrétegei fogják kiszabni a motívumháló csomópontjait. A beszélő lírai topográfia – amelynek földrajzi neveit a *Vers és valóság* mégis bejelöli a vaktérképen – nem utal konkrét tájélményre: a pannon vidék a hellenizáció vagy a romanizáció, az európai kulturális identitás megszületésének korszakát elvont síkon rajzolja körbe. Epikus perspektívájú prózaversek időmértékes reminiscenciákkal – néha virtigli kötött formával, mint az *Elementél, s megnémult a táj* című szkanson – tudósítanak egy olyan beszélő állapotáról és szemléletmódjáról, aki még otthonosan rendezkedik be a veszélyeztetett európai kultúrában; mer úgy szeretni és képes úgy gondolkodni, mint a régiek. Szabad azonban nem lehet akként, mint ők, és ez adja a lírai pozíció modernségét: a felszínen közvetlen, könnyed, keresetlen dikció korszerűsége és az ábrázolástechnika anakronizmusa,

a költői én szubjektív beszédmódja és antik beszédhelyzetei, szerepei, felvett pózai között feszültség keletkezik. Hallatlan erénye a kötet szerkesztésnek, hogy fokozatosan válik egyre nyilvánvalóbbá a szerepjáték, s napjaink kortársai is megirigyelnék, ahogyan a versek megírásának jelen ideje átcsúszik a régmúlt jelen idejébe.

A vándor elindul az idilli szituáció megfestése sormetszet nélküli, hetedfeles jambusokban: „a Nap barátja” dalolva, a rétek szagával telten, csigák és kavicsok között arra rendeltett, hogy lásson, szeressen és csodálkozzon. A „csoda” a kulcsszó, a külvilág szelíd és ígéretes: „friss zöldben hófehér mérföldkövek ragyogtak”. Két kijelentés árulkodik arról, hogy a szemlélő a modernitás gyermeke: a „föhlmozdított az éj csodái” és „a föld s a fű íze ereimbe ivódott”. Az egyik a fizikalizmus jelentéskörébe tartozik, a másik az akkoriban divatos, a természethez való visszatalálást célul tűző reforméletmód-mozgalmakra (például a svájci Monte Verité-re) utalhat. A fizikalizmust a Bécsi Kör az 1930-as években avatta befolyásos lingvisztikai világmagyarázattá; Rudolf Carnap és kollégái úgy vélték, hogy a világról szóló kijelentések kivétel nélkül fizikai kijelentésekre vezethetők vissza. Szabó Lőrinc – kortársaihoz hasonlóan – szembesülhetett azzal, hogy a gépesítés, a technicizáció totális ideológiája a környezetet és az emberi természetet is kiismerhetőnek, valamint uralhatónak állította be, amire sokan a civilizációból való kivonulással reagáltak. Verseiben az emberi test és lélek materiális működésének kitapasztalása egybefonódik az antik phüszisz fogalmával, amely alapján az empirikus valóság a természetfeletti régió, az ideák szférájának következménye. Világképi értelemben így ragadható meg a kötet lényege, stílszerűen szólva mozgatórugója. Az első vers az éjszakában őrt álló kutyának a németalföldi festészetet imitáló képével zárul; a második, a *Reggel* tablója – amelyben „[...] gyönyörre / sűrűsödik az élet, hogy ilyenkor / hajam az erdő ruganyos hajával / összefolyik, karom ölelve nő a / kék láthatárba [...]” – afféle rendszerezett kataló-

gust készít. Természet és kultúra, ember és táj azonossága romantikus tétel, amely azonban a tízes–húszas évek értelmiségét megérintő anyagelvűséggel módosul; ebből tevődik össze a kötet szellemi komplexuma. A költemény tehát egyfelől a kulturális folytonosság, másfelől a lélek anyagváltozásának eredménye, szerzője pedig le sem tagadhatná *A költészet dicsérete* című esszéjének emlékezetes aforizmáját. „A világot az írás fejedelmeinek termékeiből jobban megismerheti az olvasó, mint az élet esetlegességeiből a tett embere.”

Az *Este* melankolikus életképe, a III. vers, a kötet egyik leginkább mesteri darabja. Habár önmagában állva akár Horatius is írhatta volna, belesimul a kontextusba; esetlegesnek tetsző, dinamikus soráthajlásai pedig elfedik az alkaioszi lüktetés geometrikus szabályosságát, akár valamiféle épülettartó vázat a takarólemezek. Amit Kodály Zoltán idegen zenei akcentusnak tartott, a jambikus lüktetés és amit az esztétizáló modernség a mi fülünk számára túlzásba vitt, a mai ízlésünk szerint elkoptatott, a hangulatfestő jelzők és az ambivalens érzelmeket expresszívén élénk táró igék halmozása itt még teljes pompájukban, megejtő szépségükben szervezik a szöveget. A szentjánosbogarak, a visszhang, a hullámok, a kövek, az estharang, a szél, a növények (vadgesztenye, bodza, hárs), a csorda hitelesen közvetítik a szilárdságát és befejezettségét már fenntartással kezelő személyiség vívódásait. Az *Este* zárлата látszólag a közvetlen percepció rögzítése: „[...] Épp ott mennek a / jámbor tehének, meg a vén bika – / nézd csak: időnkint hogy megrázza ringó / nehéz szarvát és nagy, sötét heréit”. De csak látszólag. Ennek a klasszikus életképnek az erotikus és a mitológiai konnotációi az ösztöneivel magára hagyott, szorongó egzisztencia krízisét hivatottak érzékletessé tenni. Sokjelentésű, mégis egyszerű szimbólum a legelőről hazatérő csordáé: az efféle rétegzettség, mögöttes sugalmazás hiányzik kortárs líránk javából.

A *Sötétség, holdfény* a sötétség megszemélyesítésének eszközével, mintegy másik kameraállásból, vagy inkább másik dimenzióban

mutatja ugyanazt, mint az előző vers. A „[...] halott- / fehér fényben fekete bivalyok / ballagtak át a szétfolyó mezőkön” nem egyéb, mint az éj leszálltának bizarr, Buñuel filmkockájába illő metaforája, amely mégis szinte rejtőzködik. Az *Egyedül* gyöngye vers, voltaképpen töltelék, de fordulópont, amely átirányít a hellén hegyvidékre és a latin lankákra: immár evidens, hogy egy időben és térben távoli horizont mitikus figurákkal benépesülő, álombeli vidéke a helyszín. Penelopé és Odysseus, a sasok, az „égbeacsarkodó szirtek” és a völgybe ereszkedő nyáj imaginárius képzete nem hagy kétséget afelől, hogy a költő szabadjára engedti fantáziáját a szimbolizmusban (*Pásztorshipon*). Stefan George hatása – és Szabó Lőrinc műfordítói edzettsége – tapintható itt, amint azt sokan megírták, ám a német szerző költői platonizmusa a magyar lírikus orgánumban nyers realizmussal keveredik, miközben megfigyelhetjük, miként fejlődik ki az ő legfőbb nyelvhasználati sajátossága, az enjambement. A szintaktikai egységek kettévágása nemcsak gördülékenységet kölcsönöz, lendületet ad vagy ideges benyomást tesz, hanem grammatikai szinten gyakorolja azt a vágástechnikát, amit szemantikai síkon a szóképek és a merész asszociációk. Utóbbiak nélkülözésének köszönhetik – többek között – a Szabó Lőrinc-költemények rendezett és lekerekített jellegüket, noha mindegyik – gyakran a csattanóban – egy-egy meghökkentő trópusval teremt meg az új helytállóságot.

A párkapcsolati téma rögtön ezzel az erőszakos képpel bukkan föl: „[...] testvéri csókok égő / arany kardokat mártott ereimbe” (*Zavar*). A csók és a kard közös szemantikai metszete nem könnyen adódik, mintha kaktarézzissel lenne dolgunk, mégis értjük, miről van szó, hiszen e két jelenség a lehető legtávolabb esik egymástól, és a fájdalom nagysága éppen ily módon fejezhető ki. A csók két személyt egyesít, a kard által egyikük elveszejteti a másikat. Hogyan is él csaknem ugyanezzel a retorikai fordulattal *Az Egy álmai* című versében a kiforrott, már a fogalmi-analitikus módszerhez folyamodó költő? „Aki bírta, ki-

bogozta magát / s megy török közt és törökön át.” Nem a szerelmi intimitás, hanem mindenfajta közösségi összetartozás, társas kogníció lehetetlenségével viaskodik ez a későbbi opus a „Rejtőzz mélyre, magadba!” parancsát teljesítve. A kard és a tör tehát a kölcsönös megértés szándékának eltorzulását jelenítik meg, amelynek kínzó konzekvenciája a másik megsértése, illetve a menekülés a másik sértő gesztusai elől. Vessük össze József Attila két sorával az *Eszmélethől*: „minek is kell fegyvert veretni / belőled, arany öntudat!” Az identitás rászorul a másikra, mégis szenved tőle, mert vagy mint a tömeg arctalan elemével, vagy mint hatalomgyakorló szuverénnel találkozik vele. Alászálhat saját pszichéjének bugyriiba, messzire futhat képzeletben „túnt korok” (*Titkok*), tengerek, szigetek, akár az Atlantisz utópikus közegébe; csakhogy ezek a stratégiák sem kecsegtetnek megnyugvással.

Kabdebó Lóránt írja, hogy Bori Imre szerint a klasszikus modernség az avantgárd egyik változata, holott valójában ennek a fordítottja igaz, az avantgárd a klasszikus modernség egyik változata. Talán mindkét formula túlzottan leegyszerűsítene a hagyományok viszonyát egymáshoz, és nem szerencsés a különféle költői megszólalásokat ennyire összemosni; mindenesetre Kabdebó meggyőzően bizonyítja, hogy Hölderlin *Hüperiónja* és Pound *Cantói* miként „olvashatók egybe” Szabó Lőrinc első kötetével (*A dialogikus szövegalkotás előtörténete*). Pound az intertextualitás eszközével is felhasználja Homérosz *Odüsszeiáját*, Szabó Lőrinc pedig a romantika természetfelfogását szinte problémátlanul adaptálja a klasszikus modernségben. Sokkal fontosabb azonban a vendégszövegek, a kulturális evokációk igénybevételének újfajta technikája, mert újfajta hagyományképet vall magáénak. Nem kívánja Szabó Lőrinc költészete – ahogyan Ezra Poundé sem – Homérosz vagy Hölderlin szemléletmódját abszolutizálni; úgy idézi meg az irodalmi tradíciót, hogy az attól való különbözősége hangsúlyossá váljon. „Mondják, hogy szép, és én semmit se mondok, / mondják, hogy égő bronzhaja a hajnal, / hogy csillagokat hordoz

nagy szemében” (*Mondják, hogy szép*) – *mondják*, és nem csak a szerelmesekre féltékeny tömegemberek – ahogyan azt a beszédszituáció elsődlegesen denotálja –, hanem az olvasók is, akik csupán a versek homéroszi, ovidiusi vagy horatiusi hangját hallják meg, ám nem tárják fel a distanciát hozzájuk képest. Hogyan folytatódik a vers? „Ő csak kacag, és sóvárogva nézik / gúnyos ajkát és álla keskeny ívét [...]” Elsődleges értelmezés szerint persze a lírai én kedvese a gúnyos, aki hallgat szíve választottjáról és az együttlétről, de maga a lírai én is így viselkedik, hiszen tudja jól, hogy ami egykor szép volt, és amiért szép volt – a lecsiszolt mű a klasszikus műveltségben –, ugyanúgy és ugyanazért nem csodálható többé. Az erotikus szépség és a művészi szépség analógiája túlmutat azon, hogy a kamasz költő Stefan George-imitációkat publikál: a „Mondják, hogy szép, és én semmit se mondok” tárgy egyaránt a szerelmes, valamint Homérosz, Horatius, a romantikus természeteszemély, és ez a kijelentés visszacseng fülünkben, amikor az *Egy álmainak* kezdősoraihoz jutunk az életműben: „Mert te ilyen vagy s ők olyanok / és neki az érdeke más / s az igazság idegállapot / vagy megfogalmazás”.

Ez a bizonyos distancia a kötet másik csúcspontján, a *Kirándulás* című prózavers zaklatott és jól ütemezhető, hosszú sorain is lemérhető. A „csattogtak a négyszögletes gránitkockákon”, a „szemünkbe tolva modern plakátjaikat”, a „vidám turisták üritgették a habzó söröspoharakat” vagy „a hegyoldalon a fáradt vén fogaskerekű” képsorai nem eliminálják a *Titkok* befejezését: „a szűzi Hold szállt le benned az égről / s a buja Flóra csókol csókjaidban”. A szelf mindezekben megmerítkezik, és mindezekben megpillantja önmagát, akárcsak szerelmes társában – ám egyikükkel sem azonosulhat maradéktalanul. Szerepei, a szelíd tanítvány (*A szelíd tanítvány*) – Babitsé és a költészettörténete –, a pásztor vagy a szerelmes utazó (*Az elhagyott lány*) még nem hihető korszzerűnek és sajátyszerűnek; a XVIII. verstől a kötet színvonala el is kezd zuhanni, mert a toposzok (szerelmi kín, elmúlás, halál-

vágy stb.) nem töltekeznek új literátor szenvedéllyel. *A halál csírájával* pedig egy tömör ars poetica csíráját is magában hordozza („antik romok s modern ígéretek / között a beteg századok fölé / szivárványhidat építve szavam / hitetlenség szava [...]”), ám az „antik romok”-ra modern architektúra nem boltozódik. Azután a *Pannón ősz* megint fordulópont; töredezett, megszakításokkal tagolt, mégis szikáran sűrítő dikciójában a valódi Szabó Lőrinc vágja ki a rezet. A „roppant hervadást” minden ízében és porcikájában átélhetővé varázsolja ez a borzongató vízió; az időbe vetettséget tektonikai mozgással alakítva teszi megfoghatóvá, a szokványos vízmetaforánál találóbban és talányosabban: „[...] Szárazabb zajjal csúsznak / egymáson a tó hullámai [...]”.

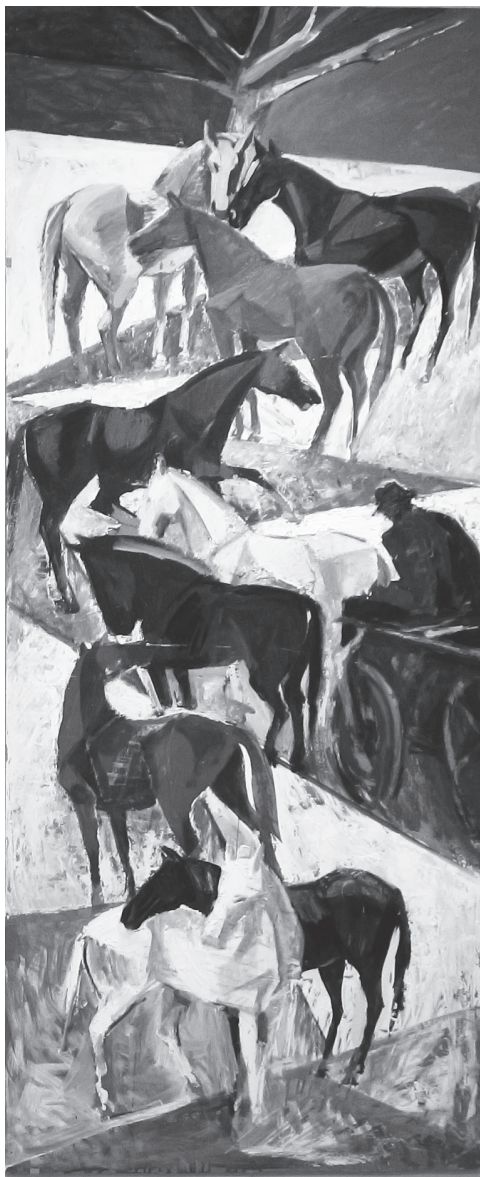
Egyenesen telitalálat a *Rutilius levele*, amely tankönyvi példája, antológiadarabja a szerepversben való töprengés poézisének. Rutilius Numatianus Róma praefectusa, a hivatalnoklétbe beleunt államférfi volt, aki a késő császárkori ékesszólás egyik mestereként vonult be a művelődéstörténetbe. Rómából Galliába tartó utazását verseiben örökítette meg, amelyek az akkoriban már államvallásá nyilvánított kereszténység térhódításáról is tanúskodnak. Szabó Lőrincnél Rutilius arra figyelmeztet, hogy a római kultúrjavakat hamarosan lerombolja az új hit; „Róma száműzött gyermekei” húzódnak „[...] pogány barlangjaink / mélyébe [...]”, mert „[...] a butaság / magvaiból kikelt nép most az úr”, „meghalt a nagy Pán, a világ fölé / felnőttek az örület árnyai”. A „piszkos szerzetesek” és „a zsidó isten zörgő katonái” a világháborúban vereséget szenvedett zsidó-keresztény kultúrát el is marasztalhatja tehetetlenségéért, de akár ironikusan, a mellette történő dacos kiállásként is értelmezhetjük. Azért nagyszerű a költemény, mert az egész verseskötet szellemi irányultságának rekonstruálása múlhat azon, hogy a beszélő szerepének szándékát egyenesnek vagy pedig ironikusnak fogadjuk el, attól függően, hogy a kereszténység az antik görög, római és zsidó hagyomány magasabb minőségét vagy hanyatlását képviseli az

eszmétörténetben. Rutilius nyilvánvalóan az ókori dekadenciát tapasztalta, ám nagy kérdés, hogy a húszas évek olvasója miként értékelte a monológot – memoárja szerint maga Szabó Lőrinc a Horthy-rendszerrel szembeni lázadásként. A *Sulyos felbők* és a *Jelenések ezt* követően nyílt politikai versek, majd hogynem agitációk, amelyekről a költő sem volt később jó véleményel.

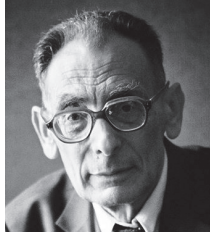
Három említendő verse a kötet utolsó szerkezeti egységének a Babitscsal való beszélgetés rímtelen, hetes jambusos soraiból álló *A föld barátai*, majd – ahogy Szabó Lőrinc megvallja – a „Babits-féle világ ellen” lázadó *A barbár tanítvány* és „az előző versnek mintegy prózaversváltozata”, a *Torzonborz, fekete állat*. Az utóbbi eszméjét összefoglalja a „már unom a lelket, a finom s ravasz észet, jobb volna kergetni messzire döngő / szeleket a lusta mezőkön” kifakadása. Ezek már szinte magánérdekű nyafogások, mentálhigiénés tevékenységek, műhelygondok, baráti csörték. Csömört okozott a közös olvasás, műfordítás a nagy mesterrel, ezért a szellemi fáradtság jelei mutatkoznak beszélőn és alkotáson egyaránt. Meg kell-e tagadni a mestert a továbblépéshez, a sok olvasmányélmény nem válik-e lassanként visszatartó erővé, lehúzó ballasztá? Megint a kamasz csapongása, olykor nyüglődése, ami mindazonáltal tanulságos is. Indul-e manapság ekkora felkészültséggel költő, keres-e magának mestert, akivel perlekedhet, évdhet, s tévovázik-e kötetéről kötetre vers és valóság összeegyeztetésén, széttépésén? A kilencvenes években a posztmodern túlérrett, a kétezres évek elejére jócskán túljutott zenitjén, és az utóbbi tíz-tizenöt esztendő új magyar költészetében már az arra jellemző klasszicizáló tendenciával szögesen ellentétes, hagyománytagadó folyamatok játszódnak le. A posztmodern a *valóság*, a mostani progresszív balgatagság a *vers* jelentőségét kisebbíti. 1924. február 1-jén a következőképpen merengett Babits: „Mégis, szomorú tény: az irodalmi apagyilkosságnak egy új fajtája kezd divatba jönni, melynek motívuma nem belső és szellemi, hanem külső, karrierbeli. [...] Az utód – még hajlamai ellen, tehetségének igazi iránya

ellen is – más utakra fordul: oly utakra, melyek lehetőleg távol vannak a mester útjaitól. Ez annyit jelent, hogy feláldozza igazi útját a hiúságnak és külső látszatnak. [...] Lassanként minden gondolata a siker lesz: az egész irodalmi életet megszokja ebből a szempontból nézni. Minden, ami pénzt vagy sikert nem ígér, komolytalan dolognak tűnik föl előtte.”

Olvasunk ma is tárcának álcázott fércműveket, online lektűröket, vásároljuk az ujjakon kiszámolgotott versmérték utáni szabóság termékeit. Megvesszük őket, hogy szórakozzunk. Mikor pedig a lírikus, a biztosítókötél nélküli légtornász sosem hajtja végre programját – kivéve, ha néhányszor leesik, összecsuclik, majd visszaszerzi egyensúlyát!

A Lovas kompozíció című sorozat Tavasz és Nyár című eleme (2000 körül; olaj, farostlemez; 200×50 cm/db; Ezüst György örökösének gyűjteménye)

Vázlat Tamási Áron Szűzmáriás királyfijáról¹

*És már ellensége volt, úgy érezte, minden.
Ellensége az aranyoszlopos templom, amely
könyörtelenül kifújja az ég alá rakott tüzet;
ellensége a nagy iskola, amely elzárja őt az
Istennel teletermett mezőktől; és ellensége a
gyertyaszínű ember, aki haláltól való
félelmében cipeli a botját.*

Tamási Áron 1928-ban megjelentetett első regényének kezdő fejezetében beszédesen alapozódik meg az egymás ellen feszülő mennyi erő, tér, érzelm, hagyomány, szándék, és ezt a gondolatritmusos előadás visszatérő főneve: ellenség teszi szemléletessé. A falusi, természetes életmódhoz szokott, de az iskolába járás kedvéért egy várhatóan keretek közé szorított életrenddel felcserélni készülő gyermek kerül szembe egy sosem látott környezet idegenségével, az eddig magától értetődő szabad életvitel a környezeti zártsággal, a természetesség (és ez a leginkább fenyegető tényező) az intézményességgel, amelyet a templom-iskola-más viseletű-természetű ember képvisel. Egyben megneveződnek, még ebben a némileg elvonatkoztatott alakzatban is, az elkerülhetlenné váló konfliktusok színhelyei, melyek

azoknak a tulajdonságaival éreztetnek fenyegetést, akik működtetik, de megneveződik, nem kevésbé képes beszéd formájában az, akinek hite majd elzárja a másféle hit útját a kiteljesedésre. Olyan bevezetés indítja el a kevés szóval elbeszélt történeteket, amely a tárgyként megjelenő intézményt szembefordítja egy természetesebb, természet- és valódi hit-közeli életrenddel, és funkcionálásával a nem természeti/természetes, a létezés megfélemezését szolgáló szabályrendszert, előírásokat tartalmazó életrendet iktat be, egyben a város-mező, külsőséges-belsőseges, rettegésben élés-életre társág ellentétét jelöli meg az elbeszélendő történet mozgató erejeként. Ez a fajta előrettekintés a maga (sokat) sejtésével, utalásszerű előadásával tömören összegzi (majdnem) mindazt, ami a szülei által az „anyavárosba” hozott kisfiúval

¹ Ez a dolgozat a része annak az előtanulmány-sorozatnak, amely Tamási Áron két regényét (Szűzmáriás királyfi – Zöld ág) kísérli meg értelmezni, természetesen felhasználva a korábbi kutatásokat (Bertha Zoltántól Sipos Lajosig). A jelen írás idézeteinek lelőhelye: Tamási Áron: Szűzmáriás királyfi – Zöld ág. Püski, Budapest, 2000. Ezúttal a főhős alakjára összpontosítottam, abból a szempontból vizsgáltam, mint alakul ki – konfliktusai során – önmagának, és ez mint hat (negatívan vagy pozitívan) azokra a különféle közösségekre, személyekre (tanári testület, diákok, a falu népe, előljárói), amelyek-akik gátolják, illetve segítik önmagának fokozatos kibontakozását, a mű végére a halálban kiteljesülését. Az egyéb vonatkozásokról, így a rítusok, ünnepi szokások, nyelvvaltozatok elrendezzettségéről további kutatási beszámolókat tudósíthatnak. Felhasznált szakirodalom: Földes Györgyi, Identitás, in Média- és Kultúratudományi Kézikönyv, szerk. Kricsfalusi Beatrix, Kulcsár Szabó Ernő, Molnár Gábor Tamás, Tamás Ábel. Ráció, Budapest, 2018, 92–108.; Peter Simons, Identität, in Lexikon Philosophie. Hundert Grundbegriffe, hg. Stefan Jordan, Christian Nimtz. Reclam, Stuttgart, 2011, 136–139. Vö. még: Literaturtheorien des 20. Jahrhunderts, hg. Ulrich Schmid. Philipp Reclamjun., Stuttgart, 2010, 160–161, 186–188.

történni fog, az iskolában, a templomban és az emberek között, akik közül keveseknek adatik meg, hogy fölismerjék a kisfiúban, majd a felnövekvő férfiban, a művészi tehetségét fölmutató fiatal emberben a küldetését, rárótt hivatását betölteni kívánó „szűzmáriás királyfi”-t.

Az 1928-as esztendő számottevő (magyar) irodalmi eseményét nevezhetjük meg, hogy Tamási első terjedelmesebb prózai epikájának kiadására hívjuk föl a figyelmet, amely első regényként egyáltalában nem mentes szerzője túl sokat markolásának, felfokozott igényességének, regénynyelvi polifóniájának túlzásaitól, ugyanakkor éppen ezek a reprezentatív regényt megcélzó elképzelések avatják különleges jelentőségűvé, nemcsak a Tamási-életmű, hanem általában a magyar irodalom szempontjából. Mert az ugyan fölvehető, hogy a regény nyelvének avantgárd rétege és a székely népnyelv imitációja erősítik-e, kioltják-e egymást, megjegyezve, hogy a tájnyelvi szólás néhány figura párbeszédéből bukik ki, míg az expresszionizmus túlfeszített mondatszerkezetei inkább az elbeszélő sajátjaként kapnak alakot; nem kevésbé szóvá tehető, hogy a biblikus előadás és a Bibliát idéző zsoltáros-szabadverses nyelvi alakzatok miféle epikus formába vannak tömörítve, együvé a jóval egyszerűbben hangzó népköltési idézetekkel: az mindenesetre az írói tervet szolgálja, hogy az egymástól elváló, legalábbis jól megkülönböztethető stílusrétegek végül is annak elbeszélését szolgálják, mint bomlik ki egy küldetéses pálya, mint nő ki a népköltészetből, és mint nő bele a sorsvállalás, amely nem törődik bele a századok óta ismétlődő, mintegy zárt kört alkotó életrendbe, hanem önmaga felszabadításával példát igyekszik mutatni az önfelszabadítására.

A mottóként idézett néhány mondata küzdelmes (élet)útra induló Csorja Bódi rossz érzésének ad hangot, az ellene irányuló hivatalos tudat egyelőre pontosan megfogalmazatlanul maradó erőre utal, de már a bevezető lapokon előlegeződik, mi fogja gátolni, mi áll majdtámogatólag mögötte (beleértvén, hogy az ellenségekkel szemben mi minden fogja segíteni), hogy aztán elsőnek – alig lépvén be az iskolába

– igazolva lássa rossz érzését. Korbuly igazgatóval első találkozása továbbgondoltatja Csorja Bódival új helyzetét, és már az első pillanatban nyilvánvalóvá teszi számára, hogy bár az „ütkezés” elsőnek nyelvi természetű (lesz), a nyelvhasználat korántsem a pillanathoz, bemutatkozáshoz alkalmazott, tűnő jelenség, hanem a megszólalásokban egymást tagadó magatartásformák rejtőz(het)nek. S itt (mielőtt idézném a kezdődő, ekkor még kevésbé robbanásveszélyes konfliktuslehetőséget) visszautalnék a mottóra, a „nagy iskola” kifejezésre, amely önmagában veszélyt jelezhet. Részint azért, mert a gyermek a mezőkről érkezve ekkora épületet még nem látott, részint mert eleve idegennek érzi ezt a fajta „nagy”-ságot. Korbuly igazgatóval a kurta beszélgetés rosszul indul. A direktor látványa kevésbé megnyerő: a reverendás igazgatót nézi a gyermek, „amint az kövér nyakát megtúrve és a székben elomolva” írja be az adatokat feltehetőleg valamely hivatalos könyvbe. Ezek után kérdez az igazgató, s felel Bódi:

- „-Hogy hívnak?
- Csorja Boldizsárnak.
- Hát apádat?
- Őt Pétörnek.
- Szeretsz-e tanulni?
- Eddig tudtam, amit más.”

Nemcsak a fiú természetes nyelvi fordulatára figyelhetünk föl, hanem a válasz mögötti magatartásra is, Bódi úgy válaszol az igazgató kérdésére, ahogy bárki másnak válaszolt volna, ha ezt kérdezi. Ez azonban nem felel meg az előírással viselkedési formának. Az igazgató az Iskola (és beszédmódja) képviselője, Bódi senki másé, csak önmagáé. Az igazgató irodájában ügye(ke)t intéz, Bódi kérdésére spontán felel. Az igazgató nem is hagyja szó nélkül, amit a rend megsértésének vél, s a kurta kérdésből átvált egy hosszabb mondatra, amely egy előírást közöl, ha úgy tetszik, nyelvi szokásrendet, amelytől nem ajánlatos eltérni. S ezt fenyegetéssel zárja, elvágván a vita lehetőségét, hiszen ő az igazgató, vele szemben pedig csak egy iskolájába beiratkozó kisdiaák:

„-Tanuld meg, fiam, hogy nekem így felelj, ha kérlek: igen, igazgató úr; nem, igazgató úr. Különbösen összeakadunk.”

Az igazgató nem tesz mást, mint a társadalmilag jóváhagyott, sőt helyeselt társalgási módot közvetíti, amely pusztán „formailag” minősíthető párbeszédnek, valójában a „világ”-ban, ehelyt az iskolában megszokott, előírt fordulatokat jelzi. A kérdés, a kijelentés, a beszélgetésnek gondolt szóváltás iránya, tartalma, hangneme az igazgatótól mint feljebbvalótól függ, aki tekintélyét nem annyira tudásának, képességeinek, hanem a leginkább pozíciójának köszönheti; szó szerint feljebb való, övé a tantestület és a diákság irányításának, vezetésének joga, amelyet magától értetődően meglehetősen látványossággal érvényesít. Ezzel szemben Csorja Bódi nem efféle körülmények között „szocializálódott”, életében először találkozik azzal, hogy csak igennel és nemmel felelhet egy a személyét közvetlenül érintő kérdésre. Az igazgató külseje nem ébresztett benne bizalmat, beszédmódja végképp elidegeníti. Az elbeszélő azonosulni látszik Bódival, és szabad (belső) beszédében adja vissza Bódi gondolatát, mint egy az ő perspektívájába helyezve bele magát:

„Bódika elveresedett. Szabad beszédjébe eddig még soha senki belé nem kötött, s íme, ez a nagy csutak-ember már első szavával térengeti! De valamint a nagy sas a hegyek felett, ő is általnézett rögtön a vén pap karikás fején.”

Az igazgató kijelölte megszólalási módát szemben felidézi a maga (és az otthoniak) szólásának kötetlenségét, az igazgató összeakadásukra vonatkozó igéjét a maga nyelvére fordítja: térengeti, amely ebben az épületben és ebben a környezetben akár különösnek hangozhat. Bódi rögtön ki is vonja magát ebből az akarata ellenére belekényszerült helyzetből, és gondolatában megidézi a romantika jelképes madarát („Börtönéből szabadult sas lelkem”), melynek tartását veszi föl. Az igazgató csak nem tágít, megismétli kérdését, hogy az általa egyedül helyesnek tartott választ hallja vissza,

és ezáltal prezentálja nyelve diadalát a számára rendhagyóval, utóbb, a regényből kitetszik, lázadóval, legalábbis nem-hivatalossal szemben.

Az elbeszélő újólag Bódi perspektívájából rekonstruálja a folytatást, amely nem sok jót ígér a jövőre nézve, mivel félreérthetlenné válik két gondolkodásmód és szemlélet alapvető eltérése. Ami Bódit illeti, a jelenetet megelőző egy-két lapnyi bemutatás előkészítette ugyan az igazgatói irodában megismert viselkedését, mégisincs ok a kételkedésre, az utalásszerű elbeszélői megjegyzésekből csak részben lehetett következtetni arra, hogy Bódi a Hivatalosság előtt sem hajt fejet pusztán azért, hogy ki tudja, miféle közösségbe könnyebben beilleszkedhessen. Annyit az elbeszélő korábban tudatott, hogy „[p]eckes mozdulattal feljebb kapta [...] a fejét”, majd „sasnéző szemeivel úgy odaömlött a jegenyefákkal versenyző toronynak. Vajudó lelkéből felszállott egy aranybogár, s ennek fényénél faluig kiáltott a vére.” S ha az elbeszélői szóban olykor túlstilizálásra lehetünk figyelmesek, ezt az idézetet olvasva az expresszionista képkincs felhasználásával kapcsolhatjuk össze, a merész és egyszeri alkalommal kibukó igék és igevonatok, az erőteljességet sugározni szánt jelzők, valamint a mindezzel járó emelkedettebb előadás nemcsak egy a szereplők számára szokatlan helyzetet szemléltetnek, hanem az elbeszélő érdekeltségéről is vallanak; nem tárgyilagos szemlélője, hanem olykor a szereplők nézőpontjával azonosuló résztvevője a nem egyszer pillanatokra szétterített eseményeknek. Bódi *sasnéző* szemei gondolataiban egy helyzetre reagálás beszédes tanúi lesznek (sasként néz által a hozzászóló igazgatón). Az újbóli kérdésre sem érkezik szóban válasz, legfeljebb a fiú tartásában, „belső beszéd”-ében a győzködésre adott makacssággal felel:

„A legényke bátran reá nézett, de a száját az Istennek sem nyitotta volna ki. Vagy beszél, ahogy ő magától tud és akar, vagy akkor nem beszél, akár a föld, s szakadjon bé a ház fedele!”

Az írásjel erősíti Bódi szándékát, ragaszkodását beszédmódjához, a szóbeli otthonos-

sághoz, szemben a rákényszeríteni akart idegenséggel. A város „élményé”-hez egy baljós iskolakezdet párosul, mindkettő szerephez jut majd Bódi önnevelés- és öngondolkodás-történetében.

Bódi története a továbbiakban úgy (is) elbeszélhető volna, mint küzdelmeinek története fel/elismertetéséért, küldetése rádöbbenéséért, ennek ellentettjeként az igazgatóval folytatott, eleinte egyoldalúnak tetsző harca részleteinek feltárulásaként, amelynek során belső függetlenségének őrzése kerül szembe a csupán szabályzatokat látó hivatalossággal. Bódi (élet)útja valóban bővelkedik a rendkívüli eseményekben, egyfelől betöltené az ősei által kijelölt helyet, másfelől felszabadítaná népét a megrögzöttségek alól, a meghatározott, olykor önmaga ellen fordítható/fordított szokásrendtől. Az elbeszélő által egyszer megtalált kifejezés ismétlésével nem pusztán Bódi következetessége, meghunyászkodni képtelensége érzékelődik, hanem az ismétléssel az idő múlása, Bódi feladatokra megérése lesz láthatóvá. Egyetlen példa: a jól ismert kép tűnik föl újra: „Bódika visszább lépett *peckesen* egyet./ Már én Csorja Bódi vagyok, s élő *sasmadárnakkörmivel* fésülöm hajamat.” E látszólagos kitérőt követőleg utalok a Bódi éjszakai „temetői” „kalandját” számonkérő jelenetre. Az igazgató Zsitnyvel, a vallástanárral várja a folyosón. A faggatás egyre erőszakosabb lesz. „Félelem szállotta meg, látván, hogy ketten támadnak reá és kegyeletes tettét bántani akarják.” Amit a beíratáskor az igazgató összeakadásnak jósolt, a jelenetben megvalósul:

„-Beszélj, fiacskám, mert nyakon csaplak! - bátorította a vallástanár.

-Vagy nádbottal szedjük ki! – nevelte az igazgató.”

Az igék ironizáló használatával egy következő jelenet készül elő, itt az elkerülhetetlen összecsapás feszültsége sugárik át az elbeszélői és szereplői szílamokon.

„A legényke egészen megkeményedett a durva szóra.

-Tán ezeknek lehetne megmondani azt a szép dolgot? Ezeknek, akik úgy rontanak rá, mintha ő valakit meggyilkolavala.

Zsitny Mihály fülön ragadta.

-Nem mondom, meg, te barmocská?!

A Bódika szemében fellobbant a tűz.

-Nem!!

A fejét elkapta és kihívóan hátravetette.”

A zajos jeleneteknek a tanári karból Bódit egyedül megértő-támogató székely Fazakas Ádám vet véget, s így egyelőre következmények nélkül függesztődik föl a két fél viszálya. Valamennyien kimennek a temetőbe, Bódi igazolja, hogy lovát temette az éjjel:

„Fazakas Ádám a kezébe vette a különös faragványt. Korbuly és Zsitny is odahajoltak. Tágra meredt szemekkel nézték a kicsi lovat, és egyet sem szóltak, csak buta szemekkel röhögtek az eleven formát, az élő vonalakat és a rája teremtett erőt.”

Az elbeszélő nem rejti (talán túl egyértelműen hangsúlyozza) pártállását, ugyanakkor ami fontossá lesz: a művészi szándék és annak értetlen nézése. A Bódi faragta falovacska túlmutat a kézművesi ügyességen, s úgy fordítja „életes”-be a kicsiny faragást, hogy a hirtelen előbukó művészi szándékot képzelheti el. Amiként az igazgató és a vallástanár képtelen felfogni Bódi valóban különlegesnek vélhető cselekvését, a számukra rejtélyes éjszakai kirándulás okát megismerve lelepleződnek érzéketlenségükkel. Jelképesen akár úgy is értelmezhetnők a jelenetet, hogy (mint egy bekezdéssel feljebb áll: az „örmény” és a „tót” alakja demonstrálódik) hiába mutatkozik meg egy tehetség, a hivatalosság szabályozott rendjéből kitekinteni nem tudó és nem akaró két személy közömbös, ha nem ellenséges (mindenféle) „szabálytalan” tehetséggel szemben, mivel semmiképpen nem illeszthető bele világgépükbe, amelytől viszont semmiképpen nem tudnak, nem akarnak eltérni.

Ez a jelenet egyelőre valamiféle megoldást mégiscsak hoz, noha Bódi számára az első nagy megrázkódtatást: „Reszketett az indulat-

tól. Velőkgig érezte, hogy életének első kincsét mocskolták bé azok, akiknek hozzá kellett volna adniok a másodikat.”

Az újabb összecsapás nem várat sokat magára. A meghalt jóbarát, Ferke temetésére kéredzkedne el az igazgatótól, aki persze nem engedi el. Bódi ennek ellenére nemcsak a temetésen vesz részt, hanem a temetést követő halotti toron is, amelynek eseményei az igazgató fülébe jutnak. Mire összehívja a tanári kart, hogy fegyelmi határozatot hozzanak. Hogy mi történt a fenyédi temetésen, arról az ottani parochus tudósította az igazgatót, aki diadalmasan olvassa föl a levelet. Az igazgató vádbeszédét érdemes majdnem egészében idézni, mert pontosan példázza a hivatalosság szólamát, de azt is, melyek azok a megfontolások, melyek szerint eljár.

„[S]ok diák nevelődött ennyi időn keresztül kezem alatt. Jók s rosszak vegyesen. Én megértéssel néztem örökké a gyermeki lelket, s nemegyszer komoly studium tárgyává is tettem azt, amit a főtisztelendő és tekintetes tanár urak bizonyára igen jól tudnak, olvasván a könyvet, amely nevem alatt, a nevelés tudományáról megjelent. Jól tudom, hogy a gyermeki kor apró bűnökben bővelkedik.” (S következik ennek felsorolása, de „fogékonyak lévén a tanítás, az intelmek és jó példák iránt”, megjavíthatók. Majd emeltebb hangon sorolja Bódi vétkeit:) „De aki felháborítóan tiszteletlen Isten és ember iránt, aki megátalkodott részeges falusiakkal versenyt iszik, aki verekedik és vért ont és pusztít; akinek börtön az iskola és hóhér a tanár; aki szégyentelen konoksággal átlép szabályt és parancsot, aki egész lényegében lázadás és istentagadás: – hát való iskolába, megszentelt falak közé? Hát érdemli az a tudományt és az Igét?!”

Az igazgatói szó ellenében Fazakas Ádám áll föl, belevágva az igazgató beszédébe igazsága tudatában; kihasználva az igazgató zavarát:

„Állítom, hogy két nevezetessége van ennek az iskolának: van egy falelkű igazgatója, és egy

lánglelkű diákja. Az egyik halottját temette, a másik élőt akar temetni.

Rémület csapta az arcokat szembe.

– Állítom, hogy igaz lelkű az a diák, akit director Korbuly és a tanári testület temetni akar. Isten kedvére való gyermek, fény a setétben, a népnek kiáltása az égbe, féktelenül áldott, a mi földünk tükre, istenillatú gyermek, megnyilatkozás, a Törvény cseppje, tökéletes székely.”

A két beszédmód egybevetésekor tetszik ki a nem-autentikus és az autentikus szólás különbsége; a bármely hivatalos és nem hivatalos alkalmakkor elhangozható, közhelyszerű igazgatói szónoklat önnön pedagógiai-vezetői érdemeit, munkásságának jelentőségét emeli ki, ehhez képest a gondjaira bízott tanulóifjúság a vezetettek, irányítására szorulók, a szabályszerűség által kényszerítettek halmaza. Fazakas Ádám felfokozott, némi túlzással élve: lirizáló megnyilatkozása olyan „védő”-beszéd, amely a szóban forgó diák küldetését, elhivatottságát állítja szembe az igazgató „falelkű”-ségével, érzékeltetvén az élni akarás–temetés, fény–sötétség megoszlását egyelőre az *Iskola* jelképezte térben, fokozatosan közelítve ahhoz a világhoz, amelyből a diák kinőtt, amelynek gyermeke és lehetőségeiben példát adó vezetője. A „féktelenül áldott” szerkezet egyszerre jelzi a korlátok közé szorítás vétkességét és hiábavalóságát, valamint a megnevezetlenül maradt, legfeljebb körülírással megnevezhető erők (istenillatú gyermek) megnyilatkozásával megvalósulni készülő tehetséget. Az igazgató úgy beszél, ahogy évtizedek alatt megszokta, a különféle, ezúttal valóban rendhagyó esetre a jól bevált magyarázattal szolgál, képtelen a számára más, a rendkívüli még közelítő megértésére is. Fazakas felsorolásszerű, meglepő fordulatokkal élő, hapax legomenonokat tartalmazó beszéde a végsőkig élezi a helyzetet – Bódi eltávolítását megszavazza a testület. Fazakas szakít az iskolával, leveti reverendáját, felszólítására egyetlen bátortalan mozdulat felel, „de a sok fekete helyére meredett pap között visszahullott” e mozdulat is.

Bódi és az igazgató utolsó összecsapására jó idő elteltével kerül sor. Bódi megfesti a „Mária

feltámasztja a székelyeket” című képét, a rajzszerző előtt nézegeti Korbuly, és „beléváltozott az arca.”

„Már tűzbe vetette volna ezt a csodálatos álmot. A fejében és a mellében és nagy tömlő-testében lázadtak és ordítottak a dogmák, mint az ágyúk. Így festeni Máriát! Mezítláb és mezetlen karral! Világi mosollyal, ragyogó örömben! Mint egy bűbajos Királykisasszonyt, aki életre hívja népét és magához szólítja seregét.”

A kurta párbeszédben Bódi visszafordítja Korbulyra az első találkozáskor közölt felszólítását: „Igen, igazgató úr”-ral válaszol. A botrány nem marad el, Bódit hiába utasítja ki a dühtől fuldokló igazgató, kifelé menet még arra is gondol, hogy humorát csillogtassa, felmutatván a képet így szól: „Ez a vallás, táti!”

„S ahogy kilépett, utánazúdultak a diákok mind, és örömkialtásokkal folytak a nyomában, mint a megáradt tavaszi folyó; és tódultak és zengtek, és virított az arcuk, s a szemük tűzzel kiáltott, és a lelkük a magasra tartott képre repült, mint az olajjagra egykor a galamb.”

Az igazgatónak ugyan sikerül visszaparancsolni diákjait, de Bódi győztesként hagyja el egykori megaláztatásának színhelyét, s a Bibliából vett képpel beteljesül, amit elgondolt. Az igazgató magatartását jellemző „dogma” meglehetősen határozottsággal jelöli pozícióját, a magasra tartott kép, melyet az ő szemszögéből is látunk, rémületének és tehetetlen dühének tükrében is megőrzi „új világot” hirdető lényegét. A következő összecsapás színhelye a templom. Itt Bódi a paptól hallja megisméltódni az ellenvetéseket: „mezítláb”, „csoré karokkal”, „olyan, mint egy virágszedő leány”, „nem áhítatgerjesztő”, a Biblia „nem írja”, hogy halottakat támasztott föl. Bódi érvel, vitázik, meggyőzi, ha a papot nem is, az embereket.

„És mint hajdan a tanítványok Krisztus után, úgy vonultak az előljáró emberek Mária után. A lakodalmas nép között, amely megtöl-

tötte a templomot, áhítatosan és szent örömmel vitték előre Máriát. Úgy vitték, mint a mesebeli szeplőtelen Tündért, aki hazajött apjához és gyermekéhez: a Néphez.”

Bódi diadalát nem élvezheti, mivel öröme összetörik, anyját hozzák a Mária-oltár alól, „egy boldog halottat.”

Még egy utolsó, nagy összecsapás vár Bódira. Bátyja halála előtt hagyatkozza, hogy ne temessék az őt megcsaló földbe, testét égessék el. Bódi kötelességének érzi, hogy meghozza ezt a tűzáldozatot, elvégzi a szertartást, tette mögött a „pogány nagy idők” húzódnak, „és szóla Isten a tűznek nyelvén, és a láng legyőző magasságával a hegyet, és legyőző a vizet, a tisztaságával legyőző az emberileket.”

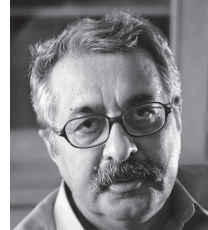
Bódit ez szembeállítja a *Törvény*vel, amelyet az emberi társadalom önmagára nézve kötelezőnek fogadott el; egy pillanatra sem tagadja tettét, amely nem egyszerűen rendhagyónak, bár a Bódi megtestesítette morál alapján igazolhatónak tűnik. Ráadásul a látszat ellene szól, hiszen csak szavával igazolhatja, hogy „végrendeletet” teljesített, a látszat szerint bűnt követett el; jóllehet a gyanút tételesen nem fogalmazzák meg, Bódit őrizetbe veszik.

S itt, ezen a ponton még az eddigieknél is nagyobb erővel vetődik föl nem pusztán Bódi küldetésének, életútjának problémája, hanem a Tamási-mű *műfajiságának*, korstílusokkal szembesítésének célszerűtlensége. A XX. század nem egy nagy – reprezentatív – regényvállalkozása közül több a XIX. század nevelési-nevelődési regényét tekintette mintának, középpontjában a beavatásra váró, a beavatásig eljuttatott hőssel. Más – szintén XIX. századi előzményekre visszautalva, netán azokat átstrukturálva – a társadalomkritikát gondolta fontosnak, megközelítőleg teljes társadalmi körképet festvén föl, rendkívül alaposan kidolgozva a társadalom mozgatóerőit, az azokkal szembeszálló, többnyire bukásra ítélt főszereplőt. Ezúttal nem térnék ki a Proust és Joyce kezdeményezte prózai epikára, amelynek téridős javaslati, meta-irodalmi vonatkozásai,

parodizáló, travesztiával élő részletei, kapcsolatai a mitikussal új fejezeteket indítottak el a regénytörténetben. Tamási Áron egy új helyzetbe kényszerült irodalomrendszer alkotójaként az 1920-as években tapasztalhatta, hogy sem egy némileg korszerűsített történelmi regény, sem a szituáltság változatainak történetlehetőségeit javasoló kortársi regény nem reprezentálhatta, művészi problematikusságánál fogva sem, Erdély irodalmát. Ugyanakkor az avantgárd új grammatikája esetleg világnézeti (is) robbanthatott, önmagában mégsem bizonyult alkalmasnak arra, hogy eszköztára lehetővé tegye a „székely regény”-t, melynek megírására Tamási vállalkozott. A *Szűzmáriás királyfi* története, főhőse excentrikusnak ható cselekvés-sorozata nem volt megalkotható a kortársi regénytípológia ajánlatai alapján. Ehhez nemcsak új forma, hanem új (regény) nyelv is szükségesnek mutatkozott. Méghozzá olyan, amely bevezet a falu ősi-új világába, olyan, amely megfelelő perspektívából szemlélteti a „szűzmáriás királyfi” igazi önmagává válásának folyamatát, nem utolsósorban, amely a főhős küzdelmét egyképpen játszatja a néven nevezett intézményesség és a jelképesített, több hatalmi tényező ellen a lehetséges világ és a transzcendenciába érő történések szintjén. Ilyenmódon Csorja Bódinak a polgári és a büntető törvénykönyv szerint megrovandó cselekedetei nem – leegyszerűsítve írom – egy realista igényű epika szemszögéből szemlélendők, hanem az ezt megalapozó világfelfogástól alapvetően különböző műfaji, alakzati, nem

utolsósorban személyiség- és nyelvszemléleti szempontok érvényesítésével lehet megközelíteni. Olyan epikus előadás igénye merül föl, amely nem restelli a legendák, a szentek élete típusú elbeszélés, a látomásos előadás elemeinek felhasználását, és amely Tamási regényében a stíluspluralizmus egy különös változatával tesz eleget (nem pusztán a „székelyregényi” alkotás kísérletének, hanem) az avantgárd felől érkező késztetés felhasználásával egy XX. századi népiség-elképzelésből eredeztethető regénytervnek. Egy részletezőbb elemzés során bemutatható, miként és milyen esetben lép ki az elbeszélő a tárgyiasságot szem előtt tartó megfigyelő helyzetéből, hogy tipográfiaileg (és retorikailag) jelezze a szólamra váltását; mint enged egy avantgárd mondat szerkesztés nyelvi szabálytalansággal jellemezhető kényszerének, amely kényszer a megszólalások rivalizálását viszi színre; hol és hogyan vonul vissza az elbeszélő, hogy a zsoltáros-himnikus nyelv dallamát semmi közbeavatkozással ne zavarja; ugyanakkor kezében tartva és helyenként szorosra fogva az elbeszélés szálait, ismétlésekkel, előre- meg visszautalásokkal mint figyelmeztet a megszerkesztettségre. A kihagyásos módszer annak a felfogásnak kedvez, amely a „balladás” novellák Tamási Áronját véli felismerni, leginkább a páros jelenetek előadásában. Úgy is fogalmazhatnám: új műfajjal kísérletezett első terjedelmesebb prózai epikus művében Tamási Áron, amely éppen ennek okán gerjesztett indulatokat, de ráébredtett kísérletének igazi XX. századiságára.

▶ MÁRKUS BÉLA

Bekebelezett tudatok

Cseres Tibor: *Parázna szobrok*

Cseres Tibor mintha megérezte volna, hogy akad majd irodalomtörténész, aki fontosnak tartja tisztázni, „mióta s mennyi ideig írta” a *Parázna szobrok*at (BERKES, 1984, 12.), ezért is szakaszolta több nyilatkozatában, interjújában regényének a kéziratától a könyvig tartó útját. S nincs még egy kötete, amelynek a megjelenési körülményeit a naplójában hasonló részletességgel rögzítette volna. Először talán Bertha Bulcsuval beszélgetve hozza szóba, 1971 nyarán, hogy az Új Írásnak ígérte a kéziratát, igyekszik befejezni, úgy kétszázötven, kétszázharminc oldalnyi lesz. A koncepcióról s a konstrukcióról nem ejt szót, azt azonban az önirónia bátorságával állítja, hogy a „címe már készen van” (BERTHA, 1986, 435.). Azt majd 1975 februárjában az Új Írás Pályám emlékezete sorozatában közölt *Elveszített és megőrzött képek* 17. darabja fedti fel, mire utal a cím. Milyen személyes élményre a „szeméremsertő” kép, amelyen „magnéziumfényben: malmok és szobrok a patakon” láthatóak. „1939 augusztusában: tábori őrsben, karpaszományos tizedesként, a Csermely völgyében, Kassa, Jahodna fölött. A patak fölé asztalosaink malmokat építenek, a malmok fölé fából faragott, mozgó, obszcén figurákat” – képaláírásnak felel meg ez a pár sor, eligazításul még: „Eközben indult meg a második világháború. Zúdultak felénk a tépett lengyelek”. E négy évben ritkák a regény írására közvetlenül vonatkozó feljegyzések, a közvetettek az anyaggyűjtés fázisait, beszélgetéseket, dokumentumok xeroxozását, hadtörténeti munkák tanulmányozását jelzik. 1972. március legelején emlékezteti magát, hogy áp-

rilis elejére megígérte Nyíróéknek, azaz Nyíró Józsefnek, a Kossuth Kiadó főszerkesztőjének a „paráznákat”. Az ígélet teljesítéséről legközelebb a következő év június 8-án beszél telefonon a kiadóval, közben azonban az ugyanebben az időben, szovjet megrendelésre készülő regénye, az *Én*, Kossuth Lajos leadási határideje is nyugtalanítja. Egy hónappal előbb, 1973 májusában megállapodik a lakásán öt felkereső *Kortárs* szerkesztőivel négy-öt részlet közléséről, amihez egy tájékoztató elő-iratot kérnek tőle. Ennyit idéz belőle: „egy hazug ember iratai, aki igen sokszor..., de nem felelős a szavaiért”. A következő esztendő: kitöltetlen lapok a naplóban, Újévtől Szilveszterig. Levelek is alig. A magyarázat a kiadás dolgában sejthető, a folyóiratbeli közlések elmaradásának viszont nincs – lejegyzett – oka. Az előbbi esetben Nyíró 1975. január 17-i levele nyújt támpontot, amelyben tudatja: „a lektori vélemények összesítése alapján arra a véleményre jutottunk, hogy a kézirat néhány ponton átdolgozásra szorul, s ezért jelenlegi állapotában nem tudjuk kiadásra elfogadni”. Itt jegyzi meg a kézirat benyújtásának időpontját is: 1974. szeptember 18-át, azaz ez a naplóból kihagyott év a regény befejezésének éve volt. A *Kortárs* húzta-halasztotta a részletek megjelentetését, Kovács Sándor Iván „visszaretent tőle”, számol be Cseres *Tiszatáj* főszerkesztőjének, a kéziratot kérő Ilia Mihálynak pár nappal azután, hogy a „Kiadó is alku-dozik”. A „visszaretetés” feltehetően a megbeszélésükön is felmerült lektor – netán Nemes Dezső – véleményével lehetett összefüggésben, ám hogy a közlésre csak 1976 júliusát követő-

en kerítenek sort, azért is furcsa, mert ennek az esztendőnek az elejétől fogva nincs országos napilap, amelyik ne hozna részleteket a regényből, bátoríttatva talán attól is, hogy egy évvel korábban, 1975. április 4-én Cseres Kossuth-díjban részesült.

Úgy gondolhatta a szerző, a műve végre révbe ért, már csak azért is, mert rögtön az elutasító levél után a kiadóban tárgyal Nyíróval és Sz. M.-val (Szabolcsi Miklóssal), Falussal és egy negyedik lektorral, mielőtt átvinné a regényt és a lektori jelentéseket, vállalva az átdolgozást. A napló szerint Sz. M. „elvszerűbb, óvatosabb, nem nagyon lelkesítő [...], nem érti a mondanivalót, a szándékot – a skizofréniát”, Falus (Róbert) pedig azt hangsúlyozza: „nem lektori jelentéseket írok, inkább feljegyzéseket”. Február vége felé szokásos bujkáló iróniájával azt írja a főszerkesztőnek, hogy „a megfontolandó megfontolások alapján sallangtalanítom a fölösleges részeket, tehát tetemesen átformálok. Ennek ellenére úgy gondolom, április folyamán leadhatom, visszaadhatom a Kiadónak”. A napló szerint nem egészen így történik: csak a következő év, 1976 áprilisában adja le a regény – így jelöli – „B változatát”, majd öt hónap múlva a „végleges kéziratát”. Ismét eltelik lassan egy esztendő, míg 1977. március közepén Nyíró József a kérdésére, hogy az igazgató és a helyettese is elolvasták-e a *Parázna szobrokat*, egyenesen válaszol, mondván, „némi történelmi hitelességre vonatkozó kételyük támadt”, hogy „nem a Horthy-tisztikar apotheozisa ez? ”Ismét a naplóban rejtőzködő ironia: „Magukat igazolandó a párttörténetibe küldték Pintér Istvának elolvasandó. Határidő április 18.-ápr. 21”. Közben, megelégedve a huzavonát, Illés Endréhez, a Szépirodalmi Kiadó igazgatójához fordul, felajánlva a kéziratot, s nála is hagyva egy példányát. Az ügyintézés gyorsnak ígérkezik, május 7-ére választ vár, felbonthatja-e a Kossuthal a szerződést, hogy újat kössön a Szépirodalmival. Rá egy hétre „megbeszélés” Nyíróval, Szabó Mari szerkesztővel és Nonn György igazgatóhelyetttel délelőtt tíz órától délután háromig. „Tetemes javítani valók, még

Pintér kifogásain felül is, szerintük megoldható – legalább 20-30% elhagyást, hozzáírást javasolnak. Többször az ellenállási mozgalmat hiányolják. Végül felteszem a kérdést, vajon nem kellene-e felbontani a szerződést. Kölcsönös gondolkodási idő.” Egy hét sem telik el, Cseres feladja a „bontólevelét” Nonn-nak, aki május 31-én válaszol, a „némi késésért” a kiadó igazgatója, Rapai Gyula külföldi útjára hivatkozva. Az igazgatóhelyettes az író indoklásához, miszerint „könnyítsünk ezáltal egymás terhén”, több megjegyzést fűz. Egyrészt, hogy csaknem tíz éve örömmel kötötték meg a szerződést, biztosak lévén abban, hogy a *Hideg napok* írója „olyan művet ír a magyar hadsereg második világháború idején játszott szerepéről [...], amely hozzájárul e bonyolult korszak képének irodalmi megrajzolásához, népünk történelmi tudatának formálásához”. A „fontos történelmi időszak és a benne felidézett számos konkrét történelmi esemény miatt szükséges volt a történészlektorbevonása a történelmi hitelesség megítélése érdekében” – tette hozzá, azzal együtt, hogy remélték, „sikerül majd a történelmi események ábrázolását és értékelését hitelesebbé tenned”, és hogy kívánságaik „a történelmi hűség objektív követelményeiből fakadnak”. Végül kéri, térjenek vissza a megbeszélésükön elhangzottakhoz, ezt az író számára is célszerűbbnek tartják, „mint egy másik kiadónál újra kezdeni az értékelés bonyolult folyamatát”. Ott, a másikkal elmaradtak a bonyodalmak. Június 4-én Domokos Mátyás közli, hogy Pándi Pál volt az első lektor, s „alig emelt részletkifogást”, 20-án levélben tudatja, hogy ő is elvégezte a „szerény” lektori munkáját, s a kéziratot átadta a titkárságnak, a további „menetrendjéről” azonban semmit sem tud. Július elsején Illés Endre átadja Pándi jelentését a szerzőnek, a hírrel, hogy a Juhász fivérek is (nyilván Ferenc, a költő és Gyula, a történész) olvassák a kéziratot, 28-án tudatja, hogy az utóbbi el is olvasta. Naplóbejegyzés augusztus 19-én a kéziratról: „Módosításokkal, kihagyásokkal (Dömötör házvásárlása) leadtam D. Matyinak”. Minden rendben, hihette ismét Cseres, aki a követke-

ző esztendőben – 1978-ban – egy szóval sem említi sem a levelezésében, sem a naplójában, hogy mi van a regényével. De nem hozza szóba a szerkesztője, Domokos Mátyás sem, amikor október 22-én egy hosszabb levélben körvonalazza a rádió *Társalgó* című műsora számára készítendő (majd a *Kortárs* 1979. májusi számában közölt) pályatárs-beszélgetés részleteit, témáit. Így csak találgatni lehetne, a kézirat miért töltött még több mint másfél esztendőt vesztegár alatt (MÁTYÁS GY., 1986, 610.), hogy aztán az 1979-es könyvhét sikere legyen.

A vesztegár, bárhány évvel mérve is, a *Parázna szobrok* „kiszabadítása” mellett adott még feladatot bőven. Régebbi s újabb novelláiból válogatva megjelenik az *Itt a földön is* 1973-ban, két év múlva a „felszabadulás” 30. évfordulója „tiszteletére” szánt, a Magvető és a Szépirodalmi közös gondozásában a reprezentatív *Siratónak*, jórészt az előző kötet elbeszéléseivel, illetve három kisregénnyel (*Hideg napok*, *Búcsú nélkül*, *Ember fia és farkasa*). Közbeesik, amire a Művelődésügyi Minisztérium osztályvezető-helyettese, az irodalomkritikus Funk Miklós 1974 őszén levélben emlékezteti, hogy a *Magyarország felfedezése* sorozatba vállalta egy szociográfia megírását, havi részletekben ki is fizettek neki harmincezer forintot, s érdeklődnek, milyen stádiumban van a kézirat. Lelkiismeretesen válaszol: a Délkelet-Alföld telepített, vegyes ajkú, nemzetiségi falvainak vizsgálata volt a célja, s hogy a kötetre való, összegyűjtött és feldolgozott, ám még nem nyomdakész anyagának harmada „azokról »a népmozgásokról« ad (adna) képet, amelyek 1944 és 1947 között zajlottak le”. Tisztában van vele – írja –, hogy e három év „objektív feltárása és visszaidézése [...] nagyon érzékeny politikai érdekeket sértene”, s „nem csak a közös ügynek ártana, hanem magamnak is”. Ennek ellenére – stílris bravúr – a feladatot nem adja fel, szándéka, hogy a jövő év, azaz 1975 végéig könyvbe foglalja a tapasztalatait. Célja, noha szoríthatja a Kossuth-regény leadási határideje, elérhetőnek látszik: a *Parázna szobrok* kézírata már a kiadónál, a szociográfia történelmi pillérei pedig ott magasodnak a még a hatvanas évek utolján,

Korniss Péter fotóival kiadott *A kétszázötven éves Békéscsaba* című albumban. S ahogy ez a képeskönyv szolgálhatott (volna) a szociográfia alapjául, úgy tölthették be a regény vázlataiként, műhelytanulmányaiként a szerepüket azok a publicisztikák, emlékezések, kritikák, amelyek az *Elveszített és megőrzött képek* című kötetben láttak napvilágot.

Ennek a válogatásnak, valamint a *Játékosok és szeretők* után közzétett *Hol a kódex?* című, tárcákat, kritikákat, emlékezéseket tartalmazó könyv jellegzetességét a szerző publicisztikai munkásságához támpontokat adó művelődéstörténetész „a közösségi önismeret, önvizsgálat, önelemzés” feladatának vállalásában látta. Több darabja az író nagyregényeihez vagy azok tárgyához „közvetlen irodalomtörténeti forrásszöveg”, a tanulmány sorra veszi és elemzi azokat az írásokat, amelyek ahhoz a „döntő kérdéshez” kapcsolódnak, hogy „miért nem sikerült a magyar pozícióváltás 1943-44-ben”. A *Parázna szobrok* hősei közül az itt Makó néven szerepeltetett Mikó Zoltánnak, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága, a Kiss János irányította csoport tagjának a tragikus sorsát (az oroszok, miután jelentkezett náluk, 1945 augusztusában kivégezték) kíséri nyomon (FILEP, 2015, 76.). A két publicisztikai kötet arról tanúskodik, hogy Cseres igen tudatosan és elszántan készült a regény megírására. A *Hol a kódex?* első ciklusának első darabja, az 1969-es keltezésű *Találkozás a háborúval* a szerzőnek mint gyorsdandár tisztiiskolát végzett rajparancsnoknak a személyes emlékezése 1939. augusztus utolsó napjáról, a regénybeli helyszínnel (Kassa, Jahodna) és motívumokkal (szobrok, előbb aratópárok, majd szeretkezők). A nemzetközi helyzet, az angol–lengyel kölcsönös támogatás, a németek erőszakos követelései és fenyegetései az előadás tárgya, hiányzanak a majd a regényből ismerős konfliktusok, és hiányzik az is, hogy megannyi menekültet engedtek át a határon. A „rongyosan, kevés öltözetben, holmi nélkül”, „könnyes és könnytől üres szemmel” jövő lengyelekről szó esik ugyan, de úgy, hogy Ungvár felett, a hegyek között „őket kellett fogadnunk”. A történet mondója a szerzői tapasztalathoz képest

amennyire módosított a cselekmények menetén, bővítve körüket, a másik epikai elemet, a magyarázatot, értelmezést – vagyis lényegében a szemléletet – tekintve annyira megmaradt az író nyilatkozataiban kifejtett, kritikáiban megfogalmazott elveinél.

Ezek a később meggyőződéssé erősödő elvek a hatvanas évek közepén, a *Búcsú nélkül* és a *Hideg napok* megjelenése idején kezdtek kikristályosodni – valószínű, hogy egy szovjet monográfia, a Kossuth Kiadó gondozta ötkötetes *A Nagy Honvédő Háború története* döntő hatására. A köteteket egyenként szemlézi (*Emlékeztető férfiaknak, Hadtörténeti pótlás, A katonákról – akik megfutamodtak, Égből hulló cédulák*). Az elsőben „a közép-európai férfinépeség magyar százezei még nem szerepelnek”. A második 1941 júniusától a következő év novemberéig követi a hadi eseményeket, „szükszavúan intézi el a mieinket”. A szemlélő viszont, ki szakaszparancsnoki sorban szolgált, s ki elhatározta, „élményeimet és szubjektív vélekedéseimet alkalomadtán még papírra vetem majd”, négy katona emlékezésével idéz egymást, felelevenítve egy-két csatanapot. Az egyik katonáról fontosnak tartja megjegyezni, ami majd a regény főalakjával és emlékezes-technikájával kapcsolatos lehet, hogy „későbbi gyakorló idegbeteg számos beadványainak egyikéről” tanúsíthatja, észrevételei valódiak. A többiekkel együtt a Gordievkánál vívott harcokat eleveníti fel – „hasonló ütközetben nem volt részük még egyszer abban az évben”, fűzi hozzá a recenzens, megtoldva ezzel: „a Voronyezs alá merészkedő 2. magyar hadsereg” „1942 novemberében csak sejtheti még gyászszos jövődő sorsát”. A harmadik kötet tömör ismertetése: a 42 novemberétől 1943. december végéig terjedő időszak tárgyalásakor a 2. magyar hadsereg sorsát „mintegy ötven sorban, alig tíz oldalon elszórva” lehet megtalálni. A katasztrófa fogalmán és méretén elmélkedik, miután határozottan állítja: a hadsereg „megindulása óráitól a szégyenteljes visszaérkezése napjáig egyetlen percre sem akart győzni az ellenfélen, bármilyen bűnökbe és cselekedetekbe keveredett is közben”. Írói gondjait előadva

úgy ítéli meg, „rideg és merev volt” az a vélekedése, hogy az „igazságtalan háborúról, vesztes csatákról nem érdemes” „emlékművet állítani” az irodalomban sem. Azért hajlott véleménye felülvizsgálatára, vagyis önkritikára, mert ha a vereség, a „gyáva futás” miatt „gyalázatnak” állítja „a fegyverbe és hadba kényszerített százvezrek magatartását”, akkor ezzel megalázza őket. „Az író gondolja – hangsúlyozza – nemcsak a legnagyobb gyász megőrzése és megtartása, hanem a nép (ez esetben a katonák) gyalázatának megsemmisítése, megaláztatásának fonákra fordítása kell legyen.” És itt, e fordítással jut el olyan értelmezéséhez, amelyik a doni csatavesztést az emlékműállításra érdemes nemzeti sorscsapások között tartja számon. Érvelése: „A közös nagy elhatározás, a sorsnak ugyanúgy való értékelése, az együttes nagy megfutamodás, az ágyúk, harckocsik elhagyása, fegyverek eldobálása olyan katona-szégyen, melynek mélyén már valami egyéb jelentkezik, ugyancsak kollektív, s ami éppen nem szégyellni való, mert ellenkezője a gyávaságnak, ha úgy tetszik, a halálos sors vállalása a jelen helyett, amely ily végzetes, ily tragikus helyzetbe állította a közösséget”. Így folytatja, zárja: „Egész történelmünk s korunk bővelkedik a megörökítésre váró tragikus csomópontokban. Voronyezs feltétlenül ilyen sűrűsödési góc”. A monográfia kritikusa a negyedik s ötödik kötetet elsősorban a katonakerőlcsről szóló kitételei miatt idézi; szíven üti az utóbbinak az a megállapítása, hogy a magyar „katonák és tisztek erkölcsi állapota rendkívül alacsony színvonalon volt”. Gondolkodásukat és magatartásukat, állítja, inkább emelkedőnek, „erkölcsileg tartalmasabbnak és értékesebbnek éreztük és képzeltük”. A monográfia, vélekedik, többek között a fegyveres vagy fegyvertelen átállásra, a német csapatokkal való szembe fordulásra „noszogató”, „égből hulló cédulák” hatás-talan volta miatt ítélezhető így. Ezek azért sem váltottak ki kellő hatást, mert a katonák nem akartak „csupán fogságba esni és úgy kilépni a háborúból, hanem haza akartak menni családjukhoz, de minél előbb”, másrészt a „hitlerista csapatok kiűzését is a szovjet hadsereg feladatának tekintették”.

A Nagy Honvédő Háború története kritikájának főbb, tételszámba menő észrevételei megismétlődtek Nemeskürty István könyve, a *Requiem egy hadseregért* bírálatában. Az emlékkállításra célozva felveti, hogy a „maga nemében” első mű szinte valamennyi méltatásából „hiányoznék a három évtizedes hallgatás, tehát elhallgatás szégyene”. Egyetért a történész céljával: bizonyosodjék be „a hadseregnyi ember ártatlansága s egyúttal az is, hogy az áldozatsereg gyáva azért nem volt, tehát katonamorál szerint nem erkölcstelen”. Nyugtázza, hogy Nemeskürty „a felsőbb tisztikar, a legfelsőbb hadseregvezetés tisztességét is, elsősorban persze szakmai tisztességét is, feltételezi”. Helyesli, hogy elkerüli, ahogyan „szokták mondani ésríni”, a magyar hadsereg fasiszta hadseregeként való megjelölését. Nem volt az, nyomatékosítja, az ország legszegényebb rétegeiből tevődött össze, „olyan emberből, akik, innenső szóval, antifasiszta-jelöltek voltak inkább”. Cseresnek elmarasztaló szava alig akad, azt azonban felrója, hogy a szerző megfélemez Stomm altábornagy sorsát követni, s azét a Dömötör altábornagyét is, aki a Donnál folyt nyári csaták után, mert nem értett egyet a hadsereg odakint kitűzött háborús céljaival, lemondott, nem vállalta a felelősséget. Finom fogalmazás ez, lehetne tán szigorúbb is, hisz a könyv azt állítja a tisztikarról, hogy 1943 januárja után a „nagyobbik része nyíltan és elszántan fasiszta maradt”, „Stomm gróf” pedig, „nagy alkalmat szalasztott el a hadifogságban”. Ugyanis „módja nyílt volt, s ebben a magyar foglyok zöme is támogatta, hogy egy antifasiszta magyar hadosztályt szervezzen” (NEMESKÜRTY, 1972, 204., 210.).

A monográfia és a *Requiem...* kritikája a *Parázna szobrok* szemléleti alaprajza, szellemi alapvetése, történelmi számbavétele. A világkép eltökélten tudatos formálásáról többször beszélt a szerző. Úgy is, hogy a történelmi emlékekkel és szenvedéssel való birkózás, a háborús tragédiák „végső kérdéseit” kifejező költészetünk hozta példának, mint amelyik a prózánál sokkal tovább merészkedett elmenni: „Mert és tudott írni veszteségeinkről ártatlanságunk hitével” (DOMOKOS, 1986, 511.). Máskor azt

fejtegette, hogy „a *Hideg napok* nélkül nem lehetett volna *Parázna szobrok*”, az előbbi mindössze három napot fog át, az utóbbi viszont az 1938-tól 64-ig terjedő időszak „sokoldalú értékelése”, „ha nem is teljes világkép, de annak megközelítő teljessége”. Kiegészítése: ha az újvidéki razzia történetébe foglalt „magyar sérelem egyoldalúnak látszik, akkor ehhez a műhöz hozzá tartozik a *Bezdáni ember* és a *Parázna szobrok* is” (HUNYADY, 1986, 537.). Az utóbbi megírására az is készítette, hogy a „*Hideg napok*ban csak kevésbé árnyaltan tudtam kitérni a horthysta hadsereg tisztjeinek és legénységének magatartására”. A két regény „ikerpár” voltának szemléltetése: „úgy tartoznak össze, mint egy érme két oldala. Egyik oldalon a figura, a másikon a címer” (ESZÉKI, 1986, 650.). Az érem két oldalával példálózott a szakfolyóirat két szerkesztőjével beszélgetve is (*Történelmi és önismeret*. Honvédségi Szemle, 1984/8.), akik nekiszegezték a kérdést, úgy volna-e, hogy a *Parázna szobrok*ban „száznolcvan fokos fordulatot tett – szándékosan vagy sem –, nevezetesen, hogy a korábban említett büntudattól, a különféle vádaktól a népet megszabadítsa. Tehát a regényt annak szánta volna, hogy kimutassa: a magyar nép nem volt fasiszta, nem volt felelős a háborúért, sőt, itt érinti elég részletesen a magyar légió problémáját, és ebben az összefüggésben a hadifogságban lévő tisztek, tábornokok magatartását”. A válasz, röviden: a „száznolcvan fokos fordulat, ez úgy igaz, hogy az éremnek két oldala van”.

A példa főként a történelemszemléletre, az epikai eljárások, a cselekményépítés elemeinek, főként ezek szerkezetének a hasonlóságára céloz. Az eszmei vonások mellett – olykor helyett – a poétikaiak rajzolatára. A közös prózapoétikai jellegzetességek számbavétele talán abban a poétikus stílusú esszében a legteljesebb, amely lírai párhuzammal indít: nem tartja véletlennek, hogy a regény eseménySORA azon a vidéken, Szobránc táján kezdődik, ahol Kölcseyből „kiszakadt” a *Zrínyi dala*, eredeti címén, a *Szobránci dal*, a „hasztalan nemzeti önvizsgálatnak” „nagy, keserű vallomása”. Pár sorral odébb a mű „történetvilágának” jellemzéséhez Arany Já-

nostól kölcsönzi a „Tenni kevés, de halni volt esély...” panaszszavait, hogy aztán két motívum összehasonlító vizsgálatát végezze el (LŐRINCZY, 1985, 346–347., 351–352.). Az egyik a nyomozásé, a másik a szereplők alkalmi – azaz véletlen – kiválasztásáé. A *Hideg napokban* Bükyné léte, nem léte a keresés tétje, az alakok közötti feszültség forrása, a magánjellegű, s nem a hadviseléshez kapcsolódó konfliktusai alapja. A *Parázna szobrokban* két, összefonódó szálon is folyik – itt szó szerinti értelemben – nyomozás. A „nyomozó” Thormay Béla, a Ludovikát végzett, a frontot megjárt, 1943-tól ’46-ig szovjet hadifogságot szenvedett főtiszt, 1963-ban a néphadsereg őrnagya, akinek Bécsből egy a régi hadseregben érvényes szolgálati jegyet kézbesít a posta, politikai merényletre felszólító parancssal. Az őrnagyot izgatja, ki volt a feladó, s mind erősebb a gyanúja, hogy az csak egykori bajtársa, felettese, Tömössy volt vezérkari őrnagy lehetett. Akiről nem tudja ugyan, él-e, hal-e, épp ezt igyekezik kideríteni (s ez a másik lényeges motívum) annak a fényképnek a segítségével, amelyik úgy negyedszázada Jahodnán készült, a Csermely-völgyében, vele együtt tizennégyen vannak rajta, néhány baka, pár tiszt, köztük Tömössy, hölgyekkel. Thormay terve: tőlük tudni meg, hogy alakult tiszttársa sorsa a háború után – közben, persze, elmondhatják, hogyan az övék. Felkeresésük az utazási regények, útirajzok ismeret- és tapasztalatszerzésének leíró, bemutató epikai elemét juttatná előnybe a nyomozás fordulatai elmesélésének rovására, ha nem keveredne gyanúba maga Thormay, s a honvédelmi (s talán a belügy-) minisztérium parancsára felállított vizsgáló bizottság nem kezdené el kihallgatni, mint egy vádlottat. Lényegében: nyomozni – a nyomozó után. Két okból: mert mégiscsak ki akarják deríteni, hogy a hazafias érzelmek semmibe vételének megtorlására felszólító szolgálati jegy kinek, kiknek az agyszüleménye lehet, és mert elképzelhetőnek tartják, Thormay küldeménye. Faggatni, vallatni ezért kezdik katonaeletéről, ludovikás idejéről, harci tapasztalatairól, élményeiről – „előéletéről”. A hosszú hónapokig tartó, kihallgatással felérő beszélgetések vagy tárgyalások

során mindaz, ami Tömössy párhuzamosan zajló keresése közben saját múltjáról, háborús szerepéről emlékezetébe idéződött, önmagában nem nyújthatott védelmet a gyanúsítások ellen. Érveinek felsorakoztatásához, „védőbeszédinek” megfogalmazásához segítségre szorult – attól kért tanácsot, akiről tudta, hogy a tárgyalásokon nem vehet részt, a doni katasztrófa emberveszteségeit a hadteste feloszlátásával mérsékelni igyekvő Stoom volt altábornagytól. A hadifogságból hazakerült s itthon a háborús bűnök elkövetésének vádjával 1951-ben halálra ítélt, majd a kegyelemben részesítését követően 1954-ig börtönbe zárt tábornokot az elbeszélő arról a Stomm Marcellről mintázta meg, akit, ugye, Nemeskürty könyve erősen elmarasztal. „Marci bácsi”, ahogy Thormay nevezi, mintegy az ügyvéd szerepét tölti be a hadseregtisztikárának s legénységének az erkölcsét, egyáltalán a magyarság háborús szerepvállalását felhánytorgató vitákban. Ezek élességét, elmergesedett voltát jelzi, hogy a bizottság vezetője, Kiss ezredes a „pihent eszű vén reakcióso” közül valónak ítéli vitapartnerét, meghökkentőnek mondva, hogy a szocializmus építésének „ilyen fokán, ahol mi állunk, holmi anarchista akciókat lehetségesnek tart”. A sértett visszavágása, a fölény leszerelésének szándékával: „mi az oka, útja, módja, hogy te katonai érdemekben is gazdagabbnak tartod magad, bár puskaport legfeljebb gyakorlóterén ha szagoltál”. Az ilyen, kölcsönös ellenszenv táplálta szócsatáknak ugyanaz lett volna a végük, mint az olyanoknak, amilyent a „marxista képzettségű”, bizonyosan pártküldött Civil Vendég kezdeményez az antifasiszta hadosztály, azaz a Magyar Légiónak felállításának ügyében, hangsúlyozván, hogy szemben Stoom állításával, a mulasztásért nem Rákosi Mátyás a fő felelős. A vizsgálat vége: a következő évben augusztus 20-án Thormayt levélben értesítik, hogy „a kutatást és életének jóvátételét” „beszüntették”, nem kell többet – s itt, a zárójel mutatja, az elbeszélő elszólja magát – „a bizottság (vagy bíróság) elé” járulnia.

A vizsgáló bizottság, úgy tűnik föl, annak rendje-módja szerint elvégezte a munkáját, folyik tovább az élet a maga természetes med-

rében. Csakhogy a történetvilág mozgása, működése mind a személytelen elbeszélő, mind az alakiak szerint eddig is sűrűn vett szokatlan, nem természetes fordulatokat. Kevésbé Tömössy keresése közben, mintha a nyomozás nem okozna annyi feszültséget, mint a tárgyalás. Az előbbi a helyszínek sokféleségével is hat, az utóbbi viszont egy helyhez cövekel, térpoétikája nem sugallja sem egy épület, sem egy szobabelső esetleges otthonosságát, az idegenséget viszont annál inkább, egyetlen, kitüntetett helyével vagy inkább tárgyával, a nagybetűs Asztallal. Lehet ez „valamiféle mitikus erő megtestesülése”, ahogy egy a szerzővel folytatott beszélgetésben elhangzik, de felidézheti a szabadkőművesek páholyának oltárát, a Mester széke előtt álló asztalt, rajta a Könyvvel, jelen esetben Kiss ezredes előtt akár a Nagy Honvédő Háborúról írott monográfiával. Cseres egyetértett beszélgetőpartnerével, hogy az Asztal „kiáltóan karkai”, az „ítélőszék” helyett találobbnak tartva ezt a megnevezést (FÖLDES, 1986, 532.). Egyikük sem tért ki arra, hogy *A perre* gondol-e, ennek nyomasztóan kisszerű, kiszámíthatatlan, egyszersmind teátrális bírói gyakorlatára, olyan arctalan ítélezőkkel, mint amilyenek a nevük nincs, legfeljebb eposzba illően küllemük jellegzetes jegyével („borotvált fejű”) azonosítható katonafigurák a *Parázna szobrokban* – az ezredes s még egy tiszt kivételével.

De arctalan, önazonosságát vesztett, egyéniségét feladó, másokéval megosztó a vizsgálatnak alávetett Thormay is, aki a regény pretextusaként értelmezhető, 1973-as a *Bezdáni emberben* a skizofrénia tüneteit mutatta össze-vissza beszédével, itt viszont csapongó eszme-futtatásait ő maga a saját és mások képzeletének utánczó közvetítésével hozza összefüggésbe. „Néha már olyan szabadon kapcsolta saját sorsához a történelmet [...]– hívja fel a figyelmet a személytelen történetmondó –, mintha csupán a képzettársítások sebessége vagy lomhasága korlátozná.” Amikor az Asztalnál felróják, hogy „a jelent múltba, a múltat jelenbe siklatja”, „egyszerre él ma és tegnap”, előbb még bölcsekedik, hogy „valamennyien ezt csináljuk”, majd

az újabb támadást, miszerint „a múltat több környezetben éli át, mint lehetséges volna”, egy egyszerű kérdéssel verné vissza: „És a képzelet?” Azzal vádolják – már amennyire az ésszerűség és az emberi tapasztalatiság szempontjából a vád s vele együtt a vádlók komolyan vehetők –, hogy „öt-hat agyvelőt épít a saját fejébe, és személyes felelősségét próbálja ránk kényszeríteni”. A Civil Vendég láttelepe lényegében egy kivételes képességű, páratlan memóriájú emberről készült: „ön nem szájával, hanem agyával falta fel, ette meg s szívta fel szürke állományába, raktározta el ganglionjaiban (ti. idegcsomó, idegdúc) azt a másik három személyiséget, akinek gondolataival él, akinek életét időről időre világra közvetíti”. S mintha panasznál: „Még arról sem lehetünk persze biztosak, hogy a bekebelezett tudatok egyike-másika vajon nem létezik-e mindmáig eleven, szuverén, esetleg vegetáló emberi akaratként”. Hogy pontosan hány tudat bekebelezett be, ezen nem vitáznak, a kivülről történetmondó sem törődik ezzel – azt ellenben megjegyzi, hogy Thormay azért „cselekedhetett” így, mert – nyomozásakor – „sokat utazott, bizonyítékokat gyűjtött, fényképezett, írásba foglalta, amit aznap hallott”, majd „otthon szalagra vett elveszettnek hitt sok emléket”. A mindentudó narrátor a valószerűség, a hihetőség érdekében oksági viszonyba állít egy „nem természetes” előadásmódot – Thormay beszámolóit – a háborús idők, események „természetes” történetvilágával. A fogalompár – természetes, nem természetes – egy újabban, a 2010-es években lábra kapott irodalomelméleti, poétikai irányzat kategóriái (ld. Tóth Csilla: *Nem természetes narratológia*. Helikon, 2018/2.).

A *Parázna szobrok*ról szólva két fontos kérdés kapcsolható hozzájuk. Az egyik, hogy az emberi tapasztalatiság közvetítése mint a természetes narratológia lényege milyen epikai eljárásokat enged meg vagy tesz lehetővé, ha a nem természetes narratológia elutasítja az elbeszélésnek, a történetmondásnak mint kommunikációnak a szerepét, jelentőségét. Egyszerűbben: a múltból való beszéd értelme, hatása válhat kétségessé. A másik felvetés a tudatelmélethez köthetően – Stefan Iversentől kölcsönözve a

kifejezést – a „nem természetes elme” létének és működésének azzal a módjával függ össze, ami a mások tudatának „bekebelezését” illetően a regényben szinte tételesen fogalmazódott meg. S ami – Brian Richardson szóhasználatával – a „permeábilis”, vagyis a másik, mások hangját a saját tudatán „áteresztő” narrátor szerepét növeli meg, mégpedig akár olyan mértékben, hogy elenyészik az autonóm, egyéni tudat lehetősége, szerepe. Így eshet meg Thormayval, hogy „saját meggyőződéseként” állít olyanokat, amiket főleg Stoom Marcelltól hallhatott, vagy Tömössytől, de tán tőle sem közvetlenül, hogy „Lásd, a könyörtelen, buta hatalom milyen ostobán használja fel életünket!” Sokszor maga sem tudja, részese volt-e valamely eseménynek, vagy csak meséltek neki róla, például 1956 októberéről, amikor pár nappal meghosszabbították a „Kilián-laktanya fegyveres hatalmát”. Ilyenkor néha „csodálkozva vedlett vissza mostani énje felé”. Nemegyszer megesett, hogy az Asztalnál „össze-összesúgva találgatták a szónokló személyét”, enyhe gúnnal kérdezve, „kihez volt szerencsénk”. Előfordult aztán az is, hogy a faggatóinak – „ezek az ön mostani szavai?” – egyenes választ adott: „Dehogy! A tisztek akkori táborhangulatát, hangját utánzom, idézem!” A végén az egyetlen – bár rangjához nem méltó – feladatától, a díszfelvonulások szervezésétől is megfosztott őrnagy mindezek miatt lesz arctalan alaki narrátor. Kafkai figura, mint K. *A perben*, aki a szerző monográfusai szerint (ld. Gilles Deleuze–Félix Guattari: *Kafka*. Ford. Karácsonyi Judit. Bp., Qadmon, 2009) nem személyiség, nem alany, hanem „önmagán burjánzó, általános funkció”, a „legmagányosabb egyén”, aki a környezete „minden egyes eleméhez kapcsolódik, funkciója ezért is „elválaszthatatlan a társadalmitól és az érzékitől”.

Megkettőződés vagy hasonmások nélkül „önmagán burjánzik”, ismétli az elemzés, mintegy fogódzót nyújtva a történetvilág némely „rejtélyének” a fel- vagy megoldásához. Ezeket az író, pontosabban a regény „csalafinta” voltán merengő kritikus tűzte tollhegyére (ROMÁN J., 1979, 456–457.). Például, hogy Thormay ugyanabban az időben két, sőt több helyen is

jelen tud lenni – 1943-ban fogságba esik, és csak három év múlva szabadul, közben azonban 1944 őszén harcol a Kárpátok előterének védelmében, Budapest ostromakor meg a budai önkéntes ezred katonájaként harcol a németek ellen. Tömössy körül még több a rejtély azzal együtt, hogy – ironikus futam a kritikából – „olyan szuperhőssé vedlik végül, akihez tanulni járhatnának a szovjet kémregények elszánt fehértisztjei”. Jahodnánál ő szervezi meg az üldözöttek, lengyelek, zsidók, szociáldemokraták magyar földre menekülését; az orosz hadifogolytáborból megszökik, Bukarestbe kerül, ahonnan 1947 táján az amerikaiak hajón akarják kimenteni, ő azonban a Kárpátokban még harcolgató román fasisztákkal és ott ragadt SS-ekkel szándékszik szembeszállni. Négy év múlva Rákosi börtönében raboskodik, halálraítélt, de – „ellenállhatatlan csábító” volt világeletemben – egy smasszernő segítségével megszökik, miután annyi levelet és beadványt írt, amennyit csak bírt. A rejtélyek nem egy csalafinta író, hanem egy „nem természetes elme” szüleményei. Azéi, aki, ugye, több agyvelőt épített a fejébe, ám a tőlük kapott információkat, tényeket összekeverte, s mert nem alanyi személyiség, felettes énje híján nem ellenőrizhette a történetvilágon belüli hitelességüket. Ezt elvégezhetette volna a legmagasabb szintű beszédpozíciót betöltő szerzői elbeszélő, vagy a reflexióival, kiigazító, összefüggést teremtő megjegyzéseivel, vagy az Asztalnál mint ítélőszéknél ülők figyelmének a tévedésekre irányításával. Az erre való hajlandóság hol megvan, hol pedig hiányzik belőle. „Végzetes döntésekről lévén szó, szegjük útját képzeletünknek – inti magát arról beszélve, hogy a hadifogoly főtisztek, köztük Stoom, milyen feltételekkel vállalták volna a Magyar Légión megalakítását.– Pányvát vetünk Thormay fantáziájára, aki ezúttal is kész lett volna kiegészíteni a teljességgel hiányzó adatokkal a hitvány, kézzel fogható tényeket.”

Hogy ezeket a hitvány tényeket kiegészítő, a fantasztikusirodalom-jellegzetesség epikai eljárásaként a valóság és a képzelet területét nem elválasztó, hanem összekapcsoló, egymásba „áttüntető” látomásosság nem érvényesül kö-

vetkezatosan, az valószínűleg a választott szerkezeti formának, az ikerregénynek tudható be. Ugyanakkor ezt a struktúrát szinte kikövetelték a természetes és a nem természetes elmék, a maguk elbeszélsmódjával s az általuk megjelenített valóságanyaggal. Azzal, amelyiket a szerző vagy ötezer oldalas gyűjteményből válogatott, és azzal, ami „saját élmény”, az elmondottak harmada (HUNYADY, 1986, 538.). Az előbbieket – történelmi források, had- és diplomatatörténeti írások, különböző dokumentumok – az objektivitás igényét támasztották. Az utóbbi a személyességgel, az önéletírás szubjektivitásával a hitelességét. Cserestől tudható, hogy szakaszarancsnokként, a gyorsadtest kötelékében részt vett a Szovjetunió elleni első támadásban, 1944-ben hadnagy volt, amikor Asztalos István erdélyi íróval, a kalandjaikat az Író a *Hadak útján* című emlékezésében meglevenítő barátjával Kisújszállás környékén megszökött. Mérlegre kíváncszott az ő szerepe, az 1938 végétől rövid megszakításokkal ötvennégy-ötvenhat hónapig tartó katonáskodása alatt viselt felelőssége, miközben egy nemzet háborús szerepe, felelőssége volt a nagyobb tét. Az ikerregénnyel olyan epikai keretet lehetett kialakítani, amelyben e kettős – személyi és nemzeti – érdekelttség a maga megfelelő módján – vallomásosan és dokumentumszerű tárgyilagossággal – fejeződhet ki. A regény két részének cselekmény-, idő- és térelemei szorosan összefügghetnek, kiegészíthetők és módosíthatják egymás szerepét. Ugyanakkor mindkettő megáll önmagában, külön is szervezett világ. Az első rész a valóságillúzió erős megteremtésével, a cselekménynek a nyomozás hozta bonyodalmaival, eseményeinek színes, kalandos fordulataival. A második rész a valóságillúzió feladásával, a fantasztikum retorikai alakzataival, az egyszerre képzeletbeli s valóságos tárgyalás szellemi izgalmával, a gondolati mozzanatok, eszmefuttatások esszéisztikus közlésével. Az A rész 1939-cel kezdődő cselekményidejébe beleférnek az olyan, az elbeszélő jelenre utaló töprengések is, mint a Kennedy halálával vagy Ciprus jövőjével kapcsolatosak, az utóbbi esetben azzal a keserű felismeréssel, hogy Cipru-

son száztizennyolcezer törökért folyik évek óta a „hercehurca”, s ha az ENSZ urainak eszükbe jutna „a mi magyarjaink sorsát” hasonló szinten képviselni, akkor „harmincszor annyi energiát kellene bevetniök”. A B rész az „érzéksalódás”, „memóriacsúszás”, „emlékezettévesztés” révén, vagyis a nem természetes elme működésének következtében a világháború eseményei közül a magyar szempontból meghatározó jelentőségűeket, a nemzet sorsának alakulásában döntő szerepűeket igen részletesen, aprólékosan idézi fel, a hangnemi változatosságában a bajtársiasság érzelmi megnyilvánulásaitól az erőszak, megalázás érzéketlen elviseléséig, a „rémálmok álmoskönyvének” (MEZŐ, 1981, 107.) dermesztő képeiig.

Három kulcsfontosságú eseményhez tér vissza a szerzői elbeszélő irányította s az alaki – Thormay – felidézte emlékezet: a Csermely-völgyében játszódóhoz, a Don-kanyarban történetekhez, majd a Tordán lezajlottához. A három epikai csomópont jelentősége és jelentésepersze különbözőkégyemástól. Az első mint egy romantikus történet centruma s mozgatója tűnik föl, amely köré kezdetben a „szép élet a katonaelet” hangulata szövődik, holdfények látványával, vízcso bogások, erdők neszével, az érzékeknek olyan mámorával, amit majd a szerelmi találkák testesítenek meg. Szinte csak Tömössynek a szlovák őrnaggal, Petracekkel a magyar–szlovák viszonyról folytatott vitája töltődött meg politikai tartalommal – az eszmecserét pedig az kényszerítette ki, hogy az 1939. március közepén Kárpátalja megszállásával magyar kézre került Ung-völgyi vasút vonalán a magyar hadsereg a biztonság érdekében lehasított, vagyis megszállt az önálló Szlovákiából pár kilométeres sávot. A vitázó két tisztén kívül a hely és a helyzet csak hétköznapi embereket juttat szerephez, a történelmi személyiségeket távol tartja, mintegy annak bizonyosságául, hogy a segítségnyújtás, az áldozatvállalás nem számított kivételes tettnek. „Egyetlen európai ország sem tett tán annyit a lengyel nép érdekében akkor, mint a magyar” – fogalmazódik meg utóbb a fényképen megörökítették véleménye. A „bűnök és sebek minden napjára, minden órájára”

való emlékezés, az idillek, romantikus élmények megszűnése, a tragédiák sejtelme, a halálfélelem, a leküzdhetetlen hiábavalóság-érzés a felelősség- és kötelességtudattal, a katonai eskü betartásának morális parancsával párosulva: ez jellemzi a Don-kanyarral kapcsolatos, az ukrán területek megszállásával kezdődő s a magyar hadsereg szétverésével végződő háborús események „színre vitelét”. A harci jelenetek sorából először is kitűnik a szovjet monográfia kritikájában is kiemelt gorgyievkai csata, a túlerőt tapasztalván a vereség előérzetével, amit csak fölerősítenek az ottcsihai, hrenyikói „hideg napok”. A Szobránc közeli segítségnyújtás büszkeségét az önmarcangoló kételyváltja fel: „vajon a magyar nép, a magyar katona a második világháborúban nem tehetett mást, mint amit tett? És többet? Többet nem tehetett volna?” A múltvallatás ráirányítja a figyelmet a nemzet vezetőinek, neves férjfiainak – éltek Budapesten vagy Moszkvában – a felelősségére. Így kerül az emlékezésfényébe az utóbb öngyilkosságba menekülő, előbb azonban (a fikció szerint) az angolokkal Londonban tárgyalni szándékozó Teleki Pál. Így a szovjetunióbeli Magyar Légión megszervezésétől elálló, a hadifoglyok szándékait „a nemzetet egy Moháccsal súlyosbított Trianon várja” „ígéretével” leszerelő, a „magyar fasiszta nép” vádját hangoztató Rákosi Mátyás. Az utóbbi fenyegető ítéletről Cseres fontosnak tartotta tudatni, hogy „dokumentumok alapján került a regénybe”, teljesen hiteles tehát (FÖLDES, 1986, 533.). S ha korábban, a Jahodnánál és a Donnál történekkelpárhuzamosan a magyar és a szovjet politikusokon kívül csak egyetlen más nemzetiségűről folyt eszmecsere, a csehszlovák külügyminiszterről, illetve köztársasági elnökről, Benešről, a harmadik csomópont, az 1944. szeptemberi-októberi tordai harcok leírása szükségszerűvé tette Roosevelt és Churchill ekkori szavainak az idézését is, a szereplők által is bizonytalanságban hagyva a hitelességüket illetően. A háború eleji Csermely-völgyi példamutatóan bátor tetteket miért s hogyan követi a háború végén az értelmetlen, önpusztítóan hősiesség helytállás Tordán – a regény ezt az eszmei ívet

rajzolja ki. A kalandos emberszöktetések, parázna szobros játékok tragédiákba csapnak át, a népek egymás ellen való kijátszásába. A „Mit segítettünk más nemzeteknek?”, a „Tehettünk volna-e többet önmagunkért, becsületünkért?” sanyargató gondjai után a „Mit tettek mások az érdekeinkért, miértünk?” panasszal fölérő kérdése következik. A válasz nem csupán Beneš már-már mitikus ármánykodásából, magyarrelles fellépéseiből olvasható ki, hanem abból a roosevelti tervből is, amely a Dunántúlt, Budát az adriai partraszállás után Ljubljana felől gondolta elérhetőnek s felszabadíthatónak. S a háborús propaganda ugyancsak az amerikaiak „óhajaként” hirdette, amikor már elveszett szinte egész Erdély, hogy a magyar csapatoknak be kell hatolniuk Dél-Erdélybe, feltartóztatni a román és (nyilvánvalóan) a szovjet csapatokat, mert „a fegyverszünet percében elért harc vonal lesz a béketárgyalás napján a tárgyalási alap”. Miféle „hiteles helyről” hallott hír volt az is, micsoda ámitása a katonáknak, hogy Churchill egy bajor-osztrák–magyar katolikus állam, királyság tervét dédelgeti a háború utánra. Az alaki természetes megszólalások számonkérők, keserűek. Különösen annak fölemlegetésekor, hogy Románia 1944. augusztusi kiugrása után hiába követelte az Erdélyi Magyar Tanács a fegyverszünet azonnali megkötését, s hiába tiltakozott Horthynál is minden katonai akció ellen, amely Erdélyt hadműveleti területté teszi – a Moháccsal súlyosbított Trianon „ígérete” teljesült be.

A *Parázna szobrok* a két elbeszélő – a szerzői és az alaki – egymástól eltérő beszédmódja miatt is így csúszik át háborús kalandregényből had- és diplomáciatörténeti esszébe, lebegve-egyensúlyozva fikció és valóság között, regényesítve a dokumentumokat és dokumentarizálva a kitalált, képzeletbeli, fantáziaszülte fordulatokat. A fikció és a realitás köztes közegében mozogva a személyi, nemzeti és nemzetközi ügyek, események hatásának és érvényességének a határait is bizonytalanul, nem mint éles elválasztó vonalakat húzza meg. „Vizsgálódásunk jellegét bizonyos körülmények között nem mi döntjük el, nem is ön, hanem pusztja jelenléte” – hangzik

az asztali figyelmeztetés. Ezzel is arra ösztönözve az olvasót, hogy ki-ki vesse föl magának a nemzeti és az egyszemélyi felelősség kérdéseit, építse föl magában a múltat, a történelmet. Mégpedig annak az életszemléletnek a jegyében, amely – ahogy ezt Jan Assmann fogalmi apparátusát használva a Jókai prózájának emlékezésalakzatairól és lélektani reprezentációiról szóló monográfia elemzi (BÉNYEI P., 2018, 125.) – a kollektív identitást mint „a társadalmi hovatartozás tudatát” középpontba állítva a „közös tudásban és emlékekben való osztozást” mintegy feladatként, célként jelöli meg. Két tudásforma, a normativitás és a formativitás közül a *Parázna szobrok* esetében az utóbbi játszik meghatározó szerepet, amennyiben főként az Asztal körül elhangzó beszédek segítik mind az egyéni, mind a közösségi önmeghatározást, felelnek a „kik vagyunk?” kérdésre. A szövegek – Assmann szavaival – „identitásbiztosító tudást közvetítenek, és közösen »lakott« történetek elbeszélésével motiválják a közösségi cselekvést”.

A regény fogadtatástörténetében elvéve ha van olyan kritika, amelyik ne hangsúlyozná ezt a motiváló, ösztönző szerepet. Jellemző, hogy a drámaáldozatáról, pontosabban ennek előadásáról írott szigorú kritika is a „nemzeti identitástudat” zavarának vagy hiányának felszámolása miatt méltatja, mielőtt szóvá tenné, hogy a bemutató nem tudta elkerülni „a verbalitás veszélyét”, a szereplők jellemét nem a cselekvésükből lehet megismerni, hanem „nagy részt csak abból, amit elmondanak magukról, s ahogyan elmondják” (KISS E., 1983, 6–7.). A *Népszabadság* recenzense szerint a mű „vitathatóságában is lebilincselő, imponáló”, „a nemzeti önismeret szempontjából kétségtelesen fontos regény” (FÓNOD, 1982. máj. 9.). Ugyanitt korábban egy könyvszemle keretében a tömör minősítés: „Az ikerregény formával Cseres megtalálta a magyar második világháborús közös élmény (és saját élmény) optimális alakját. A *Parázna szobrok* nagy regény!” (BATA, 1979. jún. 12.). A szerkezet dicsérete másutt részletesebben: a könyv az író eddigi életművének „betetőzése”, „nagyvonalú gondolkodói, történelemábrázolói és alkotói

szándékot valósított meg, s ehhez hallatlanul modern és alkalmas formát talált”. Az ismerető úgy tekint a könyvre, mint „irodalomtörténeti jelenségre”, biztatva és bizakodva, hogy akik Cseres után „merészkednek az »örvényes« témához közelíteni, iránytűjük, vízvázasztójuk és eligazító térképük lesz” (ISZLAI, 1979, 5.). Szintén a struktúrával való sikeres kísérletezés igazolása: a szerzőt „araszoló »sültrealistának« vélhette bárki első művei nyomán – a *Parázna szobrok* szerkezeti modernsége, regényeinek zaklatott belső ritmusa, szemszövgváltó szerkesztési elvei a legizgalmasabb formabontók közé sorolják” (NÁDRA, 1988. ápr. 30.). A *Magyar Hírlap* lelkes méltatást közöl: „Cseres eddigi alkotói tevékenységének csúcса, a bartóki, József Attila-i örökség megvalósítása a magyar prózában” (SZABOLCSI, 1979. jún. 17.). Az Élet és Irodalom szemlélője úgy látta, az író a „tények és összefüggések keményebb kötése izgatja: a történelmi válságon túljutott haza tisztességének reménye” (BERKES, 1984, 13.). Lírai hevületű méltatás: a könyv „olvasása engedményt nem ismer, laza figyelmet, gyenge kötődést nem tűr, de a befogadásra hajlamos tudaton keresztül nemzeti önismeretünk új faragású építőköve lehet” (SOLYMOS, 1979, 141.). Két vélemény, ugyanattól az irodalomtörténésztől: „az utóbbi évek e tárgyban egyik legfontosabb, mértékadó könyve” (KULCSÁR SZABÓ., 1979, 1324.). És: „a nagyepikaivá szélesedő új regényforma az 1979-es *Parázna szobrok*ban aknáztta ki legmélyebben a maga poétikai lehetőségeit. Két, egymástól független, de egymást mégis feltételező történet keresztutalásos rendszerében bontakozik ki [...] a második világháború legtragikusabb magyar vállalkozása”. A doni offenzíva története „dokumentumok felhasználásával, elmélyült lélektaniséggel teljesedik jelen érdekű történelmi regénnyé” (KULCSÁR SZABÓ, 1993, 88.).

Az elemzők között talán csak egy található, aki a regényt a *Hideg napok* mögé állította, mert számára ez „nagyobb élmény” volt (LŐRINCZY, 1985, 356.). Néhányan az élményhez kötötték az országot, a nép háborús szerepvállalásával kapcsolatos politikai-ideológiai véle-

ményüket, akár figyelmeztető szándékkal, akár fenntartásaikat hangoztatva. Volt, aki „jelentős alkotásnak” értékelte a regényt, noha szerinte „nehéz a fasiszta állam fasiszta hadseregének reális emberi és politikai arculatát úgy megrajzolni, hogy az ne hassék valamiféle mentegetésnek”, ezért a mű „kérdéseinek rendjéből nem alakul ki teljes harmóniájú művészi kompozíció” (ZAPPE, 1979, 32.). Ezen a nyomvonalon halad az a bíráló is, aki úgy véli, „az immár kiteljesedett életműví magyar író azt mutatja fel, hogy demokratikus hagyományok híján miként fulladnak kudarcba a honmentői igyekezetek”. Állítása igazolásául azt a „neves diplomáciatörténészt” idézi, aki úgy vélekedett, a környező országokhoz képest „nálunk volt a legnehezebb összekapcsolni a nemzeti célokat és az antifasiszta küzdelmet”, tételes fogalmazásában: „Nálunk a nemzeti érzés kevés volt az antifasizmushoz, ehhez legalábbis demokratának kellett lenni” (ZÖLDI, 1979, 34.). Hogy nemcsak a fasizmus–antifasizmus tengelye körül forgott a világ, ennek megtárgyalására Simonffy András kollázsregénye, a *Kompország katonái* adott alkalmat a szerzőn kívül Béládi Miklósnak, Erényi Tibornak, magának Cseres Tibornak és az immár megnevezett diplomáciatörténésznek, Juhász Gyulának is (ld. *Kompország katonái*. Életünk, 1982/1.) Kapóra jött, hogy Juhász tételét Simonffy is idézte, Erényi hosszan érvelt emellett, hogy kritizálta is. Hiszen a regény antifasiszta vagy anti-hitlerista szereplői között sokan voltak olyanok, akiket nehezen lehetne demokratáknak nevezni. Névvel egyvalakit említ: Bethlen Istvánt, az olyan magatartási formája miatt is, amely ismeretei alapján elég széles körben jellemezte az akkori hadsereget, a fegyveres erőket, az államapparátust. A „bethleni attitűdöt” képviselte az egyházak számos vezetője is. A történész külön hangsúlyozza: „a hitleristákkal és a nyilasokkal konzervatív és keresztény vagy polgári humanista oldalról is szembe lehetett szállni”. A vitában szóra bírt Cseres nem ironizált azon, hogy regényének a fasizmus ellen a moszkvai íróasztaluknál küzdő, illetve a hadifogoly magyar tábornokokat a légió szervezésére s antifasiszta harcra buz-

dító alakjai, élükön Rákosival mennyire voltak honmentők, miközben és miután demokratáknak (is) vallották magukat, a népi demokrácia alapjai lerakóinak és megszilárdítóinak. Az író inkább magával, mintsem társaival vitázva azt vetette föl, hogy az ország jövőjének a stabilizálását vagy jobb jövőjét nem a háború sikeres fordulatai jelentették volna, hanem a diplomáciai előkészítettség. Negatív eszményképét, a konzervatív, „idült polgárt”, Beneš-t állította példának: a diplomáciai apparátusával még állam nélkül is meg tudta teremteni a csehszlovák államot. Fordulhatott volna-e másfelé a háború kereke, jóra, jobbra a magyarság sorsa, ez a magja annak a tépelődésnek, amely végül úgy zárul, hogy Cseres regényének „legfontosabb, bőségesen dokumentált, árnyaltan és pontosan kifejtett üzenete”: „a külső és belső kényszerek végzetesen szoros hálójában vergődő magyar tisztek, magyar katonák számára nem voltak kedvező alternatíva” (MEZŐ, 1981, 106.). A regény csalafintaságain élcelődő kritikus a könyvet „gyógyító orvosságként” raktározza el, mint amelyik segít felismerni s tudatosítani, hogy a magyarok „nem hitványságuk miatt nem fordultak Hitler ellen” nagy számban. Hanem mert „nem engedték őket. A magyaroknak ugyanis – az előre eltervezés szerint – a háború végén jogfosztottan, érdemek nélkül kellett leülniük a béketárgyalások asztalához” (ROMÁN J., 1979, 458.). Végül ismét két regény párhuzamba állítása, avagy ama érme két oldalának bemutatása: a *Parázna szobrok* „nem fogható fel úgy, mint Cseres bűnbánó Canossa-járása, sokkal inkább folytatása, meg persze más oldalról kiegészítése a *Hideg napoknak*”. Amire a könyv figyelmeztet, tanít: „Le kell számolni az illúziókkal, az önmentegésekkel, de nem a nemzeti méltóságtudat lerombolása árán” (BÉLÁDI, 1983, 527.).

Mintha az irodalomtörténész intelméhez csatlakozna óhajlásával a regény írója: „munkámnak legyen társadalmi, sőt nemzeti funkciója (feladata), s még azt is igénylem, hogy ezt a minőségemet irodalmi, esztétikai értéként is mérlegelje az olvasó” (DÉRCZY, 1986, 576.). A cél, a vágy: egymásra találni „a közös identitásban”.

Felhasznált szakirodalom:

- Bata Imre: Parázna szobrok. Népszabadság, 1979. június 12.;
- Béládi Miklós: Helyzetkép. in. uő: Válaszutak. Bp., Szépirodalmi, 1983;
- Bényei Péter: Emlékezésalakzatok és lélektani reprezentáció a Jókai-prózában. Debrecen. Csokonai könyvtár, 2018;
- Berkes Erzsébet: Parázna szobrok. in. uő: Pillanatképek. Bp., Szépirodalmi, 1984;
- Bertha Bulcsu: A kamera előtt. in: Cseres Tibor: Perbeszéddek és párbeszéddek. Bp., Szépirodalmi, 1986;
- Dérczy Péter: Regényelméleti megfontolások nélkül... in: Cseres Tibor: Perbeszéddek és párbeszéddek. Bp., Szépirodalmi, 1986;
- Domokos Mátyás: Háborús téma és írói felelősség. in: Cseres Tibor: Perbeszéddek és párbeszéddek. Bp., Szépirodalmi, 1986;
- Eszéki Erzsébet: Story vagy history? in: Cseres Tibor: Perbeszéddek és párbeszéddek. Bp., Szépirodalmi, 1986;
- Filep Tamás Gusztáv: Kódexek, perbeszéddek. Kortárs, 2015/11;
- Fónod Zoltán: Regény a nemzeti önismeretről. Népszabadság, 1982. május 29.;
- Földes Anna: A Parázna szobrokról. in: Cseres Tibor: Perbeszéddek és párbeszéddek. Bp., Szépirodalmi, 1986;
- Hunyady Judit: „Az irónia felold...”. in: Cseres Tibor: Perbeszéddek és párbeszéddek. Bp., Szépirodalmi, 1986;
- Iszlai Zoltán: Parázna szobrok. Könyvvilág, 1979/5;
- Kiss Eszter: Drámai regény – epikus színház. Színház, 1983/4;
- Kulcsár Szabó Ernő: A magyar irodalom története 1945–1991. Bp., Argumentum, 1993;
- Kulcsár Szabó Ernő: Parázna szobrok. Kortárs, 1979/8;
- Lőrinczy Huba: A sztochasztika kihívása és csapdái. in. uő: Fénytörés. Bp., Magvető, 1985;
- Mátyás Győző: Írók és közélet. in: Cseres Tibor: Perbeszéddek és párbeszéddek. Bp., Szépirodalmi, 1986;
- Mező Ferenc: Végzetes kényszerek hálójában. Új Írás, 1981/7;
- Nádra Valéria: A nemzeti önbecsülés krónikása. Magyar Nemzet. 1988. április 30.;
- Nemeskürty István: Requiem egy hadseregért. Bp., Magvető, 1972;
- Román J. István: Csalafinta regény – gyógyító orvosság. Új Látóhatár, 1979/5-6;
- Solymos Ida: Parázna szobrok. Jelenkor, 1979/12;
- Szabolcsi Gábor: Parázna szobrok. Magyar Hírlap, 1979. június 17.;
- Zappe László: Parázna szobrok. Kritika, 1979/7;
- Zöldi László: Áldozat-e a bűnös, bűnös-e az áldozat? Napjaink, 1979/9.

Ezüst György kiállítása elé¹

Amikor legutóbb 2005-ben találkoztam ugyanitt Önökkel Ezüst György kiállításának megnyitásán, akkor még a tisztelt, szeretett művész is velünk volt. Fájdalmas tény, hogy most nélküle kell állnunk a képei előtt.

Hatalmas, több szempontból is elemezhető festmény-, szobor- és grafikai anyagot hagyott hátra, aminek csak keskeny szelete ez a mai válogatás. Számos kiállítása volt itthon és külföldön is. Köztük az első itt a Múzeumban 1961-ben, és életében az utolsó is Békéscsabán, 2010-ben a Jankay Galériában. Két megjelent (1998, 2004) és egy kéziratban lévő monográfia dolgozta fel munkásságát. Emellett a svájci Davos környékén festett képeiről mintegy másfélszáz kitűnő fotografiát közölt a Magic Glória Kiadó 2010-ben.

Alapvetően kísérletező művész volt. Dolgozott két és három dimenzióban, különböző technikával és kifejezési formával. Többféle stílust adaptált, többet egyidejűen is használt, a korábbiakhoz rendre visszatért. Sokrétű, gazdag munkásságának talán egyetlen állandó kritériuma az a forrás, ahová termékenyítő ösztönzőként mindig visszatért, s ahonnan egy-egy új irány vonzásában újraindult: Békéscsaba. A szülők, nagyszülők környezetében töltött első évtizedek, az érzékelési tapasztalások, az érlelődő tudatosulás, azonosulások felfedezése a szülőföldhöz kötötte és köti mindmáig. Ide nyúlnak vissza a látványt reálisan követő illetve geometriai elemeire redukáló képei ugyanúgy, mint ahogy forma- és színasszociációkra építő expresszív absztrakciói. Ide vezethetők vissza szurreális-jelképes képzettársításai, fogalmi és tárgyi elemei.

Ezüst György az 1983-ban Békéscsabán rendezett kiállításának megnyitóján (fotó: Martin Gábor)

Ezüst ősei a török utáni népvándorlással sodródtak a Felvidékről Békéscsabára. Itt született a művész 1935-ben és itt végezte iskoláit is. Felsőfokú tanulmányait a budapesti Pedagógiai és az egri Tanárképző Főiskolán, valamint a Képzőművészeti Főiskolán folytatta, ahol 1971-ben diplomázott. Élete első harmincöt esztendejét szülővárosában élte,

1971-ben költözik feleségével Budapestre. Ekkor festi félalakos portréját, amely a csabai Nagytemplom előtt emelt fejjel, zsebre vágott kézzel mutatja, aki boldog gyermek- és kamaszkorát, pedagógiával, közéleti tevékenység-

¹ A 2022. január 20-án a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban elhangzott megnyitószöveg szerkesztett változata.

gel mozgalmasság pályakezdő éveit maga mögött hagyva indul új egzisztenciája felé. (Öntudatos önarckép, 1971)

A hetvenes évek közepére körvonalazódnak, érlelődnek meg azok a stílusjegyek, amelyek művészetét lényegében meghatározzák. Már a korai kritikák kiemelik Ezüst sajátos térlátását, képkivágását, expresszív színérzékét. Képeinek mozgalmasságát, széles ecsetkezelését, szerkezetes festésmódját. Családfakutatói, identitáskeresése révén összegyűlt emlékek, családjának ráöröklött szellemi és tárgyi hagyatéka valamilyen formában sorra megjelennek képein. Egy idő után azonban csendéletszerű elrendezésük kevésnek bizonyul. Az emlékképek oly sokfélék, s annyi mindent jelentenek számára, hogy reális természetű ábrázolási módszerrel képtelenség egyidejű érzékeltetésük. Rájött viszont, hogy ha az emlékezés mechanizmusa vonalán osztja a teret, egyszerre láttathatja mindazokat a dolgokat, amelyek számára egy-egy eseményhez, dologhoz, személyhez, helyhez kapcsolódnak. Mindazt, amit számára a tárgyaival együtt a múlt jelent, egymáshoz tapadt, személyiségén átszűrődött foszlányaival, szellemi és érzékelési emlékeivel, képtörödékeivel. Az így szétválasztott, „emlékmezők” tereibe helyezte az emlékekre utaló motívumokat, egy kompozíción belül többféle időt, helyszínt is érintve.

Talán a gyerekkor, a valamikori vidéki élet, a boldog emlékek nosztalgiája táplálta művészetének ezt a vonalát. Megjelentek vásznain szüleit, nagyszüleit jelző alak- és arcrészletek, az őket, életmódjukat jelképező eszközök, a Békéscsabáról Pestre magával mentett, megőrzött népművészeti darabok. Minden valószínűség szerint ösztönösen talált rá azokra a kompozíciós megoldásokra, amelyekkel ezeket a számára múltidőző, gazdag asszociatív tartalmú jelképeket festménnyé formálta. Kísérletező időszakától kedvelte a képtér geometrikus tagolását, amelyet kitűnően tudott alkalmazni a különböző naturális elemek, asszociatív jelek kiválasztására. Ez a fajta kompozíció

viszont eleve kizárja a reneszánsz perspektívát, önmagától adódott tehát, hogy a számára fontos dolgok szubjektív hangsúlya döntse el a motívumok méreteit, a dolgok térben egymás mellé vagy fölé rendezését.

Lehet, hogy Ezüst György képein az asszociatív tartalmú részletek, jelképi értékű tárgyi elemek, a csupán színekkel vagy jelentéshordozó motívumokkal kitöltött geometrikus mezők képpé szerveződésében a művész belső ösztöne munkált. Lehet, hogy véletlenül talált rá arra a képi megjelenési formára, amely a népművészet ábrázolásaiban is működik. Mindenesetre a népköltészet „szimbolikus szürrealis” vonatkozásainak a magyarázatavisz legközelebb Ezüst György képszerkesztésének, egymást követő motívumainak megértéséhez.

Lükő Gábor 1942-ben kiadott, *A magyar lélek formái* című opuszában² a népi szürrealizmusra-szimbolizmusra vonatkozó fejtegetései érvényesek a képzőművészet némiképp hasonló produktumaira is. Lükő Gábor vállalkozását teljes egészében a magyar népművészet, népköltészet jelképrendszerének szenteli. Forrásait, előfordulásait történetileg is elemezve a „jelentést” értelmezi a magyar, sőt rokonnépeink népköltészetének jelképei mögött. Fejtegetése nyomán érthetővé válnak a szimbólumok, metaforák ugyanúgy, mint ahogy egyértelműek a keresztény kultúrkörben élők számára a keresztény ikonográfia attribútumai. „Lükő Gábor műve az egész folklór művészetet igyekezett egységbe fogni, s megfejteni egységes szimbólum-rendszerét. A nyelv analógiájára megkülönböztette a *jelet*, amely lehet *szó* vagy *kép*, sőt mint leírásából kiderül *hang* és *gesztus* is; a jel *jelentését* amely mindig konkrét és egyetlen tartalma a jelnek; s végül ennek művészi transzpozícióját a *szimbólumot*, amely csak laza szálakkal kötődik magához a jelentéshez, de ennél sokkal *egyetemesebb*, áttételesebb. *Jel-jentés-szimbólum* viszonya tehát az, amelynek feltárásával megoldható és értelmezhető a magyar népművészet.... *A jelképek rendszert alkotnak, s ez a művészet nyelvének mondattana, amely*

2 Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*. Budapest, 1942. 5–6.p. Reprint kiadás Pécs, 1987.

már valóságos, beszélt nyelv, s amely közölni tudja az igazi tartalmat. *Jel-jelentés-szimbólum-szimbólumok rendszere az az egység, amely valamennyi népművészeti ágazatot illetve folklór-művészetet jellemez....*” írja dr. Szabó László néprajzkutató Lükő Gábor munkásságáról írott tanulmányában.³

Lükő Gábornak a jel-jelentés dialektikájára vonatkozó fenti megállapításai nemcsak a népművészetre érvényesek, de mindenfajta jelképes kifejezésben megnyilvánuló, strukturálható alkotói produktum rendszerezésére, értelmezésére is. Így esetünkben a képzőművészetben akár egyetlen művész munkásságát elemezve: motívumkincsből azaz jeleiből, szimbólumaiból visszafejthető a jelentés, az asszociációk sora, vagyis a műveket ösztönző eredeti jelentéstartam. Az előzmények után konkrét példára térve; Ezüst György művészetében Lükő Gábor vizsgálati módszerével szeretném közelíteni a jel, jelentés, szimbólum összefüggéseit. Ezüst példája önként kínálkozik, erőteljes népművészeti ösztönzésű festményei mind tárgyi motívumaikat, téri elrendezésüket, mind kompozíciójukat tekintve „szürrealisztikusnak” hatnak. Legalábbis a képeken megjelenő elemek *nem nélkülözik a logikus tartalmakat, de a valóságban, ebben a konstellációban nem léteznek.* Nem véletlen a népművészet mélyebb hatása Ezüst művészetében, mivel szinte gyerekkora óta nemcsak a tárgyakkal, de a szokásokkal, a folklórral is együtt él. Ám ha Lükő Gábor szemléletével tekintjük át Ezüst műveit, kitűnik, hogy a művész munkásságát sokkal mélyebben befolyásolta a népművészet, mint ahogy azt az első rátekintésre gondolnánk. A közvetlen hatás természetesen a festett ládák, faragott-festett tékák, korsók, butellák, tálak, feliratok konkrét képi megjelenésében mutatkozik. De nyilván ösztönösen, mint ahogy a népművészek alkottak, átvette a művész mindazt, amit Lükő Gábor a népművészetben jellemzőnek ítélt. „A jelképi értékű motívumok asszociatív tartalmú jelentését, a naturális és geometrikus formák egyidejű jelenlétét, összerakó-mel-

léndelő szerkesztésüket, az aszimmetrikus kompozíciót, a melléndelő térszemléletet, az ábrázolásban az aránytalanságot.”

A népköltészet szimbolikus-szürrealisztikus képalkotó módszere elsődlegesen azokon a kompozíciókon követhető, amelyeknél Ezüst korábbi csendéleteinek butella figuráit kelti életre. Pörgekalapos legénykéje szélessávú mezőkön szívja pipáját a Régi idők emlékében, Karcúdereké menyecskeje napfényes délelőttön útra kél, hogy piros tetős tanyája ajtajából nézegesse tükörképét a kertaljában csörgedező patakban *Kis tanya* képén. Holdfényes nyári éjszakán fehér falú háza előtt búcsúztatja este újra visszatérő butella lovasát az *Egy nap változásain*. Ahol a nap és a hold, a hajnal és az éj a lilás derengésből a kék-fehér reggelig, a tüzes sárga delelőn át a vöröslő alkonyulatig egymást követve cserél helyet.

A művész egyik fő erőssége képszerkesztésében rejlik. A képen megjelenő motívumok, tárgyak, figurák viszonya, a többféle nézőpont, változó terek és idők egymásmellettsége adja munkái szürrealitását. A képek elemei, jelképei azonban csak annyiban realitáson túliak, amennyiben a művész felvetette konstelláció a valóságban nem létezik. Ezüst a színekkel is szabadon bánik, elsősorban a kifejezni kívánt hangulat, a kapcsolódó érzelmek bonyolult szövevénye fejeződik ki színkezelésében, a színek hangsúlyában.

Ezüst művészetében a képtér különböző méretű, formájú kontúrral vagy másként különválasztott mezőkre bontása a szerkesztési jellemzők közé tartozik. Hol erőteljesebben geometrizál, mint a *Falu* vagy a *Falusi vásárnap* esetében, hol pedig naturális motívumokkal kitöltött „emlékmezőként” használja a különválasztott síkokat, mint például a *Nagyanyám* képén. A négyszögekre osztott képtér előtt talán a hely és az idő megidézésére egy festett láda zöld-piros foltja, egy faragott szék ívelt támlája, egy asztal síkjának részlete látható. Kis darab kenyérral, mázas korsóval, csupán asszociatív jelekként, hangulati körítésként.

3 Dr. Szabó László: A kiadó utószava. In: Lükő Gábor – Kiskunság régi képfaragó és képmetsző művészete, Kecskemét, 1983. 320.p.

A középtér egyik ablakimitációs négyszögében fekete kendős, ősz hajú asszony réved. A képtengely gerendaszerű függőlegese mellett jobbról a szögletes mezők vöröses-barnás, kékes-fehéres, ezüstös, dörzsölt-horzsolt foltjai elkorhad, megkopott régi tárgyak, szüette gerendák, megfakult falak, mázas edények képzetét ébresztik. A kompozíció asszociációs körét a vegyes technikájú felületek gazdag érzéki hatása fokozza.

A *Régi disznótorok emléke* osztott kompozíciójának alsó szélén a művész múlt századi festett ládája szerepel. Az ultramarinkék deszkautánzatra az eredeti „Boros Judita Anno 1873.” felirat helyett a kép címét és saját nevét festette. Fölé téglavörös díszítő motívumokat, a felirat alá pedig piros-fehér-zöld stráfokat. A képtér négy nagyobb geometrikus mezőre osztódik. A középső mezőben van a rálátásban komponált asztal a disznótor néhány eszközével, tállal, mérleggel, tésztaszűrővel, az asztalba beleszúrt disznóölő késsel. Balról egy szék támlája előtt kendős, ködmönös asszony, a művész édesanyjának sziluettje, jobbról egy kezeit összekulcsolva ülő sötét zakós, ősz, idős férfi, a művész édesapjának alakja zárja le a kompozíciót. A kép felső harmadában, mint egy ablakon át látjuk a disznóperzselést. A barnás-vöröses, durva, rücskös, fűjt felületek a pörzsölt bőr illatát, tapintását is érzékeltetik. A képpel a művész ismét a régi szokásoknak, tárgyaknak, a múltnak, szüleinek állít emléket.

A fenti kompozíciók geometrikus osztásában a felidézett emlékekre utaló motívumok, jelek, asszociatív felületek kaptak helyet, egy kompozíción belül többféle időt, helyszínt is érintve. A teret magát mindenütt a reális és geometrikus mezők aszimmetrikus váltakozása, a naturális motívumok szubjektív hangsúlyú, mellérendelő elrendezése jellemzi. Lévén azonban festészetről szó, a jelképi értékű motívumok asszociatív körét erőteljesen befolyásolják a színek, illetve a festékek anyagának, felhordásának módozatai. Különösen az emlékező, múltidéző képeknél jutnak fontos szerephez a különféle érzéki képzeteket is felidéző horzsolt-rongyolt-koptatott rétegek.

Ezüstnél mindig fontos szerepet kapott a képfelületek megdolgozása. A festékek kiválasztása, egyéb anyagokkal történő dúsítása, azok legkülönbözőbb felhordása, az érzéketlen textúra sajátos alakítása a kép kívánt asszociációs körének megfelelően. Festék- és rajzeszközzeit illetően az olaj, a tempera mellett többször használja a pasztellt, a tust. A felületek jó értelemben vett manipulálása érdekében pályája első évtizedében a kollázs módszerét alkalmazta a mázas tálakat, korsókat, tékákat, festett ládákat, virágdíszes órákat felhasználó dekoratív csendéleteihez. A képbe applikált kék vagy zöld fólia azonban nemcsak a népművészeti tárgyak mázának, keveretlen színének, karcos-kopott ornamentikájának az illúzióját nyújtotta. Ezt használta a régi fémkeretes ikonok, a fémborítású kapcsos énekeskönyvek préselt (trébelt) technikájú díszítésének érzékeltetéséhez is. Ezzel a kiegészítő anyaggal készültek a művész gyermekeit megörökítő festményei is. Több munkáját ösztönözték az ikrek, főként 5-6 esztendőskorukban. Hagyományos, egészalakos portréjuk semleges háttér előtt, kiscsizmában, nadrágban, illetve rövidke szoknyában, ingben, blúzban jeleníti meg a tulipános ládára könyöklő kisfiút, s az őt karba tett kézzel hallgató kislányt. (*Rita és Gyuri*, 1970). Glóriás, álló alakjukban az *Ikrek* (1972) csillagképe fogalmazódik, a Zeusz által csillagként halhatatlanságot nyert Castor és Pollux történetével utalva a „testvéri szeretet” mitológiai példájára. Az ugyanebben az évben készült kettős arcmásukat, a fentebb említett, applikációs dombornyomásos technikával egészítette ki. (*Rita és Gyuri*, 1972). Az ikonok szembenező angyalainak szigorú kompozíciós rendjével megfestett gyermekarcokat az aranylemez hatását érzékeltető fólia övezi. A trébelt díszítés Ezüst nagyapjának fémveretes énekeskönyvét idézi, csakhogy a fémbe domborított kis szíveket a művész már piros díszítményként helyezi a kettősportré köré. A gyermekfejek háttereként felkélklő ultramarinnok bizarr hangsúlyt adnak a fólia aranyának.

A későbbiek során a papírra, farostlemezre, fára felvitt festékanyagok, szórópisztollyal felfűjt, visszaszedett vagy egymásra halmozott

Rita és Gyuri (1972; vegyes technika, papír, kasírozva farostlemezre; 470×610 mm; Ezüst György örökösének gyűjteménye)

horzsolt-rongyolt-koptatott rétegek érzéki képzeteket is sugalltak. A művész „felületkezelő” technikája az emlékező, múltidéző statikus képek, illetve a folyamatokat, mozgást, időmúlást jelző dinamikus képek esetében kapott jelentőséget.

Ezüst nyughatatlan, önmagával elégedetlen, experimentális alkatú művész. Munkáit mindig a megoldások sokfélesége jellemezte, művei egy állandó szellemi és technikai forrongás, kísérletezés, formálódás kölcsönhatásában születtek, pályája csak folyamatában, a művek konstellációjában értékelhető. Stílusában elkötelezettség nélküli, de mondhatjuk úgy is, „többszerelmű” alkotó. Ezért tér vissza évtizedekkel később egy-egy korábbi kompozíciós megoldásához, kifejezési formájához. Váltakozva, sőt egyidejűen alkalmazza a természetelvű megjelenítést, a naturális és a szimbolikus figurális, a konstruktív elemekre koncentrált geometrikus formaalakítást. Stílusára kezdetben a néhol kísérletként kubisztikus formahangsúllyal öt-

vözött, figurális látványrealizmus volt a meghatározó. Erre nemcsak a hetvenes évek elvárása, de a valóság leképezésének öröme is ösztökélte. Érezhető élvezettel reprodukált a természetből mindent, amiben látható „festői” szépet talált. Főként tájat, asszonyokat, lovakat. Az oeuvre-jében mindmáig megtaláljuk a paraszti munka, az alföldi vidék, a föld, a tanyák többé-kevésbé átírt képi megjelenését hol reálisabb, hol líraibb, elvontabb képi közelítésben. Motívumkincse annyiban változik, amennyiben egy külhoni táj vizuális élménye eltér a hazaitól. A tenger partjainál, hegyes vidékeken. A kilencvenes évektől egyre több időt tölt a svájci Davosban, ahol témája a lóspart, a sétalovaglás, sétakocsizás témájával gazdagodik. Illetve a természet, az emberi környezet látványával, egyedi sajátosságaival, amelyek másutt szerzett úti élményeihez hasonlóan megjelennek képein. Ezüst tájai, a vidék atmoszférája, színhangulata, ha változik is aszerint, hogy merre jár, festésmódja, a látvány lírai átfogalmazásának

igénye ugyanolyan szenvedéllyel űzi, mint amikor az alföldi nádasokat, tocsogókat festi.

Ha Ezüst György művészetét a figurális képi kifejezés oldaláról közelítjük, munkái között két preferált témával találkozunk. Pályája minden szakaszában naturális és jelképi formájában, ezerféle variációban érzékeljük művészetében a „nő” jelenlétét; generációs képein saját anyja-nagyanyja, felesége, leánya megidézésével. A nő megjelenik realitásában tükör előtt, mosdás közben vagy többedmagával gyönyörű testű fiatal lányként, a paraszti struktúrákban hagyományos munkát végző asszonyként. Néha káprázatként suhan át egy-egy tájképén, tengerparti látomásként valakinek az emlékében, elnyúló álomként vágató ménes felett. De szinte testi valójában bukkan fel andalgó lovasok előtt, lovakat őrző fiú mellett vagy akár a piacon vásárlók között.

A ló szintén emblematis fogalom Ezüstnél. A nő mellett a másik örök szerelem. Nem volt művészetében olyan időszak, amikor ne festette volna ezt az állatok legnemesbbikét táltosként, paripaként, vagy egyszerűen az ember segítségével-társaként ekével, szekérrel, vagy pusztán jelenlétével jelezve összetartozásukat. A művész számos mitológiai feldolgozását ismerjük szárnyas lovakkal, mezítelen leányokkal, ismert és elképzelt történetekkel. A sokszor már jelekké sűrűsödött ló-motívumok is többször vissza-visszatérnek Ezüst vásznain, de maga a ló szépségében-mozgásában ábrázolt alakja is más-más jelképi formát ölt, például száguldásában, a szabadság szélviharban bal-

lagva a magány, mitizálva Pegazus szimbólumává inkarnálódik.

A művész édesapjától öröklött vonzalma a kézművesség, a régi kézi szerszámokkal való bibelődés iránt, több, fából készült alkotását inspirálta. Háromdimenziós munkáinál a talált tárgyak – és a ready made – a maga készítette vagy alakította objectek, a saját faragott-festett figurációval bővített tárgyegyüttesek egyaránt megjelennek. A „talált tárgyak” fogalma nála annyiban változik, hogy ezeket minden esetben gyerekkorának, családjának, falusi közegének megőrzött, vagy felkutatott darabjaiból választotta. Ezek felhasználásával szervezi plasztikáinak egy részét.

Ezüst György még ahhoz a „nagy generációhoz” tartozik, akik gyerekként átérték a második világháborút, már felnőttként a forradalmat és érett férfiként a rendszerváltást, akik magukban hordják sorsfordító történelmünket. Pályája, életútja tetteiben, vállalásaiban, művészi ars poeticájában mindvégig következetes. Képeinek sora tesz vallomást a paraszti-népi kultúrához, népművészethez való viszonyáról, a gyökerek elszakíthatatlanságáról. A természet egységének, harmóniájának elementáris erejéről és képi rögzítésének változatairól. Ugyanakkor kompozícióinak számos variációja mutatja vonzódását az önkifejezési „szabadság”, a formai-technikai „másság”, a reáliáktól való eltávolodás iránt. Ezt az ambivalenciát tükrözi az elmúlt fél század kelet-európai képzőművészete is, amelynek Ezüst gazdag, sokszínű életműve elválaszthatatlan tartozéka.

Több mint helyi érték. Ezüst György békéscsabai festőművész¹

„Ami csabai”, aki csabai – nem véletlen a mai tárlat beillesztése a Munkácsy Mihály Múzeum sorozatába, hiszen Ezüst György Békéscsabán született 1935-ben, itt töltötte gyermek- és ifjúkorának jelentős részét, és ez a gyökér, a hely, a város, az Alföld szeretete élete során és művészetében is erős, meghatározó érzés, élmény maradt.

Erről így nyilatkozott bő egy évtizede: „Mindenki magával cipeli a szülőföldjét, az ott kapott inspirációkat. Jöhettek én negyven évvel ezelőtt a Hegyvidékre, dombok és hegyek közé, az Alföld velem jött, bennem él, és akara-akaratlanul felbukkan műveimben.”

Köszöntöm elején engedjenek meg egy személyes közbevetést: a Kassai utcai időszak során a gyermek Gyurka közeli barátságba került anyai nagynénémmel és nagybátyámmal, akikkel a gyermekévek után is tartotta a kapcsolatot, ahogy sok más, szerintem jelen lévő csabai barátjával is. Sőt a bombázások idején szülei, védve, óvva a kis Gyurkát, a dédszüleim Csabasabadiban lévő tanyájára küldték, mondván, ott távol lesz a katonai célpontoktól.

Az érettségi vizsgát még itt, az akkori Rózsa Ferenc Gimnáziumban abszolválta, és Mokok József festő helyi szabadiskolájában szerzett első ismereteit a képzőművészetről.

Később az egri tanárképző főiskolán tanult, ahol a szintén csabai származású Jakuba János volt a mestere. Ezt követően a Magyar Képzőművészeti Főiskolán szerzett diplomát.

Időközben Békéscsabán rajzot tanított, hogy anyagilag is támogatni tudja művészi ambícióit, ám hamarosan rájött, vidéken bebetonozzák az ember ambícióit.

Ebből az időszakból találtam egy fényképet az MTVA Sajtó- és Fotóarchívumában az alábbiakkal: „Békéscsaba, 1962. szeptember 27. A településről készíti új festményét a Viharsarok festője, Ezüst György, akit az 1962-es Alföldi Képzőművészeti Kiállításon Munkácsy Mihály emlékéremmel tüntettek ki. A fiatal művész alkotásait nemcsak a megyében ismerik, az utóbbi három évben több pályázaton és kiállításon díjazták műveit. A festészet mellett a békéscsabai 9. számú Általános Iskola rajzszakos tanára is. MTI Fotó: Medveczky László”² Érdemes egy pillantást vetni a képre, amelyen éppen egy alföldi utcakép bontakozik ki a láthatóan ihletett Ezüst ecsetvonásai nyomán.

A főiskola elvégzése után a fővárosba költözött, és a Toldy Ferenc Gimnáziumban kapott tanári katedrát. Művészi pályafutása mellett a tanári hivatást több évtizeden keresztül gyakorolta magas fokon, a diákok szeretetétől övezve.

Ezüst György az alföldi hagyományok folytatójaként vált ismertté, az alföldi táj és a népművészet hatása érvényesült életképein, tájképein, de a világ számos országában tett tanulmányútjai során szerzett tapasztalatai is megjelentek alkotásaiban. Éppen a mai kiállítást megnyitó Egri Mária művészettörténész jellemezte népi szürrealizmusként pályájának ezt a vonulatát.

1 A 2022. január 20-án a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban elhangzott fenntartói köszöntő szerkesztett változata.

2 <https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO-UjhNdWZJZHZZRzBhbzRzbVNLaERzd09>

Enteriörkép a Lovas kompozíció című sorozat Tavasz, Nyár és Tél című elemével (2000 körül; olaj, farostlemez; 200×50 cm/db; Ezüst György örökösének gyűjteménye)

„Ez az a talaj, amelyen biztosan állok. A népművészet tiszta szín- és formavilága, az Alföld sajátos atmoszférája lett meghatározója képteremtő logikámnak” – fogalmazta meg ars poeticáját a művész.

Egy másik interjúban a következőket említi: „Az Alföld, vagy ahogy a költő mondja, a rónaság első látásra puszta és kopár. Mégis hihetetlenül gazdag részleteiben. Az alföldi tájban mindig van ember, a festők az emberábrázolás eszközével pótolják a vegetáció és a terepidomok hiányát. A magyar festészet az Alföldről termékenyült azzá, ahogy ma ismerjük.”

A hatvanas évektől több tucatnyi egyéni és csoportos kiállításon szerepelt Magyarországon és külföldön. 1992-ben első magyar művészként állított ki a strasbourgi Európa Palotában, 1995-ben Genfben, a Világkereskedelmi Székházban láthatták képeit. Munkásságát több könyv és televíziós portréfilm is bemutatatta. Képeit közgyűjteményekben, köztük a Magyar Nemzeti Galériában és itt, a békéscsabai Munkácsy Múzeumban, valamint magyar és külföldi magángyűjteményekben őrzik.

2012-ben a szülővárosához való kötődése kifejezésül Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata együttműködésével ösztöndíjat alapított a békéscsabai középiskolában

tanuló, tehetséges, képző- és iparművészettel foglalkozó diákok művészi fejlődésének segítésére, alkotótevékenységének támogatására. A díjat pályázat útján ítélték oda. A nyertes pályázók havi rendszerességgel kapták meg a támogatást. Az Ezüst-öztöndíj révén négy iskolai félév alatt nyolc ifjú művész kapott segítséget a nemes felajánlás jóvoltából.

Ismét egy személyes közbevetés: akkori feladataimból adódóan szerencsém volt ebben a folyamatban részt venni, jobban megismerni – nekem – Gyurka bácsit, nekik a Művészt, nagybetűvel. Imponáló volt látni, ahogy a fiatalokat felkarolta, amilyen kedvességgel, közvetlenséggel fordult hozzájuk az ösztöndíj-átadási ceremóniákon, egyéb kötetlenebb találkozókon.

A látogatások később ritkultak, majd elmaradtak, de Ezüst György személyisége, szelleme itt maradt köztünk, ahogy ma az alkotásai is megjelennek ezen a kiváló tárlaton.

A mai kiállítás méltó, kiemelkedő eseménye a Magyar Kultúra Napjához kapcsolódó ünnepi programsorozatnak. Köszönöm a Munkácsy Mihály Múzeum munkatársainak munkáját, a képek felajánlását a családtagoknak, valamint a Békés Megyei Önkormányzatnak.

Nibelungok

Második rész – Kriemhild bosszúja

SZEREPLŐK:

Günther, Burgundia fő-fő királya
Gernold, az idősebbik öccse, másodkirály
Giselher, a kisebbik öccse, harmadkirály
Hagen, Günther tanácsadója és bizalmasa, trójai menekült
Dankwart, Hagen rokona
Ortwin, Hagen rokona
Volker, Burgundia koszorús költője
Werber, hun udvari költő
Swemmel, hun udvari költő
Ute, anyakirálynő
Waldrada, wormszi kulcsárnő
Bertrada, wormszi sáfárnő
Udvari káplán
Hunold, pohárnok és ítéletvégrehajtó Wormsban
Egy burgund gonosztevő
Egy burgund révészmeister
Kriemhild, a burgund királyok nővére, Siegfried özvegye, Attila felesége
Attila, minden hunok királya
Hadburga, vízisellő
Sieglinde, vízisellő
Gelfrat, Elsing bajor herceg bizalmasa, hidasmeister
Elsing bajor herceg
Négy pöchlarni mosónő
Rüdiger, osztrák tartománygróf, Attila hun király hűbérese
Gotelinda, Rüdiger felesége
Anonyma, Rüdiger és Gotelinda lánya
Wolfger von Erla, passauai püspök
Dietrich, Amelungia elűzött hercege, Attila hűbérese
Hildebrand, amelungiai menekült, Dietrich szolgája
Buda, Attila öccse
A kis Siegfried, Attila és Kriemhild fia
Tanítómester
Kasznár
Ispán
Jószágigazgató

Iring, a kvádok és markomannok őgrófia
 Lovagok, udvaroncok, udvarhölgyek, apródok, csatlósok, martalócok

Történik a népvándorlás évszázadaiban, Wormsban és környékén, Bajorországban, Ausztriában és Hunniában.

ELŐJÁTEK

Erdei tisztás, hársfával és forrással. Jön Siegfried, futástól kifulladás, zihálva. Kardját és lándzsáját nekitámasztja a hársfa törzsének. Letérdel a forráshoz, iszók. Belopószik Hagen, a lándzsát és a kardot kiviszi, majd visszasettenkedik lábujjhegyen, kezében a kivont karddal. Siegfried háta mögé lép, méregeti a Siegfried köpönyegén virító piros keresztet, és teljes erejéből beledöfi a kardot. Siegfried összerogy. Hagen magához veszi a kardot, és távozik. Jön két vízisellő, Hadburga és Sieglinde, akikkel találkozunk még. Madárszerű lények, de az is egyértelműen látszik, hogy nők. Ráolvasnak a holttestre, miközben levetkőztetik. Jeleket rajzolnak Siegfried homlokára és mellkasára. A férfi megmozdul, körülnéz. Nem tudja, hol van, sőt úgy látszik, azt sem tudja, kicsoda. A sellők barbár öltözéket adnak rá, olyasfélét, amilyennek Ammianus Marcellinus írja le a hunok ruháját. A feltámasztott holttest megszűnik Siegfriednek lenni: mostantól ő Attila, a hunok királya.

Jön Dietrich és Hildebrand egy díszes trónussal. A színpad közepére állítják, Attilát felültetik rá, koronát illesztenek a fejére, kezébe jogart és országalmát adnak. Az erdei tisztás eltűnik, helyén Hunnia királyi székvárosát látjuk.

Első felvonás

Első jelenet

Worms, királyi udvar. Jön Werbel és Swemmel.

WERBEL

Halihó! Követek vagyunk! Messze földről jöttünk!

SWEMMEL

A Nibelungok királyával akarunk beszélni. Vagyis a burgundok királyával. De mi azt hallottuk, hogy a burgundok most már Nibelungok is. Valahogy úgy, ahogy Hunnia újabban Magyarország, és a hunok egyszersmind magyarok.

WERBEL

Halihó! Király úr! Téged keresünk.

GISELHER *(jön)*

Tessék, itt vagyok. Én vagyok itt a király. Igaz, hogy csak harmadkirály, legkisebb király, de annak nagyon király.

GERNOLD *(jön)*

Ne hallgassatok rá! Ő még nagyon fiatal. Sohasem fog benőni a feje lágya. Én sokkal nagyobb király vagyok. Vagy legalábbis eggyel nagyobb, mint ő.

SWEMMEL

Mi a fő-fő királlyal akarunk beszélni.

GÜNTHER *(jön)*

Már megint idegenek! Én vagyok a fő-fő. Névem Günther.

SWEMMEL

Tudjuk, király úr. Egyszer már találkoztunk.

WERBEL

Ha még emlékszel rá.

GÜNTHER

Húha. Tényleg. Mit akartok? Már megint hadüzenet? A dánoktól? Meg a szászoktól? Mint a múltkor?

WERBEL

Szó sincs hadüzenetről, király úr. Szászokról és dánokról pedig végképp nincs egy árva szó sem.

GÜNTHER

Hát akkor miről van szó?

SWEMMEL

Már nem állunk a dánok és a szászok szolgálatában. Hanem a hatalmas hun királyt, Attilát szolgáljuk. Tőle jöttünk egyenesen. A hunok fővárosából, Esztergomból, a Duna mellől.

WERBEL

Mi vagyunk Attila udvari költői. Udvari költészetet művelünk. Én írtam egy hőskölteményt Attila hadjáratairól.

SWEMMEL

Én pedig írtam egy termelési költeményt Attila építkezéseiről és bivalycsordáiról. Örülnék, ha udvartartásod jelenlétében felolvashatnék

belőle néhány összefüggő részletet. Igazából nem is kell felolvasni. Tudom én azt kívülről.

WERBEL

Én pedig szívesen kihívnám nyilvános dalnokversenyre a te költőidet. Bizonyára neked is vannak udvari költőid.

GÜNTHER

Bizonyára nem ezért küldött benneteket Worms ba a hunok nagy királya.

WERBEL

Igazad van. Persze, hogy nem ezért.

SWEMMEL

Nem is ő küldött minket. Hanem a hitvese. A felséges királyné. Kriemhild. A húgod.

WERBEL

Vagy ahogy mi emlegetjük egymás között: Ildikó. A német Ildikó!

GÜNTHER

No és mit üzen az a német Ildikó? Mert, gondolom, ha már ideküldött benneteket hozzám, akkor üzenetet is küldött.

SWEMMEL

Tulajdonképpen ezzel akartam kezdeni, csak aztán egy kicsit elkalandoztam, hogy úgy mondjam, mellékösvényre tévedtem, sajnós. Amiért is kérem szíves elnézésedet.

WERBEL

Először is azt üzeni a felséges királyné, hogy köszöni, jól van. Attila szereti őt, és teljesíti minden kívánságát.

SWEMMEL

Azt is üzeni, hogy alig egy évvel a menyegző után született egy kisfia. Egy uralkodásra termett, bátor és értelmes fiúcska, aki a szent kereszttségben a Günther nevet kapta.

GÜNTHER

Nahát! Meg vagyok hatódva.

WERBEL

Rosszul emlékszel. Nem Günthernek van keresztelve, hanem Siegfriednek.

SWEMMEL

Nem mindegy? Az a lényeg, hogy meg van keresztelve. Ugyanis természetesen meg van keresztelve. A hunok többsége ma még pogány, de azért vannak köztük keresztények is.

WERBEL

Egyébként a kis Günther már nem is olyan kicsi. Akarom mondani, Siegfried. Javában tanul írni-olvasni. Az esztergomi érsek tanítja,

ugyanaz a főpap, aki annak idején keresztvíz alá tartotta. A másik tanítómestere pedig Arisztotelész, a filozófus, aki Athénből menekült Attila udvarába.

GÜNTHER

Hát igen. Telik-múlik az idő. Mióta is nem hallottunk szegény Kriemhildről? Hét éve? Nyolc éve?

SWEMMEL

Hát most azért jöttünk, hogy halljatok róla. Azt is üzeni általunk, hogy már nem haragszik rátok azok miatt a régi dolgok miatt. Egy cseppnyi harag nem sok, annyi sincs a szívében irántatok. Nem tudom, miféle régi dolgok történhettek vele, de észrevettem, hogy titokban sokat sír.

WERBEL

Elhallgass, te hülye állat! Megmondta a királyné, hogy az ő könnyeiről senkinek egy árva szót se! – Meg még azt is üzeni, hogy nagyon hiányoztok neki. Arra kért minket, hogy név szerint említsünk meg titeket: te is nagyon hiányzol neki, Giselher, te is, Gernold, és leginkább te hiányzol neki, Günther.

GÜNTHER

Nahát! Pedig annak idején úgy éreztem, hogy hármunk közül engem szeret a legkevésbé.

WERBEL

Meglehet, hogy téged szeret a legkevésbé, de akkor is te hiányzol neki a legjobban. Ezt napjában legalább háromszor elzokogja nekünk.

SWEMMEL

Kuss legyen, te hülye állat! Megmondta a királyné, hogy zokogásról senkinek egy árva szót se! Elmosolyogja, elnevetgéli, elkacarássza, hogy mennyire hiányzol neki. És most jön a lényeg!

WERBEL

Bizony ám! Egy nagyon súlyos lényeg lóg a levegőben!

SWEMMEL

Úrnőm azt üzeni, hogy annyi sok év után szeretne viszontlátni benneteket, ti három fivér. Ti három királyok. A nyári napforduló után, Szent János napján Attila király fényes ünnepséget rendez a Duna mellett, a királyi székhelyen, Esztergomban, amelyre ő és úrnőnk szeretettel és tisztelettel meghív benneteket.

WERBEL

Az a kérdésünk: számíthat-e jöveteletekre a királyi házaspár?

SWEMMEL

És ha igen: akkor körülbelül hány főnyi kíséretet visztek magatokkal? Csak azért, hogy időben gondoskodjanak szállásról és ellátásról.

GÜNTHER

Egyelőre mi gondoskodunk a ti szállásotokról.

– Örparancsnok!

HUNOLD (*jön*)

Szolgálatételre jelentkezem.

GÜNTHER

Ezek az urak a hűgomtól hoztak üzenetet. Egyébként a hun király igricei vagy nyiretytyűsei. Úgy bánj velük, mint a hímes tojással. – Ti küldöncök! Hogy is hívnak benneteket? Különbén úgyis mindegy. Pihenjete, egyetek-igyatok, nézzétek meg a város nevezetéseit. Rövidesen válaszolni fogunk hűgom üzenetére.

Második jelenet

Tanácterem. Günther, Gernold, Giselher.

GERNOLD

Csak azt az egyet nem értem, hogy miért nem rangosabb követeket küldött a hűgunk. Ideszalajtja hozzánk a férje két bohócát...

GISELHER

Nekem már nagyon hiányzik a drága Kriemhild. Már nagyon szeretném látni!

GERNOLD

Azt hallottam róluk, hogy még csak nemesi családból sem származnak. Közrendű embereket ilyen fontos ügyben követségbe küldeni? Ki hallott már ilyet?!

GISELHER

És nagyon szeretném szemtől szembe látni az unokaöcsénket, a kis Günthert! Pontosabban Siegfriedet. Remélem, inkább az anyjára hasonlít, mint az apjára. Ha találkozunk, megtanítom sakkozni! Nagyokat úszunk a Dunában! Ugye, a Dunában nincsenek krokodilok?

GERNOLD

Meg még azt is hallottam róluk, hogy igazából nem is valódi, vér szerinti hunok, hanem trójai menekültek. Ha ez igaz, akkor Hagen

pereputtyához tartoznak, és ez esetben Hagen valószínűleg abban mesterkedik...

GÜNTHER

Nem tűröm, hogy Hagent rágalmazzatok! Hogy sarat hajigáljatok rá! Ő az uralmunk legfőbb támasza. Feltétlenül és fenntartás nélkül megbízom benne. Egyébként úgyis mindjárt itt lesz. Ha nagyon akarjátok, felőlem kérdőre vonhatjátok, bánom is én.

GERNOLD

Azt fogja tanácsolni, hogy menjünk Hunniába. És hogy ő viszont inkább itthon marad, mert valakinek a rendet is fenn kell tartania. És meglátjátok: amíg mi a Duna-parton, a hűgunknál időzünk, itthon Trójai Hagen szép csendben átveszi a hatalmat.

(Jön Hagen, továbbá Waldrada és Bertrada.)

HAGEN

Hívattál, Günther. És ha jól hallom, egyébként is én vagyok a beszélgetés témája.

GÜNTHER

És a két bájos ifjú hölgy mit keres itt?

HAGEN

Mértéket vesznek rólam. Ők varrják meg a palástomat, és – igen helyesen – egy percet sem akarnak elvesztegetni ebben a fontos munkában.

GERNOLD

Miféle palástot varratsz magadnak, Hagen? Királyi palástot?

HAGEN

Muszáj erre a kérdésre válaszolnom, Günther?

GÜNTHER

Hallod-e, Gernold, nem tűröm a gyanúsítgatást! Megmondtam, hogy Hagen a teljes bizalmamat élvezi.

HAGEN

Köszönöm, Günther. – Amúgy ez egy úti palást lesz. Hosszabb utazásra.

WALDRADA (*miközben méricskél*)

Még hozzá milyen gyönyörű palást! – Hónalj: tizenkettő. – Lesz egy testhezálló, belső rétege, smaragdszínű tafotából... – Hajtsd fel a karodat, Hagen! Könyökbőség: négy és fél. – ...és lesz egy külső réteg, amely szabadon lobog a szélben.

BERTRADA (*miközben jegyzetel*)

Még hozzá micsoda külső réteg! Tigrisbőr csíkok lesznek rajta. Bizony ám! Tigrisbőr csíkok!

A köztes részeket pedig televarrjuk aranyzsinóros paszománnyal. – Mit mondtál, mennyi a könyökbőség?

WALDRADA

A gallérjáról már nem is beszélve, mert az tengeri vidra gereznájából készül. – Könyökbőség négy és fél.

BÉRTRADA

Nem lesz az egy kicsit sok?

WALDRADA

Annnyi muszáj, vagy talán még több is, mert alatta lesznek a belső zsebek.

HAGEN

Belső zsebek a palást ujjában?

WALDRADA

A Rajna-vidéken ez a divat. Meglátszik rajtad, hogy idegen vagy.

BÉRTRADA

Még a cobolyprém süvegbe is varrunk egy jó nagy belső zsebet. Tiszteleted jeleként leemeled a fejedről a gyönyörű süveget, aztán előrántod a belső zsebből a kést, és szíven szürod az illetőt. Láttunk már ilyet.

HAGEN

Jó, jó, de most egy kicsit maradjatok csendben. Aziránt érdeklődöm Günther királytól, hogy miben állhatok a rendelkezésére.

GÜNTHER

Bizonyára tudsz róla, kedves jó Hagenem, hogy Wormsban tartózkodik Werbel és Swemmel. Azt is tudhatod, hogy Attila követeiként érkeztek hozzánk.

GERNOLD

Hát persze, hogy tudja! Azok is trójai származásúak. Nyilván első dolguk volt, hogy őt meglátogassák.

GÜNTHER

Édes öcsém, nem téged kérdeztelek. – Szóval, Attila követei, de Kriemhildtől hoztak üzenetet. Minket, hármunkat meghívott a húgom a férje udvarába, Esztergomba, a Duna mellé. Június utolsó hetében lesz ott egy fényes ünnepség, arra szól a meghívás. Mi a tanácsod: mit feleljünk rá?

GERNOLD

Gondolom, azt fogja tanácsolni, hogy menjünk csak. Menjünk Isten hírével.

GISELHER

Én már nagyon szeretném látni a nővérkémet!

HAGEN

Hallgass rám, Günther: az a tanácsom, hogy ne fogadd el a meghívást. Maradjatok itthon!

GÜNTHER

Ejha! Ez meglepő. Nem ilyen értelmű tanácsra számítottam.

HAGEN

Kriemhild bosszút forral. Ezzel a két kezemmel gyilkoltam meg a férjét, Siegriedet, a ti kívánságotokra. Azt hiszitek, ezt elfelejtette? Vagy megbocsátotta? Ugyan, dehogy. Ha elfogadjátok a meghívást, és odautaztok, mindhármótokat el fog veszejteni.

GISELHER

Azt elhiszem, hogy rád még mindig haragszik, de rám biztosan nem. Engem mindig szeretett. Érzem, hogy most is szeret.

GERNOLD

Engem is megcsókolt, amikor elutazott. Az már igaz, hogy te, Hagen megölted a férjét, és elsüllyesztetted a Nibelungok kincsét a Rajnába, de az te voltál, arról mi nem tehetünk. Mutassuk meg neki, hogy éppen annyira szeretjük őt, mint ő bennünket!

HAGEN

Ne legyetek már ennyire vakok! Nem veszitek észre, hogy csapdát állít?

GÜNTHER

De hiszen a gyerekét is rólam nevezte el! Nem tett volna így, ha még mindig haragudna.

GERNOLD

Bocs, de nem rólad nevezte el, hanem Siegfriedről. De most ez teljesen mindegy. – Megértem, Hagen, hogy félted a magad életét, ezért minket is próbálsz lebeszélni az utazásról. Annyit mondok neked: ha nincs benned elég bátorság, vagy ha büntudatod van, akkor maradj itthon. Mi hárman útra kelhetünk nélküled is.

GISELHER

Én már nagyon szeretném látni a nővérkémet!

HAGEN

Mit képzelsz rólam, Gernold? Ennyire gyávának hiszel? Hát nem. Ha semmibe veszitek a tanácsomat, ha ostobán és vakmerően útnak indultok, akkor én is veletek fogok tartani. Nem félek én sem Kriemhild haragjától, sem a ronklátogatás gyászos következményeitől. De azt előre megmondom, hogy semmi jóra ne számítsatok!

Harmadik jelenet

*Bingen, apácazárda, fogadóterem.
Középpütt „beszélőrács”. A látogatóknak
fenntartott külső térfélen Werbel és Swemmel.*

WERBEL

Vajon mi mindent lehet átpréselni ezen a rácson?

SWEMMEL

Rács, rács, bodobács. Mit szeretnél átpréselni, prüntyikém?

WERBEL

Főképpen tilalmas dolgokat. Például tiltott könyveket.

SWEMMEL

Inkább lennék pestises, mintsem, hogy egy könyvet a kezembe vegyek.

WERBEL

Ezt a hozzáállást várjuk el egy megbízható udvari költőtől. Úgy hallottam, hogy a bingeni apácakolostor egy komoly szellemi műhely. A nővérek között állítólag filozófusok is előfordulnak.

SWEMMEL

Inkább lennék pestises, himlős és leprás, mintsem, hogy filozófus legyek.

WERBEL

Ez a veszély egyelőre nem fenyeget. Nemhogy téged, de még engem sem.

(Jön a rács túloldalán Ute, az anyakirálynő.)

WERBEL

Szívből üdvözlünk, felséges anyakirálynő! Egyúttal tolmácsoljuk uralkodónk, Attila hun király üdvöletét.

SWEMMEL

Meg még a lányod... Kriemhild... Attila hitvese... üdvözetét is tolmácsoljuk!

UTE

Mi járatban vagytok, ti kelet-európai utazók? Mi szél sodort benneteket ebbe a félreeső kolostorba? És mivel érdemeltem ki olyan magas rangú személy üdvözetét, mint Attila hitvese?

WERBEL

Régóta furdal a kíváncsiság, de ezt csak úgy mellékesen kérdezem: igaz, amit rebesgetnek, hogy te írtad Hildegard von Bingen összes mű-

veit, például a *Historia naturalis* című lenyűgöző munkát? Vagy azt már inkább az idősebbik Plinius írta?

UTE

Nahát, hogy milyen kiművelt emberfők ezek a mucsai barbárok!

SWEMMEL

Köszönjük az elismerést, felséges anyakirálynő. Akkor hát rá is térnék jövetelünk tulajdonképeni céljára.

WERBEL

Én mondom el! Én mondom el! A mi úrnőnk, a te lányod általunk üzeni, hogy a férje a nyári napfordulón fényes vigasságokat rendez Esztergomban, a Dunánál. Erre meghívta fiaidat, a három burgund királyt, és meghív téged is.

SWEMMEL

Általunk üzeni, hogy akkor lenne a legboldogabb, ha nemcsak most az egyszer láthatna viszont téged, hanem többször is. Ha például minden évben felkeresné őt a hunok székhelyén, Esztergomban, a Dunánál, a viruló szép május hónap közepe táján, és nála maradnál, amíg el nem kezdenek sárgulni a levelek.

WERBEL

Oldalunkba mélyesztí furdancsát a kíváncsiság, úgy várjuk válaszodat.

SWEMMEL

Jobb, ha az oldalunkat fúrja a kíváncsiság, mint ha az udvarmester a költői terveinket. Mi ketten ugyanis – ő meg én – a hun király udvari költői vagyunk. Úgyhogy ez egy poétikai követjárás.

UTE

Érthetően szólattok, ti udvari költők. Az én válaszom is érthető lesz. Szívből szeretem egyetlen lányomat, de a hun király felesége nekem túl messze van. Amíg ő Wormsban élt, addig az anyja voltam, de most már Krisztus szolgálója vagyok, és a bingeni kolostor szabályzata nem teszi lehetővé, hogy külföldre utazzam. Hajlott életkorom és rogyant egészségem egyaránt arra int, hogy maradjak a zárda falai közt. – És hogy jobban megjegyezzétek válaszomat, itt ez a kis pénz. Osszátok el igazságosan!

(Egy erszényt nyújt át a beszélőrácson.)

WERBEL

Betű szerinti pontossággal adjuk át üzenetedet!

SWEMMEL

Hálaadó költeménybe foglaljuk nevedet!

WERBEL

Végre megtudtuk, mit érdemes átpréselni ezen a rácson.

Negyedik jelenet

Térség a palota előtt. Lovagok és csatlósok készülődnek az utazásra: csomagolnak, patkolnak, kardot éleznek. Jön Günther, továbbá Waldrada és Bertrada.

WALDRADA

Ha már Hagenre nem hallgatsz, legalább hallgass ránk. Maradj itthon, Günther király!

BERTRADA

Igaz, megvarrtuk Hagen úti palástját, de csak azért, hogy utazzon ő a hunokhoz. Ő menjen helyetted is, ha menni akar! De hát nem akar. Hallottuk.

WALDRADA

Itt nálunk jó az élet. Itt mindig tele van az éléskamra, és a legjobb rajnai borral teli hordók sorakoznak a pincében. Itt a legszebb, legpompásabb ruhákban sétáfkálsz. Itt a legízletesebb ínycfalatokat hordja fel asztalodra az étékfogó. De még ha száraz kenyeret kellene megszolnod, akkor is azt mondanám: maradj itthon, Günther király!

GÜNTHER

Ti nők, ti nem tudtok semmit az élet lényegéről. Nem halljátok, mit súg a rokoni kötelék, a vérség szava.

BERTRADA

Feleséged, Brünhild itthagyt. Engedd el az emlékét, ne foglalkozz vele. Húgod, Kriemhild szintén itthagyt. Őt is hagyd békén, vele se foglalkozz. Hadd élvezze a házaseset örömeit Attila oldalán, Esztergomban, a Dunánál. Ne menj utána, teljesen fölösleges.

WALDRADA

Itt nálunk annyi kincsöd és pénzed van, amennyit csak akarsz. Vagy ha ennél is többet akarsz, bűvárokat fogadhatsz, és felhozhatod a Raj-

nából a Nibelungok kincsét. Elvégre tudod azt a helyet, ahol elsüllyesztettétek, bizonyára emlékszel még rá. Itt, ha ellenség támad rád, ezernyi jóbarátod siet a segítségedre. Mindezekre az előnyökre nem számíthatsz a hunoknál!

BERTRADA

Azt hallottam, hogy a hunok gyűlölik a fehér embereket.

GÜNTHER

De hiszen ők is fehérek!

BERTRADA

Igen, de nem úgy fehérek.

GÜNTHER

Hogyhogy nem úgy?

BERTRADA

Nem úgy, ahogy nálunk, Burgundiában szoktak az emberek fehérek lenni.

WALDRADA

Amióta itthagyt a feleséged, azóta van csak igazán jó dolgod, Günther király. Mindenki tudja, nem titok, hogy éjszakánként bejárunk a hálósobádba, és teljesítjük a legkülönlegesebb kívánságaidat.

BERTRADA

Meg a kézenfekvő kívánságaidat is.

WALDRADA

Mikor lesz ilyen jó dolgod a hunok között?

BERTRADA

Én azt hallottam, hogy a hun lányok és asszonyok nem valami nagyon szépek. Mondhatni, rusnyák.

WALDRADA

Én meg azt hallottam, hogy a hun férfiak szerfölött féltékenyek. Nem örülnek, ha egy idegen megpróbál hozzányúlni a nőikhez. Még jó, ha csupán agyba-főbe verik az illetőt. Maradj itthon, Günther király! Maradj velünk!

GERNOLD (*jön*)

Ezeket is vinni akarod Hunniába? Szó sem lehet róla! Az ilyenek csak bomlasztják a harci fegyelmet!

BERTRADA

Mi az, hogy harci fegyelem? Rokonlátogatásról van szó. Vagy mégsem?

WALDRADA

Nekünk nem is szabad kimozdulnunk Wormsból. Előkelő udvarhölgyek vagyunk. Az a dolgunk, hogy felügyeletet gyakoroljunk az udvartartás fölött.

GISELHER (*jön*)

Ők is Hunniába kíváncsoznak? Sajnos őket nem vihetjük magunkkal. Veszélyes vidékeken fogunk átvonulni. Útonállókkal és vérszomjas, barbár törzsekkel találkozunk majd. Még akár vízbe is fulladhatunk, amikor átkelünk a Rajnán és a Dunán. Felelőtlenség volna, ha nőket is vinnénk magunkkal. Pedig jó lenne a sok szakáll és bajusz mellett egy-két kontyot is elnézegetni. Vagy pártát. Vagy főkötőt. Főznének ránk, amikor éppen nem találunk útszéli fogadót. Időnként kivasálnák a verejték áztatta férfingeket. Felvidítanák a gondterhelt férfiszívet azzal a csicsergő hangocskájukkal.

GÜNTHER

Tudjátok mit, édes öcsém? Hogy lássátok, milyen jó testvéretek vagyok, ma éjszakára nektek adom őket. Neked őt, neked meg ezt, ni. Nekem is könnyebb lesz így elbúcsúzni Wormstól, no meg ti is jól érzitek magatokat egy kicsit.

WALDRADA

Én úgy fogok viselkedni, mint Kriemhild a nászajszakáján. Ha még emlékeztek rá.

BERTRADA

Én pedig úgy, mint Brünhild. Ha még emlékeztek rá. Vagy inkább én is úgy, mint Kriemhild. Éppen azért, mert lehet, hogy még emlékeztek rá.

Ötödik jelenet

A wormsi dóm. Hagen és a káplán.

KÁPLÁN

Miért olyan fontos neked, hogy veletek utazsam Hunniába? Hiszen te nem is vagy keresztény!

HAGEN

Életbevágóan fontos, hogy legyen köztünk egy elhivatott pap. – Hitem szerint valóban nem vagyok keresztény, de mivel a burgund államot képviselem, foglalkozásom szerint mégiscsak keresztény vagyok. – Nem is örülsz, hogy viszontláthatod egykori kis tanítványodat?

KÁPLÁN

Nehezen fért a fejébe a tanulnivaló. És nagyon szeretett árulkodni. Mindig visszamondta az

anyjának, milyen megjegyzéseket tettem az udvarról és a hatalomról. Miatta lettem kegyvesztett. Egy idő múlva már prédikálnom sem volt szabad. Azóta léphetek ismét a szószékre, amióta a felséges anyakirálynő beállt a bingeni apácák közé.

HAGEN

Utazásunk rangemelkedés lesz rád nézve. Egyfelől te végzed a burgund vitézek lelkigondozását, másfelől te fogod előkészíteni a pogány hunok megtérítését. A te érdemed lesz, ha Esztergom keresztény hitre tér! Visszatérésünk után püspök lesz belőled, el fogom intézni. Megvannak hozzá az összeköttetésem. Haláloed után húsz évben belül szentté avatnak, majd meglátod.

KÁPLÁN

Hogyhogy meglátom, ha már húsz éve halott vagyok?

HAGEN (*vállon veregeti*)

A mennysországból fogod meglátni, ahová hitvallásod szerint kerülni fogsz.

KÁPLÁN

Csábítóan hangzik, amit mondasz, de én még mindig félek Kriemhildtől. Pedig már nem vagyok a tanítómestere.

HAGEN

Te csak ne félj senkitől. Kriemhild most már engem gyűlöl, olyannyira, hogy rád már vajmi kevés fog jutni a gyűlöletéből. Ha az mondod, hogy márpedig itthon maradsz, akkor nem kényszeríthetlek, de Günther királynak és személy szerint nekem fontos volna, hogy tarts velünk. Ha rászánod magadat, megígérem és meglátod majd – nem a mennysországból, hanem itt, a földön, testi szemeiddel észlelheted –, hogy méltó jutalomban részesülsz.

GÜNTHER (*jön*)

Dicsértessék Jézus Krisztus!

KÁPLÁN

Mindörökké, ámen.

GÜNTHER

Azt hallottam, atyám, hogy te is velünk akarsz tartani. Egyfelől te végeznéd a burgund vitézek lelkigondozását, másfelől te készítenéd elő a pogány hunok keresztény hitre térítését. Szándékod igen kedves a szívemnek, örülök, hogy társunk leszel az úton. Visszatérésünk után püspök lesz belőled, el fogom intézni. Megvannak hozzá az összeköttetésem.

HAGEN

Akár holnap hajnalban indulhatunk is. Az átkelés a Rajnán bele fog telni egy egész napba. Holnap este a túlsó parton tábort verünk, ott éjszakázunk. Aztán holnapután kora reggel vonulhatunk tovább.

GÜNTHER

Hogyhogy az egész napot igénybe veszi a folyami átkelés? Felszállunk a kísérettel a kompra, és már a túlsó parton is vagyunk. Ez annyi ideig sem tart, amíg a kemencében megsül a pogácsa.

HAGEN

Hidd el nekem, király úr, valamivel tovább fog tartani. Ha negyven személy fér fel a kompra, akkor bizony a kompnak huszonöttször kell fordulnia. Igaz, hogy a lovakat közben átúsztatjuk, de akkor is tízezeren vagyunk. És még a málhátakat is át kell szállítani.

GÜNTHER

Tízezeren vonulunk Hunniába? Ezt most halom először.

HAGEN

Pedig így van. Velünk tart ezer lovak, háromezer csatlós és hatezer apród. Számold össze: ez éppen tízezer.

GÜNTHER

Nem is tudunk összeszedni ennyi embert!

HAGEN

Ne aggódj, már összeszedtem őket. Indulásra készen állnak. Nem akartalak terhelni a részletekkel. Bőven elég, ha látod az eredményt.

GÜNTHER

De hát ez egy egész hadsereg! Ez olyan, mint ha... mintha háborúba mennénk!

HAGEN

Ugyanis háborúba megyünk. Efelől ne legyenek kétségeid.

Hatodik jelenet

Rajna-part, folyami átkelés.

WALDRADA

Isten veletek, ti daliák! Ti burgundok és Nibelungok!

BERTRADA

Ki tudja, viszontlátunk-e benneteket valaha még?

HAGEN

A lovak átúsztatásáért az én trójai rokonaim felelnek!

ORTWIN

Tízezer harci lovak átúsztatni a Rajnán? Nem semmi!

RÉVÉSZMESTER *(jön)*

A következő negyven lovakot kérem! A málhát rakjátok le, mert azt külön fogjuk átszállítani!

(El.)

DANKWART

A lóúsztatás a felszerelés eltávolításával kezdődik, hiszen a nyereg tönkremenne a vízben. Csak olyan vitéz úsztasson lovakat, aki ugyanolyan ügyesen lovagol szőrén, mint nyeregben. Arról nem is beszélve, hogy a ló szőre a vízben csúszóssá válik, ami még inkább megnehezíti a lovas dolgát. Készüljetekek fel rá, hogy a ló másképpen mozog a vízben, mint a szárazon. A part közelében a medertalaj süppedése és a víz ellenállása miatt nagyobbakat ugrik a szokásosnál. Ez elsőre meglepő, de nem kell megijedni tőle. Ja, és még mielőtt elfelejtem: te magad is vedd le a páncéodat úsztatás előtt, mert egyáltalán nem biztos, hogy páncéllal és fegyverekkel együtt el fog bírni a ló. A túlpartra érve arra kell ügyelned, hogy meg ne fázzanak a lovaidd. Széltől védett helyet keress, és ott addig jártasd őket fel és alá, amíg meg nem szárad a szőrük.

GONOSZTEVŐ *(berohan, össze van kötözve a keze)*

Ártatlan vagyok! Nem csináltam semmit!

HUNOLD *(berohan, kezében kivont kard)*

Tisztelettel jelentem, a Wasgeni-erdőben fogtam ezt a gonosztevőt. Bevallotta, hogy ő gyilkolta meg Siegfriedet.

HAGEN

Hát akkor nyakazd le.

GONOSZTEVŐ

Ne öljetekek meg! Nem csináltam semmit!

HAGEN

Ha nem csináltál semmit, akkor semmittevő vagy, és már csak ezért is halált érdemelsz!

HUNOLD

De hát bevallotta! Bevallotta!

HAGEN

A múltat be kell vallani. Minek él az ilyen?

GONOSZTEVŐ

Nem csináltam semmit! Günther király, kegyelmezz!

HAGEN

Günther király már a túlparton van, úgyhogy elkerülhetetlenül nyakazás lesz. – Hunold fiam, kapsz egy meszely rajnai törkölypálinkát, ha egyetlen csapással leütöd a fejét.

HUNOLD *(kifelé rángatja a gonosztevőt)*

Szeretem a törkölypálinkát. Nagyon, de nagyon szeretem a törkölypálinkát.

GONOSZTEVŐ *(visszanéz)*

Nem csináltam semmit!

(Hunold és a gonosztevő el.)

HAGEN

Erre nem is gondoltam, pedig ez még jól jöhet nekünk. Találtunk egy megfelelő gonosztevőt Siegfried emlékének ápolása végett. Attila udvari költői, Werbel és Swemmel dalolhatnak egy szép verset arról, hogy Hagen felkutatta és megbüntette az első férje gyilkosát.

WALDRADA

Az összes előkelő férfi ellovagol a Dunához. Jaj, de kár!

BERTRADA

Itt maradnak a parasztok. Azok is jók. Csak egy kicsit vastag a nyakuk.

DANKWART

Úsztatás előtt érdemes gyalog belemennetek a vízbe, hogy feltérképezzétek a part közelében a medret. Máskülönben előfordulhat, hogy a lovak belelép egy víz alatti gödörbe,

vagy elbotlik egy nagyobb kőben, sziklában, fagyökérben, leszakadt horgonyban.

ORTWIN

Hej, amikor még Trójában éltünk, hányszor átúsztattunk a Szkamandrosz folyón!

HUNOLD *(jön, jobbáiban a véres kard, baljában a gonosztevő feje)*

Ezt a fejet lerakom Siegfried sírjára. Így te is könnyebb szívvel indulhatsz a Dunához, Trójai

Hagen!

HAGEN

Jól van, ügyes vagy. A pálinkádat megkapod a lányoktól. – Mondd csak, Hunold fiam: te ugye tősgyökeres burgundi vagy?

HUNOLD *(önérzetesen)*

Már a nagyapám is az volt!

HAGEN

Akkor jó. Akkor kinevezlek Burgundia kormányzójává. Akkor senki sem állíthatja, hogy holmi gyülevész trójaiak vették át Wormsban a hatalmat. Egy a fontos: nézz a körmére mindenkinek! Úgy lopjanak, hogy más is hozzáférhessen, és akkor nem lesz nézeteltérés.

RÉVÉSZMESTER *(jön)*

A következő negyven lovagot kérem! A málhát rakjátok le, mert azt külön fogjuk átszállítani!

(El.)

HUNOLD

Áldjon meg Deusz, az én istenem és a keresztények istene! Legyen tiéd a győzelem!

HAGEN

Nem lesz győzelem, mert nem lesz háború.

A hosszú 19. század szerelmi történetekbe oltva

Szilasi László: Tavaszi hadjárat

A szerelem Szilasi László legújabb kötetében is központi szerepet játszik, csakúgy, mint a legutóbbi regényében, a *Kései házasság* lapjain. A 2021-ben megjelent *Tavaszi hadjárat* két kisregényt tartalmaz, minkettől narratívája egy-egy (egyszerűbb vagy összetettebb) szerelmi szál kibontásán alapul. Az első szöveg az *Ostorod* címet viseli, mely Rodostó nevének anagrammája, és nem sokkal a Mikes Kelemen halála utáni idők Törökországába vezet. Ez a kisregény egy szabályosabb szerelem története: a törökországi bujdosó magyar közösség utolsó képviselőinek, Szakmári Ádámnak és Szakmári Ágotának klasszikus, évtizedeket átfogó, bonthatatlan kapcsolata az alapvető tárgy, mely lehetőséget teremt a 18–19. századi magyar történelem feltárására is. A második kisregény, a *Koppantyú lovagjai* egy szerelmi négyszögre (még inkább ötszög) fűzi fel történetét, és az 1848–49-es szabadságharc utáni időszak bemutatására fókuszál. Két férfi és két nő élettörténetét és szövevényes kapcsolatát ismerhetjük meg, de a történelem itt is folyamatosan betüremkedik a személyes történetek bekezdései közé. A több szállal is összekapcsolt, mégis független, nagyjából azonos terjedelmű két szöveg leginkább szembevető közös vonása az egyéni történetek és az általános, a kollektív történelem összekapcsolása, egymásba fűzése.

Az első történet az 1700-as évek legvégén indul, a fiatal, éppen írni tanuló Szakmári Ádámmal, aki fiatal felnőttként és közössége

Magvető Kiadó, Budapest, 2021

utolsó magyarjaként maga mögött hagyja Rodostót, hogy eltűnt szerelmének nyomába eredjen. A pár végül, kisebb kitérők után egymásra talál és magyar földön (elsősorban Zsennyn és Budán) él meg a 19. század első harmadának történéseit. Ezek az események dokumentarista stílusban íródnak bele szerelmük szövegébe, de olyannyira dominánsak, hogy a történelem több, mint pusztán háttér, sokkal helyesebb azt mondani, hogy harmadik főszereplővé lép elő. A fejezetenként váltott elbeszélővel (hol Ágota, hol Ádám, hol egy mindentudó elbeszélő, a narrátor) dolgozó szövegben a 19. századi történelem kérdései legalább olyan hangsú-

lyosak, mint a szerelmes pár egyéni sorsa. A kétféle történet (az egyéné és a nemzeté) egymást erősíti, ellentétezi, legtöbbször nagyon jó dinamikával kapcsolódnak össze (de helyenként előfordul az is, hogy a krónikás részek nem épülnek szervesen a szövegbe, kilógnak onnan). Az 1825–27-es éhínség, az 1839-es pozsonyi országgyűlés, a Védegylet megalapítása, az 1838-as pesti árvíz, de a szülők elbeszéléseiből korábbi események (például az 1711-es szatmári béke) is felidéződnek; illetve a történelem mellett a mezőgazdaság, a paraszti életforma, a társadalmi berendezkedés, de még a korabeli konyhaművészet és divat is terítékre kerül. A személyes sorsban a legfontosabb a múlhatatlan szerelemnek és az idő múlásának, a lassú öregedésnek a megidézése. Nagyon hangsúlyos még az a kérdés is, hogy mit is tesz magyarnak lenni, mi a magyarság lényege; valamint az, hogy mit jelent a haza, és merre is található. A Rodostót elhagyó fiatalok azért (is) jönnek Magyarországra, hogy „visszatanulják” magukat a magyarságukba. Azért hagyják ott gyermek- és ifjúkoruk helyszínét, hogy valóban magyarok lehessenek, ne diaszpórában élő magyarok csupán. Negyven év után azonban gondolnak egyet, és elindulnak „haza”, azaz Rodostóba: „Huszonévesen jöttek el. Most a hatvanas éveik elején és végén járnak. Egész életüket hasztalan bujdosásban töltötték el.” Mintha a pár tagjai csak életük végén döbbennének rá arra, hogy a haza, amit mindvégig kerestek, nem a magyarok között, hanem egy török városban, ifjúságuk helyszínén várja őket.

A második kisregény megformálása nagyon hasonlít az elsőhöz, Szilasi itt is rövid, kopogós mondatokból építi fel egymástól jól elkülönülő bekezdéseit. *A Koppantyú lovagjainak* fókuszában azonban nem két, hanem négy személy áll, mindegyikük nézőpontja egy-egy fejezetét jelenti a kisregénynek. A négy perspektívából áll össze ugyanaz a történet, ezek kiegészítik egymást, de helyenként ellentmondásokat is tartalmaznak. A négy szereplő különálló szólamai elsősorban arra reflektálnak, hogy az ún. valóság megragadása igen-

csak merész, és majdnemhogy kivitelezhetetlen vállalkozás, az objektív megfigyelés, mint olyan, nem létezik, mindenki másként beszél el ugyanazt a történetet. A két nő és két férfi története persze csak részben azonos, a közös pontok mindössze azok, ahol sorsaik átfedésbe kerültek egymással. Uzémer Márton és Tarpai Ábel a Tisza szabályozásán együttműködő szakemberek, akiket nagyon erős barátság köt össze. Egy időben mindketten szerelmesek a harmadik nézőpontot birtokló Bányai-Lebstück Máriába, aki mellett a negyedik szereplő Tarpai felesége, nagy szerelme, az angol származású Teasdale Márta. Ez a kis túlzással „szerelmi négyyszögnek” is nevezhető felállás adja a regény strukturális alapját; a négy fontosabb szereplő nemcsak a történekek alakítója, de a meghatározó nézőpontok birtokosa is. Szorosan egymásba gubancolódó történeteik a 19. század második felébe vezetnek, nagyjából attól a történelmi időszaktól indulnak, ahol az előző kisregény története abbamaradt. Ahogy ott, úgy itt is nagyon erőteljes a história szerepe, a négy sors és élettörténet bemutatásának háttérében ott a történelem mellett a 19. századi politika, életforma, társadalom bemutatása is: a Lánchíd építése és átadása, a kubikosok életmódja, a mocsárlecsapolások mind olyan adalékok, melyek a 19. századot hozzátámasztják közelebb, sokszor dokumentumszerűen az olvasóhoz.

A második kisregénybe átúsznak szó szerint egyező mondatok az elsőből, nagyon finoman és észrevétlenül, és összekötni látszanak a két szöveget: arra utalnak, hogy szorosabban összetartoznak, mint ahogy az első látásra nyilvánvaló. Nemcsak a már említett egyéni és kollektív történetek egymásba játszása a közös bennük, hanem például a magyar identitás jelentésének kérdése is. Alig van a szereplők között, aki teljes egészében magyar, Lebstick Mária félig horvát, Uzémer sváb-török, Teasdale Márta pedig angol, aki Magyarországra települt. Utazgatnak a világban keresztbe-ka-sul, Kairótól a Badacsonyig bejárnak mindent (kivéve Uzémert, aki szegedi hajléktalanként éli le élete nagy részét), és közben nem nyil-

vánvaló számukra sem, mit jelent magyarnak lenni, és az sem, hogy hol van és mit jelent a haza. Mindkét szöveg (de az első talán hangsúlyosabban) emlékeztet Darvasi László *A könnyemutatványosok legendája* című regényének beszédmódjára: a történelem és a személyes sors egybefonódása, a sokszor obszcén, meghökkentő elemek (például a négyesben zajló szeretkezések, az önmagát borba fullasztó férfi) beépítése ugyanígy rokonítja az írásokat, mint az aforizmaszerű, tömör és lírai mondatok gyakori használata. Darvasi nagyregénye sokkal inkább eltávolodik a realizmustól, mint Szilasié, de az adatokat halmozó, tényszerűen fogalmazó bekezdések ellenére azért a *Tavaszi hadjárat* is hangsúlyosan felveti a valóság és a fikció problémáját, elsősorban az írásra vonatkoztatva. Már a kötet elején felbukkan a kérdés, Szakmári Ádám ugyanis Mikes Kelemen leveleit másolja (ezekből tanul írni, valamint memoriterként is megtanulja őket), és mivel hiányolja a szerelmi szálát, bele is told ezekbe a levelekbe: „Ádám egyenként kapta meg Mikes leveleit. Lemásolta, megtanulta, visszavitte, hozta haza az újat. A huszonegyedik levélbe tudott először beleírni.” Mikes levelei fiktív levelek, címzettjük, P. E. grófnő valószínűleg sohasem létezett, így már önmagukban felvetik a valóság és fikció viszonyának problémáját. A levélbe hamisított bekezdések aztán még tovább feszegetik azt a kérdést,

hogy mindent tényként fogadhatunk-e el, ami egy levélben, egy krónikában, egy memoárban, vagy bármilyen szövegben valóságként szerepel. A második kisregényben is több utalás történik a valóság és a fikció közötti különbségre (például Teasdale Márta halálát és a rá következő gyászt egészen másként beszéli el az elbeszélő a szerelmes férfi, Tarpai Ábel, és a nő saját szemszögéből), a záró oldalakon pedig a szövegek esetleges értelmetlensége is felmerül. A hantál-halantál-halandzsa szócsoport értelmezése a haldokló, lázas Márta tudatában merül fel, mint ahogyan a loremipsum jelentésnélküliségén is elgondolkodik. Ez egy nyomdászok által régóta használt, a betűtípusok illusztrálására szolgáló szövegdarab, melynek nincsen jelentése, véletlenszerűen összevágott szavakból alakították ki. Az értelmetlen vakszövegek fókuszba helyezése a szöveg zárlatában azt veti fel, hogy vajon mennyire hihetünk a leírottaknak, így akár magának az egy kötetbe zárt két kisregénynek is?

A hosszú tizenkilencedik század történelmének magánéleti (elsősorban szerelmi) szálakra építő, mozaikos feldolgozása jól áll a szerzőnek, aki kiválóan ötvözi szépírói és a tudósi kvalitásait. Rövid, tárgyilagos mondatokban meséli el évtizedek kalandos történetét, könyvében az epizódok girbegurbán kapcsolódnak és olyan kanyargósan hömpölyögnek, mint a szabályozás előtti Tisza.

Kiégett középkorúak klubja

Nagy Koppány Zsolt: *Lórúgás gyomorszájra*

Humor, szexualitás, a hagyománnyal való játék: e három szóval lehetne röviden összefoglalni Nagy Koppány Zsolt új novelláskötetét, melynek történeteiben olyan emberek szerepelnek, akiknek a sorsa éppen kisiklóban van. Nevezheti a szerző „komédiáknak” és „játékoknak” is a szövegeket, általában mégis olyan figurákat vonultat fel, akiket a sors valóban gyomorszájon rúg, egy ló erejével, és csak hogy jobban fájjon, legtöbbször – ahogy arra a borító készítője, Szentes Zágon ráérezett – tűsarokba bújtatott lábbal. Teszi mindezt fesztelen előadásmódban, szerethető humorral, vitriolba mártott tollal, és tegyük hozzá: nagy rutinnal, ami mégsem teszi egysíkúvá vagy túlságosan átlátszóvá a szövegeket. Nem válik kliséssé az előadásmód, sem a novellák rétegeit, sem a történetek felépítését nem érzi az olvasó „mintafeladatnak”. Ennek köszönhetően minden alább részletezett kritikus pont ellenére színvonalas kötet született.

Az elbeszélések modalitását főként a humor határozza meg, talán azért marad könnyen az olvasó kezében a könyv, mert a sorstragédiákat és komor történeteket végigkíséri a narrátor iróniája, anélkül, hogy az alkotások veszítenének a súlyukból. A szórakoztató előadásmód és írói fantázia ugyanis az idillinek távolról sem nevezhető díszletek közé vezeti az olvasót, ahol az alkoholizmus, a családon belüli erőszak, az elnyomottság, az öngyilkossági kísérlet vagy a hűtlenség megszokottá vált. A cselekmények depresszív hangulatát jól ellensúlyozza az írói közreadás fesztelensége, az *Elvész ez a nyár* című novellában például a

Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2021

főszereplő lakásában elbújva éli feleslegesnek gondolt életét, míg el nem szánja magát a változtatásra. Rettenetesen fél ugyan a világjárványtól, minden pénzt nyaralásra költi, sivar élete éppen csak kivirágozni látszik, amikor a külföldön elkapott vírusba – belehal. Az *Egy megtisztelő barátság stációi* pedig Örkény István-i szinten emeli groteszkké az éhbér miatt maffiának angol nyelvet oktató tanár történetét. Annyi kitételrel, hogy Nagy Koppány számos novellája a túlzásokra épít, egy eleve felfokozott állapotot vagy groteszk situációt sarkít tovább, de így történetei túlírtnak hatnak néhol. A humor jelenléte és szervezőereje az egész kötetet áthatja, csillapodik kissé a

középső „nagy tragédiákat” tartalmazó ciklusban, de a záró „játékokban” újult erővel tér vissza és keretezi be az elbeszéléseket, karakteres jeggyé avatva egyúttal önmagát is.

A novellák szinte mindegyikében közös, hogy a főszereplők kisszerű alakok, a társadalom jellegzetes tagjai, lecsúszófélben lévő, sokszor beszűkült látómezővel bíró, boldogtalanok tűnő, szegény figurák. Nem tipizáltak, de jól megragadhatók, egyéniesített szereplők, akikben közös az elhagyottság és elesettség. Nagy Koppány Zsolt hiteles, plasztikus alakbrázolása a kötet fő erőssége, az teszi átélhetővé az elbeszéléseket, hogy a személyek szinte kilépnek a lapok közül. A szerző pszichológiailag pontos képet fest a szereplők motivációiról, legbelső ösztönzésükről, döntéseik mozgatórugójáról: teljességgel hiteles és logikus, ahogy az általa teremtett alakok gondolkodnak és látják a világot. A szerző sokszor csak utalásokból, kisebb jelzésekből és félszavakból építi fel a szereplők lélektani profilját, a befogadó úgy érezheti, hogy behatóan és pontosan ismeri típusainak gondolkodását. Játszi könnyedséggel kalauzolja a narrátor az olvasókat az ajtók mögé és az emberek rejtett gondolatai közé.

Tekintve, hogy a megteremtett alakok többnyire nem kifinomult és visszafogott emberek, illetve hogy az elbeszélő általában közvetíti nekünk tudatukat, a kötet határozott irányt vesz a sexualitás témaköre felé – sajnos. Sajnos, mert így teret kap az ízlésesnek nevezhető altesti humor, a szövegekben dominánssá válik a férfitekintet, és az író elvétí az arányt: a szex és a testiség kerül a középpontba minden más témát elnyomva. Főként a „tragédiák” esetében érződik ez: az éhező gyerekeiért prostituálódó anyuka történetében etikai vagy pszichológiai szálak gyengülnek meg, mert a narrátor ezeket egyre kevésbé adja közre, miközben a fókusz olyan kérdésekre esik, hogy az asszony vállalt-e mélytorkot, milyen segédeszközöket használ, hogyan zajlik voltaképpen a „fausztozás”... A *Kovács János és a női igen* címszereplője pedig a tárgyiasító *lenézés* mintaképe. Pontosán megragadott alak, de amikor az olvasó húsz oldalon keresztül

csak egy hímsoviniszta, gyáva ember ízléstelen vágyálmait kénytelen követni, a figura érdekessége is csorbul. Idegesítő lesz, egyes esetekben eltávolító erővel bír a szöveg, főként ott, ahol kibontakozik a saría magyarországi víziója, vagy olyan mondatok hangzanak el, mint „hiszen mégiscsak nő voltál, még ha kurva is” (138. oldal), „muszaj megbasznom, mert ha nem, másnap látszani fog a szememen a kielégületlenség” (147. oldal). E két idézet csupán jellegzetes példa a megannyi hasonló mondat közül; ám különös súlyt kapnak amiatt, hogy a fikció szerint egy férfi hangja mondja ezeket. A második ciklus írásai azt sugallják, hogy egy férfinak az aktusokon kívül nincs célja, az egyetlen értelmiségi alak se akar a gyárszalag mellől elkerülni, csupán egy „rózsadombi öreg macára” vagy „kőbányai szexistennőre” vágyik...

A női nem elnyomásának ez a példája természetesen szorosan összefügg a megteremtett alakokkal, típusokkal. Mivel Nagy Koppány Zsolt kötetének egyik fő témája, eltüntethetetlen hátttere a fanyar-magyar rögválóság, a szerző talán nem kárhoztatható a férfitekintet színre viteléért, csak az róható fel számára, hogy túlságosan kidomborítja ezeket a gondolatokat, észre sem véve, mennyire eluralkodnak a kötetben. A főként kisszerű sikerekkel kecsegtető, ingerszegény és beszűkült közepkorúságra való összpontosítás képes arra, hogy valóságában mutassa fel ezt a társadalmunkban jelen lévő és káros világszemléletet. A nőgyűlölet és a női test vágytárgyként való kezelése túl van az írói koncepción, szinte magától adódik: részben ettől autentikusak a novellák szereplői. Az elbeszélő miniatűrökből és életképekből építi fel a szövegeket, többnyire egy-egy részletet ragad ki és dolgoz fel alaposan, sokszor a beszélő szóhasználata, vagy a lakása, vagy egy tette jellemzi az egész karaktert. Az író jó érzékkel választja ki azokat az elemeket (például a nőkhöz való viszonyt), amik mélyebb bemutatás nélkül is megfoghatóvá teszik a karaktert. Részben azért is koncentrálnak csupán minimális jellegzetességekre, mert karaktereihez, azok gondolkodásához és életéhez mindig

gúnnal viszonyul: mind a három ciklus bohócot csinál a szereplőkből és kiparodizálja őket. Az az érzésünk, hogy nevetünk: no, nem magunkon, hanem a szomszédon, családon vagy bárki másán – mindenesetre olyan dolgokon, amelyek azért ismerősek lehetnek számunkra.

Az utolsó ciklusban található elbeszélések például azzal erősítik az ismerősség érzését, hogy kanonikus irodalmi alkotások és közterek újraírásává és játéktérévé válnak, találunk itt „megprózásított” Kosztolányit, Vörös Rébék átíratot, egy inverz karkai átváltozás-történetet, vagy a felesége által bezárt és írásra kényszerített Jókait. Formailag is megújul a kötet, hiszen a *Családi pör* például egy hírportálra posztolt hírből és egy igen rossz, hosszú, magyaros vers szövegéből tevődik össze. Bár az első ciklusra jellemző humor visszatér, mégis az irodalom marad a novellák főszerep-

lője, az a fő kérdés, hogyan értékelhető és helyezhető el a világban, identitásban és jelentőségét tekintve. Például az Istenhez visszatérő Villon ekképp fogalmaz: „Ezért volt minden! Hát nem érted? Ezért öltöm, raboltam, szerettem szajhát és szépasszonyt, ezért hajbókoltam nyavalyás uracskáknak... mert megtehettem, hiszen a költőnek nem árt meg semmi, és mert szükségem volt ihletre. Mit írhattam volna, ha nem élek?”. Villon szavait a *Lórúgás gyomorszájra* ars poeticájaként is olvashatjuk. Őszintén kíváncsi a valóságra és a valódi életre, a hűs-vér emberekre, ezért íródott. Nagy Koppány Zsolt novelláskötetét talán közelebb érezzük a reális világhoz, mint a fikcióhoz, de ez adódhat abból, hogy felvállalja és következetesen bebizonyítja történeteivel: „vannak mesék, és igen, vannak életek is, szép számmal, amelyek egyszerűen rosszul végződnek”.

Régi disznótörök emlékére (1978; olaj, farostlemez; 100×123 cm; Ezüst György örökösének gyűjteménye)

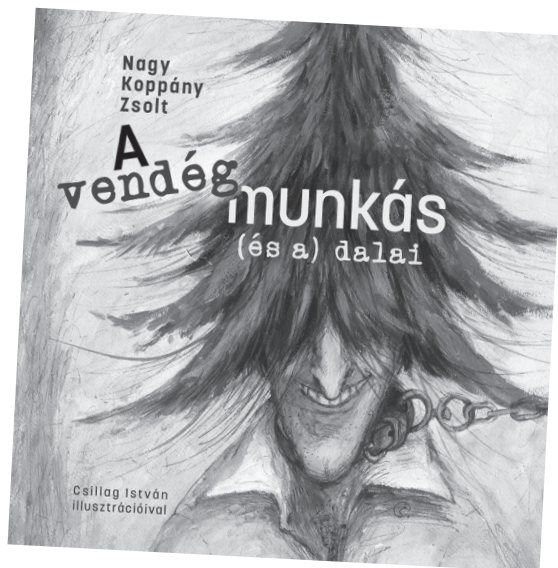

Nemzedéki sorsesemények.

Nagy Koppány Zsolt: *A vendégmunkás (és a) dalai*

Milyen hazája van egy székelynek?¹ – tehetjük fel a kérdést, idézve az egyik Sántha Attilával készített interjú címét Nagy Koppány Zsolt 2021-ben megjelent *A vendégmunkás (és a) dalai* című műve (Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2021) kapcsán. Ez a szöveggel való találkozásunk első kérdése, amit több, jelentőségében hasonló kérdés követ a befogadás során, rögtön a cím értelmezésekor. A szerző korábban megjelent szövegeket illesztte össze, majd egészít ki új részekkel, hogy összeálljon a számára különleges jelentőséggel bíró mű, az öt fejezetből és az *Előljáró beszéd*-ből álló „székely könyv” Csillag István jellegzetes illusztrációival.

A vendégmunkás idegen országban meghatározott időre munkát vállaló személy – ezt a találatot adja a világháló a vendégmunkás szó meghatározására, de más forrásokban is hasonló összefüggésekkel találkozhatunk. A hivatalos és köznapi megközelítésekben egyaránt közös, hogy társadalomtörténeti kontextus felől értelmezik a vendégmunkás fogalmát, a munkás és vendégmunkás közötti formális megkülönböztetés pedig sok esetben kiegészül egy lélektani aspektussal is.² Nagy Koppány Zsolt a címben lép kapcsolatba ezzel a jelentéssel, majd a szövegben belül játszik a konnotációival. Elsősorban vitatja a vendégmunkás fenti meghatározásának igazságértékét, ami azt jelenti, hogy az itt kiépített fogalom alárendelődik az értelmezésnek, ugyanakkor ellent is mond neki. A könyvben szereplő vendégmunkás helyzete egyedi, mégis

Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2021

általános; nem idegen számára az ország, ahová sokunk által ismert körülmények révén érkezik, hiszen Erdélyből „hazajön” az anyaországba. A vendégmunkás kálváriájának a bemutatása során a hazaérkezés tapasztalata mellett egyéb, székely identitáshoz kapcsolódó toposzt körülír, ezek közül számottevő a székelység és a magyarság mint állampolgárság között feszülő különbségtétel: „Rang ez is kérem”, állapítja meg az elbeszélő a magyar állampolgársággal kapcsolatban. A két ország közötti korabeli különbségeket az ide utazó rendre megtapasztalja, a hazatérő pedig ennek élményanyagát a visszájára fordítja (magyar rendszámú autóval, immár magyar útlevelel rendelkező kíván-

1 Varga Melinda: Milyen hazája van egy székelynek? Távoli beszélgetés Sántha Attilával, <https://www.irodalmijelen.hu/2014-mar-4-1313/milyen-hazaja-van-egy-szekelynek-tavoli-beszelgetes-santha-attilaval>

2 Popović Nenad: Vendégmunkások: egy világ árnyékában, Jelenkor, 2007, 50. évfolyam, 12. szám, 1261. oldal

dorlók hazaérkezésükkor rosszállóan nézik az otthoni állapotokat, életstílust, életkörülményeket). A szövegben felértékelt a haza fogalma, ami Tompa Andrea *Haza* című regényéhez hasonlóan, a honvágyban mutatkozik meg. A honvágnak vannak tárgyi kötődései, ennek legplasztikusabb példája, hogy székely bicskát használ (ami kezd rozsdásodni), de megjelenik a gondolkodásban és a nyelvben is. Ezek a könyv legizgalmasabb megoldásai: az elbeszélő kommentárjaival, kiszólásaival egy rendkívül fluktuáló szöveget hoz létre. Nagy Koppány Zsolt különlegesen fogékony ezekre a jellegzetességekre, kiváló arányérzővel alkalmazza a székely nyelvi kliséket, illetve gondolkodásbeli sajátosságokat az egyes élethelyzetek megírása során.

De vannak más tényezők is, amelyek árnyalják, illetve sajátosítják a vendégmunkásokkal kapcsolatosan kialakított képet. Nyilvánvaló például, hogy a fenti definícióval ellentétben, a könyvben szereplő vendégmunkás nem meghatározott időre jön az országba és feltehetően nem is (csak) munkavállalás céljából, noha a munkáslét adja önazonosságát, ezt a „rendesen összezavart identitástudat”-ot: „Én büszkén, mégis szerényen – munkásnak tartom magam” (33.) – (csúsztatás, hogy ő nem igazi vendégmunkás, mivel angolt tanít). A munkás konnotációja hozza magával a migráns irodalom szövegekörnyezetét, melynek külön része a vendégmunkásirodalom. Kérdés, hogyvan-e a szövegben történeti és esztétikai vonatkozás, ami összekapcsolná ezt esetleg a munkás-kommunista diktatúra irodalmával, hiszen a kifejezés ezt a kontextust is hozza magával, illetve, hogyan reagál a műarra, hogy az 1980-as évektől az irodalmi diskurzus kiegészült a *kulturális migránsok* fogalmával, mellyel kapcsolatosan a magyar irodalom egy újfajta irodalmi hagyománnyal is párbeszédbe lép (lásd Milbacher Róbert *A kulturális migránsokról*³ című írását).

A könyv szövegekörnyezetében a vendég szó jelentésrétegei is hangsúlyosak, főként a történeti kontextus felől olvasva (ti. a magyarság

helyzete a Trianont követő időszakban az anyaországtól elcsatolt területeken). A vendégül látás, vendégfogadás jellegzetes formái helyett itt az idegenség a legfőbb tapasztalat. Az én-elbeszélő ritkán tűnik fel társas kapcsolatokban, egész ittlétét az idegenség és a magárautaltság határozza meg: „Nagy-nagy sugárúton kicsi székely legény. Sok-sok kocsí között egy szál harisnyában” (32.) – olvashatjuk a helyzetképet, ami prózapoétikai szempontból is jó megoldás, mert kilép az elbeszélő az E/1-es elbeszélői szövegből és E/3-ra, máskor T/1-be vált át, így lesz a személyes sorsból sorszerűség, közös esemény, az én tapasztalatából a mi, azaz egy közösség tapasztalata. Ez a kettősség a kötet egyik legfőbb jellemzője: ami komikus (sok esetben inkább ezen van a hangsúly), egyben tragikus is, ami egyéni sérelem, az lehet közös, és így tovább. Az ezek kapcsán kiemelt szempontok ironikusan jelennek meg, a referenciális olvasat felől értelmezve viszont a tragikus vonatkozásuk lesz meghatározó. A kötet egyik legfőbb jellemzője az abszurd. Sokszor a hétköznapi helyzetekben talál az elbeszélő abszurd elemeket, egy-egy nekiszegezett kérdésben, élethelyzetben mutat rá a székelyekhez való viszonyulások, beidegződések, tévképzetek abszurdítására, máskor vendégszövegek, újsághirdetések nagyítják ki a székelyekkel kapcsolatos előfeltevések elidegenítő hatásait, amit ki kell bírni, meg kell szokni, el kell viselni. Ezeknek a sérelmeknek a „többsége létsérelem, amit mindenki megkap, aki érez”. A kötet fülszövege is egy ilyen mozzanatot emel ki, egy vonatút tapasztalatát:

„Vonaton utazunk hazafelé, amikor hogy, hogy nem, kiderül, erdélyiek vagyunk. Útitársunk kacér tekintetű nőszemély, bamba arcú párjával – középkorúak, magyarok. A nő kimeredt szemekkel néz, nem látott még erdélyit, mintha. Majd egyszer csak:

– Na és... medvét látott-e már, fiatalember?

Rájaeresztem a szemem, félig béhumva.

– Csak vajh ezeret! – mondom aztán nyugodtan.

3 Milbacher Róbert: *A kulturális migránsokról*. Élet és Irodalom, LXIV. évfolyam, 21. szám, 2020. május 22.

Megbőrizik a teste, izmokat vél látni rajtam, szemüvegem ignorálja. Egész éjjel bámul. Nyitva tartom a szemem végig, hadd higgye, hogy a székelyek nyitott szemmel is tudnak aludni.”

Hasonló játékosságot figyelhetünk meg a kötet műfaji megjelölésében is: *A vendégmunkás (és a) dalainak* műfaja az alcím szerint *dal tragédiában elbeszélve*, formai szempontból azonban inkább rövid szövegeket olvashatunk. A dal, mint a ballada ellenformája sokféle lehet. Itt elsősorban a munkásdalok, illetve a pásztorlakok szerepe hangsúlyos (ha úgy olvassuk a kötetet mint az idill felülírásának egyik formáját), a szövegben a szereplők is használnak különböző dalformákat. A dal elsősorban a népköltészet remeke, ez a vonatkozás a vendégmunkás-lét egyik fontos kifejezője. Az elbeszélő ezekben a helyzetképekben igyekszik értelmezni önmagát, tetteinek okait, döntéseinek következményeit. A Magyarországra történő ismétlődő kitaszítások, határátlépések során, a vízumszerzés kálváriájában (amire műfaja révén *Az angoltanár evangéliuma* című fejezet is rájátszik), az időtlen várakozásokban keresi vissza egykori önmagát: „Továbbra is románoznak, megaláznak, és továbbra is bizonytalan a jövőm” (54.). Amikor az elbeszélő felidézti egy-egy visszaút tapasztalásait, így a kocsmák előtti hajnali kávészüneteket, a buszon elhangzott párbeszédeket, poénokat, vagy a hajnali elidegenítő megérkezést a Népligetbe, ennek az elveszett időnek, a múltnak és a jövőnek a lehetőségfeltételeit kutatja, miközben vigasztalják a „hétköznapi hős hétköznapi megbecsülése”-ből adódó, itt kapott, új lehetőségek. Nehéz ebben egyensúlyt teremteni, a veszteséglista legfájóbb pontja, hogy a saját életében sem tud jelen lenni: „Amikor más olvas, tanul, éli a világát (meg az országát), én olyankor utazom. Haza, vissza, munkahelyre. Papírokat intézek, sorban állok” (43.).

A vendégmunkásnak más az időtapasztalata is. Az asszimiláns egy másfajta emlékezettel él, a vendégmunkások „mindent ideiglenesen élnek meg”, ami megszokáshoz, önfeladáshoz vezet. Így jut el a teljes kiüresedésig: „Telnek

a hónapok, a vendégmunkás-indulat lankad, és elmúlik.” (57). A kötet egyik legfőbb kérdése, hogy akar-e az elbeszélő asszimiláns lenni. A hazáját elhagyó olyan körforgásba keveredik, hogy még ha nem is akar azzá válni, harcolni sem tud ellene. Elveszik a székely identitás, a város kiöli „a messzi múltból a messze jövőbe ívelő székely önérzet”-et: „Köszönöm Budapestnek, hogy kifacsarta belőlem”. A szövegben tehát a humor mellett meghatározó a megfosztottság tapasztalata. Ezt foglalja egybe a *Székelyföld* című kötetzáró rész, ami a mű egyik legerősebb része. Kifejező a Molnár Vilmos *Afrika* című írására való rájátszás:

„Székely ember, ha leveszi a kalapját, de már nincs neki. / Székely ember, ha előveszi a bicikliját, de már nincs neki. / Székelyföld, ha megköpi a szabadságát, de már nincs neki.”

A megfosztottság tapasztalata mellett sorozatos megaláztatások uralják a történeteket, ezek ott rejlenek az egyszerű helyzetekben, a különböző társadalmi státuszok betöltése során (például, ha valaki tanár vagy éppen vendégmunkás), de a beszélt nyelv ugyanúgy hordozza a kivüliség tapasztalatát (lásd Borbély Szilárd *Egy elveszett nyelv*⁴ című szövegét). Ebben áll a mű egyetemes igazsága, ezért erősek a hatásmechanizmusai. *A vendégmunkás (és a) dalai* egyik központi motívuma az angol nyelvtanítás. Az angoltanárság szükségszerű velejárója a nyelvváltás. Nyelvet cserél a kulturális migráns, mert a nyelv hordozza a lepleződés legfőbb veszélyét: barátságtalanabbak lesznek, akik meghalják az idegenséget a nyelvi kifejezésekben, hanghordozásban, de az asszimiláns a saját életében is idegenné válik. Háy János *Az asszimiláns* című írásában mutatott rá arra, hogy: „Az asszimiláns persze nem vidéki, nem keresztény, zsidó, szlovákiai magyar vagy egy fekete, aki az orvosi után itt maradt egy lány miatt, az asszimiláns jöhet a XIII. kerületből vagy Kolozsvárról, érkezhet Miskolcra Budapestre, Budapestről New Yorkba, lehetnek a szülei értelmiségiek, vagy olyanok, akik elhagyták őt gyerekkorában, és nevelőotthon-

4 Borbély Szilárd: *Egy elveszett nyelv*. Élet és irodalom, LVII. évfolyam, 27. szám, 2013. július 5.

ban nőtt föl. Az asszimiláns egyetlen átfogó jellemzője, hogy kívülről jön, s ebből adódnak számukra általános érvényű gondok, és persze specifikusak.”⁵

Az asszimilánsok szükségszerű alárendeltségi viszonyokban élnek, ezt a *Vengégmunkás*-ban a kutya, itt mint a kiszolgáltatottság allegóriája fejezi ki. Sokatmondó és megtévesztő, hogy a *Kaliba kutya* című fejezetet az elbeszélő a szüleinek ajánlja. Gyanakvóan olvashatjuk az analógiákat, ha utánanézzük a kalibakutya jellegzetességeinek, ami az egész írás mélyrétegeit nagyítja ki az olvasó előtt. A Gyimes környékén élő kalibakutya mai napig mentes a különböző kultúr-kutyafajták negatív behatásaitól. Tenyésztésükkel kapcsolatosan jellegzetesség, hogy az itt élő emberek nem a küllemi tényezőket tartják fontosnak, hanem a kutya *munkaképességét*. S ahogyan Borbély Szilárd értelmezi az *Egy elveszett nyelv* című szövegében: „Ahogy hívják vagy zavarják az állatokat, ugyanúgy idomítják a gyereket is. Ha hibázik, akkor káromkodnak, leszidják. Könnyen eljár a kezük. Hamar ütnek. Az állatot is így verik, ha nem engedelmeskedik azonnal. A botok a fal-

hoz vannak támasztva, hogy mindig kéznél legyenek. Az ostor a szegen függ, azt használják”. Továbbmenve, új jelentésrétegekkel egészülhet ki ez a rész, ha Vida Gábor *Kutyabőr* című szövegével együtt olvassuk. A Milbacher Róbert fent idézett szövegére írt rövid reflexióban Vida Gábor a kulturális és egyéb különbségek, illetve az ezek által épített hierarchiák identitásra gyakorolt hatásáról ír annak kapcsán, hogy mi különbözteti meg a nemtelent a nemestől, parasztot az úrtól, falusit a várositól. A gondolati párhuzamokat Vida Gábor írásának címe is árnyalhatja. *A vendégmunkás (és a dalai* kapcsán is releváns a kérdés:

„Azt, hogy hanyadik generáció, Eötvösnél úgy mondják: kutyabőr. Van, aki ezt hangoztatja, érezteti, és tetszeleg vele, és van, aki unja – de ő ezzel kisebbségi. Nem az a gond, hogy van előny és fölény, hanem az a kérdés, hogy mihez kezdünk vele?”⁶

Nagy Koppány Zsolt könyvében jellegzetes sorsesemények, helyzetkomikumok, humoreszkek váltakozása szervezi a narrációt. Az elbeszélő egy életanyag tapasztalatából kiindulóan mérlegeli az egész létünk szempontjából is releváns kérdést, hogy „mi mennyir ér”.⁷

5 Háy János: Az asszimiláns. *Élet és Irodalom*, LII. évfolyam 49. szám, 2008. december 5.

6 Vida Gábor: *Kutyabőr*. Hozzászólás Milbacher Róbert *A kulturális migránsokról* c. írásához. In: *A Látó Szépirodalmi Folyóirat blogja*, 2020. június 1., https://latoblog.blog.hu/2020/06/01/vida_gabor_kutyabor#more15732842

7 Háy János: uo.

A kimondott szó ereje

Halász Rita: Mély levegő

Hogyan éli meg az ember azt, ha magányossá válik, ha kiszakad a megszokott közegéből, ha a számára legfontosabb kapcsolatban kudarcot vall? Mekkora az esélye, hogy a sérülései ne bénítsák meg végleg, hanem az önismeretéhez járuljanak hozzá? Végül pedig mit kezdünk azzal, ha valaki nem felel meg semmilyen elvárásnak, sok mindenben hibás is, de attól még neki van igaza?

A *Mély levegő* a múlt és a jelen feldolgozásának története, és a vallomás műfajába illeszkedik. Ez a (fiktív) vallomásjelleg teszi lehetővé az olvasó számára, hogy azonosulhasson a főszereplő-elbeszélővel, függetlenül attól, hogy mennyire (kevésbé) szerethetőnek látja őt. Vera ugyanis mindvégig küzd másokkal és saját magával, ennek során időnként hibázik, sőt vétkezik, és megalázó helyzetekbe is kerülhet. Ezzel együtt azonban mindvégig jelen van az önismeretre való törekvés igénye is, illetve az a végletekig vitt őszinteség, amely önmagában is értéket képvisel, éppen azért, mert a felmentés igénye nélkül kimondja azt is, amiről tudja, hogy szégyellni való. Egyszerre távolítja magától és közelíti magához a hallgatóságát.

Önmegtalálása összekapcsolódik a saját hang és a saját történet (újra) megtalálásával. Története azzal kezdődik, hogy házassága végét ér – bántalmazó férjétől elköltözik –, ez azonban nem jelenti azt, hogy le is zárul. Pusztán nyilvánvalóvá válik az, ami a valóság szerint már évek óta zajlik: Vera küzdelme azért, hogy *hallják a hangját*. A regény központi problémája nyelvi probléma, a konfliktusoknak is nyelvi tétjük van: az, hogy ki talál

Jelenkor Kiadó, Budapest, 2020

alkalmasabb, meggyőzőbb szavakat, ki nem érti félre a másikat, ki tudja hitelesebben elmondani a kapcsolatuk, házasságuk történetét – kinek van igaza. Az pedig, ahogyan Vera a problémát megjeleníti, felhívja a figyelmet arra is, hogy ez a nyelvi tét a házastársak párbeszédein (vagy inkább párhuzamos monológjain) kívül más emberi kapcsolatokban is folyamatosan jelen van.

Bár Pétert kizárólag Vera szemével látjuk, egyáltalán nem kizárólag bántalmazóként van jelen. Látszik, mennyire bántja a tudat, hogy nem felel meg a családfői szerepnek – bár ezt a szerepet a regényvilágban (legalábbis nyíltan) senki nem várja el tőle, saját magán kívül. Ami azt illeti, valószínűleg akkor maradhatna

meg a családfői szerepben, ha *nem* ragaszkodik hozzá ennyire görcsösen. Ezt azonban csak Vera ismeri föl. Mint ahogyan azt is (bár későn), hogy a veszekedés ebben a házasságban nem a problémát, hanem éppen ellenkezőleg: a megoldást jelenthetné. Vera a múlt kudarcának okát is abban látja, hogy soha nem mert megszólalni, hogy csak nonverbális jelekkel próbálta öntudatlanul a férje tudomására hozni ellenérzéseit, amelyeket Péter mindig ellene irányuló agresszióként értelmezett. A veszekedés lehetővé tenné, hogy minden kimondódjon, ne pedig bántalmazásban találjon magának kiutat, amelyet még csak nem is a másik iránt érzett gyűlölet vagy frusztráció okoz, hanem az, hogy a saját kudarcait képtelen elviselni az ember. Feltűnik az is, hogy házasetükben Vera a szókimondó, Péter a prűd, aki ugyan pontosan annyira vágyik az együttlétre, mint a felesége, de nem mindegy neki, hogy mit milyen szóval neveznek meg, ami az öröm hiányához vezet.

Abban, ahogyan Verának a nyelvhez, a szavakhoz való viszonya egyre tudatosabbá válik, természetesen más hangoknak is szerepük van, más nézőpontoknak és történeteknek, amelyek közül Verának is választania kell, hogy ő mit fogad el magára nézve hitelesnek. Megszólalnak a férjén kívül a szülei (szintén elváltak, tehát egyáltalán nem automatikus, hogy mindketten a férjét elhagyó lányukkal értsenek egyet), a legjobb barátja, a gyerekkori szerelme, a szakítás utáni új partnere, a férje mélyen vallásos rokona, a beszédet éppen most tanuló óvodás gyerekei. Nem maradnak ki a külső-belső vitából a beszéd tudományának hivatásos gyakorlói sem: a gyóntató pap, a pszichológus(ok), az ügyvéd. Minden szereplő egy-egy önálló szólam, saját igazsággal (vagy éppen hazugsággal). Az sem véletlen, hogy Vera művészete (tehetséges rajzoló) az *után* tud ismét kibontakozni, hogy azt hazudja egy ismerősének, hogy rajzol. Mintha mágikus erejük lenne a szavaknak: kimondjuk legnagyobb meglepetésére cselekedetté válnak.

Mivel a regény római katolikus kultúrkörben játszódik, az én-elbeszélésnek különleges

jelentősége van. A gyónás mint szentség definíció szerint azt feltételezi, hogy az embernek őszintén, minden képmutatástól és hazugságtól mentesen kell számot adnia cselekedeteiről és gondolatairól, mivel hite szerint nem a paphoz, hanem Istenhez beszél. Ebből a szentségből nőtt ki, és Szent Ágostonnak, a katolikus hagyomány egyik meghatározó alakjának a révén került be az európai irodalomba a vallomás műfaja, amely tulajdonképpen nyilvános gyónást/számadást jelent. A késő ókor óta minden korszak megtermi a maga variációit. Halász Rita variációja sajátos viszonyban van az olvasóközönségnek a katolicizmussal (és a gyónással) kapcsolatos elvárásaival. A szereplők közül összesen egy képviseli az úgynevezett hagyományos(nak tartott) értékrendet – vagyis azt, hogy a feleségnek akkor is a férje mellett a helye, ha az bántalmazta, sőt, hogy a feleség kötelessége megváltani a férjét –, ez a szereplő pedig nem egyházi ember, hanem Péter idős nőrokona. Az egyház hivatalos álláspontját – hogy a válás nem lehetséges ugyan, de ettől még a bántalmazottnak nem kötelessége együtt élni a bántalmazóval – ugyancsak egy nő deríti ki. Vera gyóntatója sem azzal foglalkozik, hogy bűntudatot keltsen, hanem olyan lelki vezetőnek bizonyul, aki hozzásegíti Verát, hogy ő maga *ne* váljon bántalmazóvá, sem mint feleség, sem mint anya. Jellegzetes példája Vera valláshoz való viszonyának, ahogyan átírja az emlékezetében élő házastársi esküt: nem „törli el” a régit, hanem hozzátesz egy új bekezdést, így nemcsak azt hangsúlyozva, amit a templomban elmondott, hanem azt is, amit szerinte még el kellett volna mondania, *a saját és férje érdekében is*.

Hangot és szólamot kapnak a történetben halott vagy fiktív személyek is, azaz az irodalmi hagyomány képviselői. Először is Casciai Szent Rita, a reménytelen ügyek és a házasság védőszentje, pontosabban az ő legendája és annak különböző értelmezései. Még nagyobb a jelentősége Hans Christian Andersen hablényának: Vera és Vera anyja olvassák felváltva a mesét a két óvodás gyereknek, és közben megbeszélik velük is, egymással is, így kapcsoló-

dik össze négy különböző hang és világlátás a szövegértelmezésben. Mindkét felnőtt nő saját problémáját fedezi föl a mesében, hiszen annak tétje is a hang megléte vagy hiánya, illetve ennek következményei a párkapcsolatban; hasonlóan ahhoz, ami a saját életükben történik. Az ő értelmezésükben a mese fordulatai és végkifejlete éppen arra valók, hogy meggyőzzék a kislányokat (és az olvasót): nem érdemes vállalni a habléány áldozatát. A rajzfilmváltozatnak igencsak át kellett alakítania a történetet ahhoz, hogy boldog beteljesülés legyen a vége.

Verának a gyerekeivel való kapcsolata elmentmondásos, nem is tartja jó anyának magát. Azt is meg kell azonban említeni, hogy a többi szereplő véleménye ennek éppen az ellenkezője – kivéve a férjét, aki sajátos módon értelmezi az apaságot: mindig nagyon kedvesen bánik a két gyerekkel, őket soha nem bántja, de egy percig se tévovázik, ha fel kell őket használnia a válóperben. Vera anyaságában is központi szerepet játszik a hang, a nyelv: tudatosan figyel arra, hogy ne javítsa ki a gyerekek szóhasználatát úgy, ahogyan a férje az övét, és ha az ő nevelésükről, a velük való kommunikációról van szó, meglehetősen ritkán fordul elő, hogy ne találná meg a helyzethez illő szavakat. Többnyire ügyesen egyensúlyoz a között, hogy egyenrangú félként kezelje, és a között, hogy védelmezze őket. Követ el hibákat, súlyosakat is, de mivel soha nem tesz semmi jóvátehetlent, egy idő után a gyerekek is elfogadják az anyjukat olyannak, amilyen; a maguk módján átérzik a baját, vigasztalják, támaszt nyújtanak neki. A regény vége felé Vera a gyerekeivel való kapcsolatát is meseként mondja el, amit a gyerekek is igényelnek, láthatóan nem először.

Ha van a regénynek gyenge pontja, az Vera szeretői kapcsolata. Érthető, hogy vágyik rá, a férfi részéről is érthető, hogy viszonyt kezd – *ahogyan* a viszony alakul, az viszont csorbítja a hitelesség érzetét. Ha ugyanis valaki a regénybeli mennyiségben szerez be és fogyaszt kábítószert, az az ábrázoltnál súlyosabb függőséget okoz, és a törvényes megtorlás valószínűsége is növekszik. Metaforikus értelemben azonban ez a viszony is beleillik a regényszövetbe. Felhívja ugyanis a figyelmet arra, hogy megszólaláskor a test megfelelő állapotára éppen úgy szükség van, mint a tudat alkalmasságára.

Számtalan helyzetben válik hangsúlyosá a levegővétel mint fizikai cselekedet. Vera többször is úszással próbálja csökkenteni a feszültséget; görcsösen, mereven ül a kocsiban; kényszermozgást végez felkelés előtt az ágyban, aminek része az is, hogy a lélegzetét elfulladni érzi. A levegővétel nehézsége jelezheti a stresszt, a testi kontaktus hiányát, az elvonási tüneteket; mindezek pedig jelképpé sűrítve azt, amit a cím és a borító is sugall: hogy Vera számára a házasságból való kilépés a víz alá bukáshoz hasonló. Testi-szellemi erőfeszítést igényel, és bizonytalan, elfolyó közegbe veti az embert, amely pusztítani éppen úgy képes, mint új életre kelteni. A víz mint archetípus az embert átalakító erők jelképe is: aki alámerül, az, ha sikerül is újra kiemelkednie, többé nem lesz a régi.

A *Mély levegő* így válik egyszerre test és lélek munkájává. A szavak kimondása egyaránt próbára teszi mindkettőt, befogadásuk pedig az olvasók számára próbatétel. Nem feltétlenül ad a kérdéseikre kellemes válaszokat, és mint minden próba, át is alakítja egy kicsit azokat, akik vállalják, hogy keresztülmennek rajta.

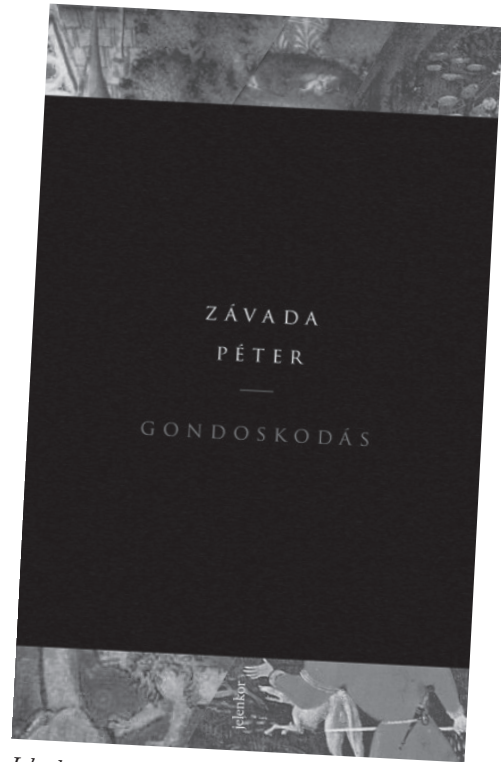

A távollét kegyelme

Závada Péter: *Gondoskodás*

Két dráma után Závada Péter ismét verseskötettel jelentkezett. A *Gondoskodás* verseit nevezhetjük megközelíthetetlen költészetnek? Perspektíva kísérletnek? Ha igen, talán ezzel magyarázható távolisége és az idegenkedésem a kötetben megszólaló újszerű (monologikus) versektől, melyekben találkozhatunk ugyan poétikailag gyakran használt kifejezésekkel, némelyik mégis radikálisan kiismerhetetlen marad. A szövegek új nézőpontot kínálnak olvasójuknak; ezeket a verseket „meg kell tanulni” olvasni, és ha sikerül, a lírai én foghíjas jelenléte is közelebb kerül, a fókuszpont többnyire érthetővé válik – vagy legalábbis felismerhetővé.

A nyitóvers, az *Április eldurvul* olyan érzetet kelt, mintha egy festménybe vezetne be, mondhatnám úgy is, hogy az első sorokkal elindul egy „versfilm”: „Az egykori birtokon, a juharfák alatt / körém gyűlnek mind a címerállatok. / A higgadtan ülők, a fölágaskodók, / a huncut, amelyik a nyelvét / nyújtva visszanez.” A kötet versei az egyén–külvilág – hangsúlyosan a természet – viszonyának meghatározhatóságát próbálják lefektetni, sajátos filozófiai felfogások vonatkozásában. A lírai én nem közvetlenül szólít meg, tulajdonképpen nem is tesz fel kérdéseket, sokkal inkább vizsgálódik, és e vizsgálódás eredményét tárja elének. Eközben persze kijelöli a szerepeket: „Csak én bírok versemnek hőse lenni”, mondja ki a *Karavánok*, áttemelve Babits *A lírikus epilógja* című versének nyitósorát. S mint Babits Mihály esetében, itt is felfoghatjuk egyfajta ars poeticának, a költői hitvallás jelzésé-

Jelenkor Kiadó, Budapest, 2021

nek, ami az alany és a tárgy szerepét törekszik megszabni.

A versbeszélő egy olyan tájat mutat, ahol háttérbe kell húzódnunk, hogy valamennyire beláthassuk. Ahol „a történelem, mint egy barokk allegória, a romokon kisarjad.” (*Karavánok*) Egy magányos elbeszélő lírai világában vagyunk, aki nem mond el egyből mindent, körütekintően analizál, és ezt követően tulajdonít jelentést a dolgoknak. Felülvizsgál, számot vet, regisztrálja az őt körülvevő világot. „Magház burkaként zárul rám az apszis. / Ennek a templomnak a kételkedésem a forgástengelye. / Amit nem vallottam be, az föl-

torlódik, / közelít a kimondáshoz, de sosem éri el.” (*Bűnbocsánat*)

Nagyrészt ez a sosem elért kimondás a kötet tengelye. A tárgyiasság és a természet fölényben van az egyénnel szemben. Filozófiai komplexsége olyan szövegekben rejlik, mint a *Rekviem Steve Irwinért*: „Te vagy a hibás. A meggyilkoltak kiáltásait / máig visszhangozza a völgykatlan torka. / A teremtés Álomidejéről mesél, mikor / a formátlan tér fölszakadozott, tárgyakká sűrült. / A dolgok alakot kaptak, születtek korallsügérek, / paradicsommadarak.”

A tárgyak, a formák, a kontextus és a környezet homogén halmaz. A könnyed és nehéz meghatározhatatlan állapota, amely egy folyamatosan lebegő kérdés a szövegek felett. Az, hogy nincs súlypont, és hogy minden egy mélyebb szférában, egy másik valóságban történik, az újraértelmezett egyszerűség síkján. A *Gondoskodás* éppen a fentiek miatt építkezik körütekintően, és persze sok mindent rejtve hagy, mintha nem akarná, hogy meg legyen fejtve, mintha a költői törekvés része lenne e szemfényvesztés is: ahogy tégláról téglára épül, akár egy ház, ám sosem fejeződik be.

A hat ciklusra bomló szövegegységben a materialista szempont mellett az ökokritikus és a poszthumanisztikus világábrázolás is megjelenik. A *Gótika* verseinek középpontjában egy építmény áll (erőd/kastély), ezzel szemben a *Só és fagyú* ciklus nem emel fókuszba semmit, kevésbé direkt, míg a *Csend imitáció* ugyancsak ezzel a fókusz nélküli séggel dolgozik (ami egyébként a versnyelv előnyére válik), nincsenek címek a versek előtt, csupán félkövér betűkkel kiemelt szavak az első szakaszok elején.

A negyedik ciklus, *A könyörgéssel szemben* más (értelmezhetőbb?) irányba mozdul, mint az előző ciklusok. Kiemelném a *Kálvária-téttel*, mely Krisztus szenvedését összevonja a geometriával: „A kar csontjai megnyúlnak, / a hónaljad derékszöge tompul, / s mint űrben elforduló csillagkép, / a hajló félkörív a tekintetet kerékbe töri, / míg az áhítat segédvonalai / összekötik a kereszt szárait. / A rét tenyere

átütve a fűszálak / milliónyi szegével.” A természeti metaforák Závada „természetpoétikai” törekvéseire és sajátos filozófiai irányaira mutatnak rá. Megkísérelhető-e a túllépés a szubjektivitáson. Az alany és a tárgy elhatárolható-e egymástól. Hogyan fejeződik ki a megismert tárgy, feltárható-e az „én” és a „természet” viszonya. A kötet akár a „Változástörténetek” címet is viselhetné, hiszen origójában a változás, hanyatlás/megújulás áll, és e fogalmak szoros összefonódása (hanyatlás: *Grönland*, változás: *Természetfilm*). Ide kapcsolható a következő egység is, a *Beporzás*, amely a természetet ért hatásokat szemlélteti: „Láttam, ahogy egy hangyászszün / megbecsteleníti egy virág szemérmét, / a virág csőröcskéjében ragadós massa gyűlt össze” (*Természetfilm*). A *Szaturált völgyben* egy kamera kijelzőjén keresztül követhetjük a történéseket: „A kijelzőn figyelem a pixeles követ: / felszínén a jég marásnyomai. / Tulajdonságai elvékonyodnak. / Látom alattuk a tiszta fogalmat.”

Megkockáztatom, hogy ez az aprólékosság Závada poétikájának egyik legjelentősebb eleme – a választott technika/megközelítésmód, a groteskség, a képek váltakozása és ezek egységessé szerveződése. Itt visszakanyarodnék az *Erődhöz*: „Azért forgatom a kockát, / hogy többet lássak az árnyékból. / Azért forgatom a könyvet, hogy olvassak a kockáról. / Azért forgatom a szót, hogy értsem a könyvet. / A szavak az erőd hírnökei. / Tudják, mi zajlik a fejében.”

Az utolsó egység, a kötet esszészerű lezárása, *A műértelmezés szőre* egyfajta összegzés, mintha a korábbi tapasztalatokat, a megfigyelt világot gyúrná egybe, egyetlen egészszé, mindezt úgy, hogy filozófusokat, alkotókat, irányzatokat sorakoztat fel. De vajon az értelmezhetőség mint elvárható végeredmény megemlíthető-e az esszéisztikus lezárás olvasata után?

A *Gondoskodás* versei – mint már feljebb is említettem – valóban nem adják magukat könnyen. Ezt a szerző is megerősíti egy interjújában: „Számomra az egyetlen dolog, ami ebben a figyelemzavaros korban újra szubverzív

erővel képes hatni, az a szélsőségesen elnyújtott időkezelés és figyelemvezetés alternatív technikái, vagyis azok a művészeti alkotások, legyen az film, könyv vagy színház, amelyek intenzív koncentrációt igényelnek a befogatótól, egyszóval nem adják magukat könnyen.”
(Závada Péter: *Műalkotás-e önmagában egy rókalábnym?*, *litera.hu*)

Hogy a beleézés mennyire nehéz az ilyen szövegek esetében, szubjektív, olvasója változtatja. Azonban a versek nehézségük ellenére is egyértelműen univerzálisak maradnak. Jóllehet itt egy „másfajta” univerzálisságról beszél-

hetünk. Felismeréséhez, megértéséhez szakítanunk kell az állandó hajtással, javítani egyre gyengülő koncentrációs képességünket, amit észrevétlenül veszítünk el. És ahogy a cím is kimondja, ebben a gondoskodásban ugyanúgy magunkat is részesítenünk kell, mint a minket körülvevő világot: „A nyom legelőször jel. Önmagán túlmutat, / csak aztán válik képpé, a tárgyon megnyíló / ablakká, melyben egy új, elevenebb világ / tárul elénk a szintézisek összefonódásában. / De hogy a lenyomatban elrejtje magát az eszme: / ez a távollét kegyelme.”
(*A műértelmezés szőre*)

Nyár (2003; vegyes anyagok és technika, 52×44,8 cm; Ezüst György örökösének gyűjteménye)

*Öntudatos önarckép / Önarckép a csabai nagytemplommal
(1971; vegyes technika, papír; 997×695 mm; Ezüst György
örökösének gyűjteménye)*

Az előző számunk tartalmából

Banner Zoltán, Zalán Tibor, Halmai Tamás, Murányi Zita, Taizs Gergő, Jenei Gyula, Both Balázs, Papp Attila, Mogyorósi László versei

Egressy Zoltán, Káli István, Mindák Dániel prózái

Zsille Gábor versei a *Papírhajó* rovatban

Tanulmányok Szolláth Dávid Mészöly Miklós-monográfiájáról, a *Magyar irodalmi művek 1956–2016* című lexikonról, valamint Sigismond Kolos-Vary művészetéről

Zalán Tibor Miska című darabja

Kritikák Zalán Tibor, Farkas Wellmann Endre, Vöröskéry Dóra, Benedek Szabolcs, Horváth Márk könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerc@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszbörítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.